Anul XVI
nr.9-10
(191-192)
septembrie-
octombrie
2010

# Contrafort

32 pagini
5 lei R. Moldova
2 lei România

Revistă de literatură şi dialog intelectual

ISSN 1857-1603

Editori: Institutul Cultural Român
Revista Contrafort

Apare lunar la Chişinău. Fondată în 1994
http://www.contrafort.md
contrafort@moldnet.md

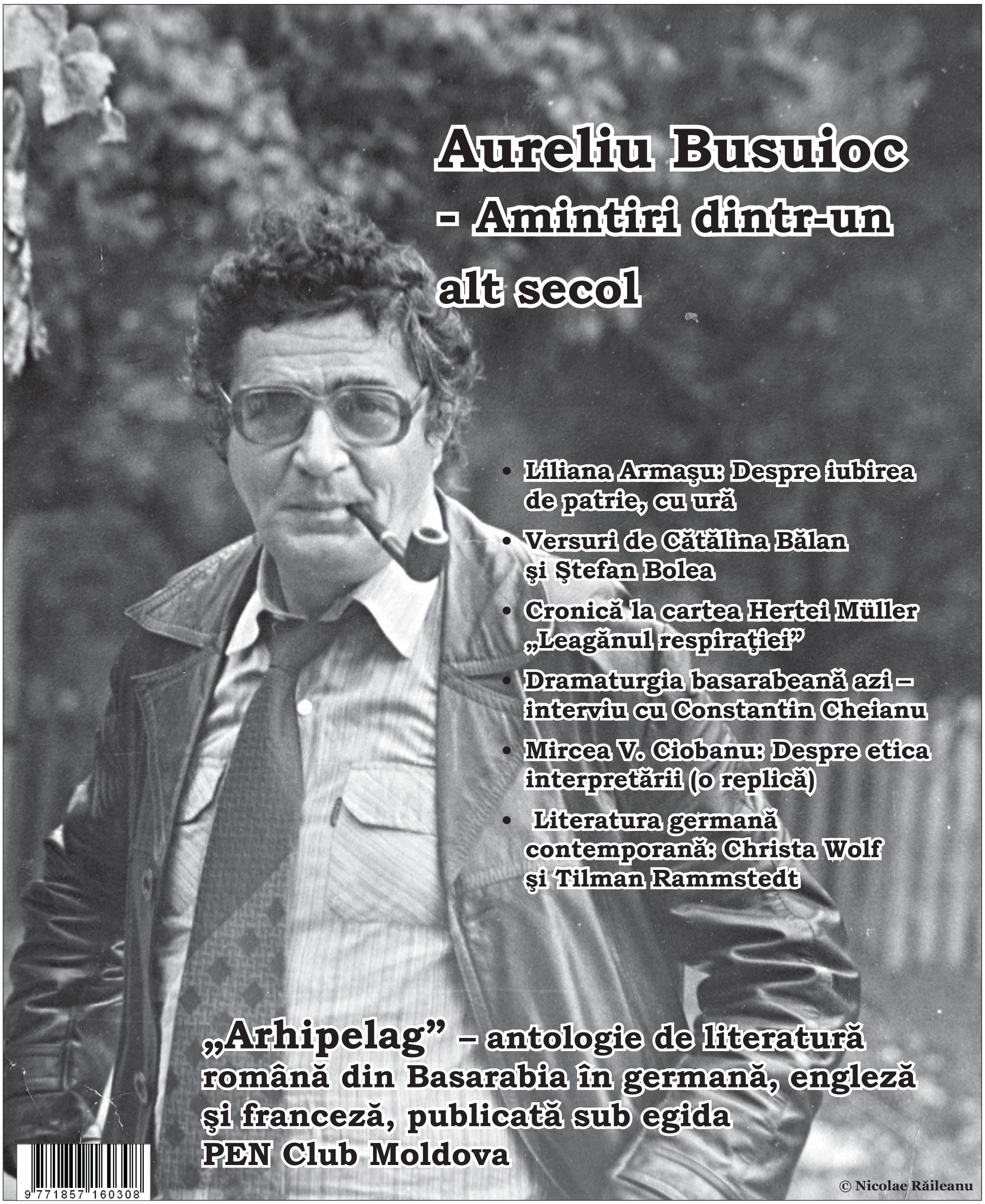

## Aureliu Busuioc - Amintiri dintr-un alt secol

- Liliana Armaşu: Despre iubirea de patrie, cu ură
- Versuri de Cătălina Bălan şi Ştefan Bolea
- Cronică la cartea Hertei Müller „Leagănul respiraţiei”
- Dramaturgia basarabeană azi – interviu cu Constantin Cheianu
- Mircea V. Ciobanu: Despre etica interpretării (o replică)
- Literatura germană contemporană: Christa Wolf şi Tilman Rammstedt

**„Arhipelag” – antologie de literatură română din Basarabia în germană, engleză şi franceză, publicată sub egida PEN Club Moldova**

© Nicolae Răileanu

9 771857 160308

# Institutul Cultural Român la Chişinău

Pe 29 septembrie 2010 la Chişinău a fost inaugurat Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu”. Deşi este o idee mai veche, deschiderea unui Institut Cultural Român la Chişinău nu s-a putut face sub guvernarea comunistă. Evoluţiile democratice dintre Prut şi Nistru, după alegerile din 29 iulie 2009, au permis ca acest proiect în sfârşit să se materializeze. Directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” de la Chişinău este istoricul Petre Guran (doctorat în studii bizantine susţinut la Sorbona). La inaugurare au fost prezenţi ministrul de Externe al României, Teodor Baconschi, ministrul de Externe şi al Integrării Europene al Republicii Moldova, Iurie Leancă, preşedintele Institutului Cultural Român, Horia Roman Patapievici, Ambasadorul României la Chişinău, Marius Lazurcă, şi alte oficialităţi, scriitori, politicieni, oameni de cultură, ziarişti. Evenimentul a fost întregit în aceeaşi seară printr-un concert de excepţie susţinut în Sala cu orgă de la Chişinău de *Romanian Piano Trio*, format din muzicienii Alexandru Tomescu, Răzvan Suma şi Horia Mihail.

Reproducem fragmente din luările de cuvânt ale oficialităţilor de la Bucureşti şi de la Chişinău, rostite la ceremonia de inaugurare.

**Petre Guran** (director ICR Chişinău): „Suntem la începutul unui institut nou în capitala Republicii Moldova, dar şi la începutul unei cariere în domeniul administraţiei culturale. Mă gândeam ce înseamnă cultura în relaţia dintre două state, şi m-am dat seama că e un mod de a face politică în sensul cel mai bun al cuvântului. Dacă politică vine de la *politeia*, apoi construirea unei comunităţi are nevoie de cultură. Ca istoric îmi vine în mine un stat european care timp de un secol a reuşit să-şi menţină puterea prin căsătorii. Acest Institut Cultural la Chişinău este o astfel de relaţie: un parteneriat sincer, deschis, entuziast între două state vecine, între două state prietene, între două state care se înrudesc prin limbă şi prin istorie.”

**Teodor Baconschi**: „Împărtăşesc şi eu acest sentiment de emoţie legată de deschiderea Institutului Cultural Român de la Chişinău. Şi o dată în plus ne bucurăm cu sentimentul că am recuperat timpul pierdut pentru a ne oferi un viitor normal. N-am venit aici într-o oarecare capitală a lumii, dar socotim că ne aflăm într-o capitală europeană şi suntem convinşi că prin programele pe care ICR Chişinău le va derula toate clişeele antiromâneşti din societatea moldovenească se vor dovedi nefondate şi depăşite. Cultura vie din România contemporană va fi cel mai bun mesager al schimbărilor deja petrecute în societatea românească şi va reuşi să prezinte consumatorilor de cultură din Republica Moldova chipul unei ţări atrăgătoare, iubitoare, jucându-şi în continuare rolul de facilitator al parcursului european pe care Republica Moldova s-a angajat să-l urmeze. Eu sper din toată inima ca activitatea dvs., domnule director, şi a echipei pe care urmează să o constituim, să se desfăşoare sub cea mai fastă zodie, să vă bucuraţi împreună cu fraţii noştri din Republica Moldova de evoluţia democratică, pluralistă a acestei ţări şi de extinderea spaţiului libertăţii pentru cetăţenii ei. (...) Sunt convins că de la an la an prezenţa culturală românească de la Chişinău se va proiecta nu numai în capitală, ci pe întregul teritoriu al Republicii Moldova, îmbunătăţind cu toate argumentele relaţiile dintre Bucureşti şi Chişinău.”

**Iurie Leancă**: „Inaugurarea Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu” reprezintă simbolul noii etape pe care o traversează relaţiile moldo-române, relaţii eliberate de dogmele impuse de ideologia totalitară, falimentară, de sorginte sovietică. Acest eveniment pune în evidenţă un adevăr care, cred, nu mai poate fi contestat de nimeni, şi anume că regăsirea şi consolidarea comunităţii de limbă, cultură şi tradiţii între cele două maluri ale Prutului nu mai poate fi stăvilită într-o societate democratică şi deschisă către valorile universale şi europene. Dar, întâi de toate, inaugurarea acestui veritabil templu al cărţii şi culturii vine în întâmpinarea doleanţelor tinerei generaţii, dornice de emancipare culturală. (...) Am certitudinea că iubitorii de cultură şi artă din Republica Moldova vor trece cu interes şi cu mare drag pragul Institutului Cultural Român de la Chişinău, si asta pentru că misiunea acestei instituţii constă în sporirea vizibilităţii valorilor culturale comune. Doresc să aduc încă o dată felicitări dlui Petre Guran precum şi întregii echipe a Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu”. Sunt convins că activitatea Dumneavoastră va deveni o veritabilă punte de legătură spirituală între Chişinău şi Bucureşti, între cetăţenii de pe malul stâng şi de pe malul drept al Prutului.”

**Horia Roman Patapievici**: „Institutul Cultural Român are drept scop să desfacă cultura română în străinătate. Însă în privinţa Republicii Moldova, Institutul Cultural Român nu-şi propune să desfacă cultura română aici, pentru că ea, cultura română, este deja aici. Ne propunem să instituţionalizăm, să creăm mecanisme prin care ceea ce deja se desfăşoară să se poată desfăşura mai bine, iar numeroasele contacte incipiente să capete o înflorire. Institutul Cultural „Mihai Eminescu” de la Chişinău se va adăuga reţelei institutelor culturale româneşti din străinătate. (...) Spuneam că dacă nu trebuie să aducem cultura română aici, este pentru că un lucru s-a petrecut „la firul ierbii”, pe nesimţite, uneori în pofida relaţiilor politice, în pofida frontierelor. Este faptul că imediat după prăbuşirea regimurilor comuniste a fost posibil un tip de libertate care a permis firescul. Or, acest firesc a însemnat ca artişti din Republica Moldova să meargă în România şi artişti din România să vină în Republica Moldova. Edituri de la Chişinău să-şi desfacă cartea în România şi cărţi româneşti să poată fi vândute în Republica Moldova. Institutul Cultural Român nu este nou în efortul de a promova această regăsire importantă într-o singură cultură, care este cultura ce ne animă pe toţi. De mai mult timp ICR finanţează 7 reviste care apar în Republica Moldova. Are un program de rezidenţe în străinătate, deschise artiştilor – cetăţeni români şi cetăţeni moldoveni, un program de burse de cercetare, pentru care pot aplica tinerii basarabeni.

Institutul Cultural Român, aflat în continuă dezvoltare, a plecat, din 2005, de la 7 filiale şi în momentul de faţă, cu cel de la Chişinău, numără 17. Ne-am integrat în reţeaua institutelor naţionale de cultură din Europa, numită *Eunic*. Din iunie 2010, ICR-ul conduce această reţea. Prin urmare, nu aducem numai posibilitatea de a instituţionaliza şi de a mări ceea ce deja există în contactele noastre culturale, aducem şi Europa. Institutul Cultural „Mihai Eminescu” de la Chişinău este primul institut cultural al unei ţări din Uniunea Europeană din Republica Moldova, iar după noi vor veni şi alţii. (...) Ceea ce până acum a fost doar un fel delicat de a „dansa” pe bucăţile care curgeau pe un râu, pentru a trece pe celălalt mal, acum este un pod consolidat, graţie autorităţilor, prietenilor noştri din Republica Moldova, şi graţie osârdiei ambasadorului Marius Lazurcă, fără ale căror eforturi nimic nu s-ar fi întâmplat... Preţuiesc acest moment nu doar ca pe o deschidere a celui de-al 17-lea Institut Cultural Român în străinătate, nu ca pe o deplină consolidare a unei colaborări între Ministerul Afacerilor Externe şi Institutul Cultural Român, ci ca pe o premieră importantă: când în sânul aceleiaşi culturi avem deschise două Institute Culturale Româneşti.”

*(*A înregistrat **Paul Hodorogea**, *Radio Europa Liberă, Chişinău)*

***

Dincolo de momentul solemn al inaugurării, trebuie spus că atribuirea sediului Institutului Cultural Român de la Chişinău nu a fost scutită de unele divergenţe în interiorul coaliţiei de guvernământ din Basarabia. Au intrat în discuţie mai multe locaţii, inclusiv reşedinţa prezidenţială de pe str. N. Iorga (în zona Palatului Republicii). În cele din urmă a fost identificată clădirea de pe str. Mateevici 79 – o fostă casă de protocol a guvernului, încă de pe vremea URSS, aflată în proximitatea Universităţii de Stat. Nu e sigur însă dacă ICR Chişinău îşi va păstra această adresă, clădirea este închiriată doar pentru un an şi necesită reparaţii substanţiale. Dincolo de aceste... detalii tehnice, care spun ceva despre nivelul de civilizaţie şi solidaritate naţională de la noi (valori ce par să abdice, uneori, în faţa concurenţei dintre partide), sperăm ca noua instituţie, a cărei deschidere a fost atât de mult aşteptată de elitele culturale din Basarabia, să aibă o activitate bogată şi prodigioasă. Să fie o prezenţă vie, care să nu mai poată fi deturnată de cine ştie ce alte „accidente istorice” – specialitatea ţinutului.

*Redacţia „Contrafort”*




**Dorin Tudoran. *Eu, fiul lor. Dosar de securitate.*** Ediţie îngrijită şi prefaţară de Radu Ioanid. Postfaţă de Nicolae Manolescu. Polirom, 2010.

„Dosarul de Securitate nu este un titlu de noblеţe postcomunist, ci oglinda deformată a persecuţiei întreprinse de un regim comunist prin poliţia sa politică. Dorin Tudoran a fost unul dintre primii scriitori care au adoptat o atitudine critică faţă de politica culturală a PCR. Cu timpul, poziţia lui s-a radicalizat, critica vizând sistemul în ansamblul său. O mărturie cutremurătoare a infernului pe care Dorin Tudoran l-a trăit începând cu jumătatea anilor ’70, când este pus sub urmărire de Securitate.” (Radu Ioanid)

Revista *Contrafort* poate fi procurată (inclusiv numere mai vechi) la librăria “Pro Noi/Luceafărul” de la parterul Uniunii Scriitorilor din Moldova (str. 31 August nr. 98. Telefon 237541) şi la sediul redacţiei.

Contrafort

Editori:
*** Institutul Cultural Român**
*** “Contrafort” SRL**

Director: **Vasile Gârneţ**
Redactor şef: **Vitalie Ciobanu**

*Redactori asociaţi:*
Grigore Chiper, Nicolae Spătaru, Eugenia Bojoga, Vladimir Bulat, Lucreţia Bârlădeanu, Iulian Ciocan, Constantin Cheianu, Alex Cosmescu
*Procesare computerizată:*
Vitalie Eşanu
*Culegere texte:* Ana Druţă
*Corector:* Valentina Solovei

**Adresa pentru corespondenţă:**
**2012, Chişinău,**
**Bd. Ştefan cel Mare 134,**
**Oficiul poştal 12,**
**Căsuţa poştală nr. 155**

*Sediul redacţiei Contrafort:*
str. 31 august, nr. 98,
Chişinău, Republica Moldova,
tel./fax 23 24 79
e-mail: contrafort@moldnet.md
web: http://www.contrafort.md

Publicaţie înregistrată la Ministerul Justiţiei al Republicii Moldova la 5 mai 1995, nr. 10602137

Orice reproducere a textelor, fotografiilor şi ilustraţiilor apărute în *Contrafort* se va face numai cu acordul scris al redacţiei.

◆

Revista aşteaptă colaborările dumneavoastră fără a se obliga să le publice pe toate şi integral. Materialele nu trebuie să depăşească trei pagini, dactilografiate la două rânduri, sau 7000 semne la calculator. Manuscrisele nepublicate nu se recenzează şi nu se înapoiază. Responsabilitatea pentru conţinutul textelor publicate în *Contrafort* revine integral autorilor.

◆

Invităm autorii din Basarabia şi România să expedieze pe **adresa pentru corespondenţă** a redacţiei exemplare din cărţile nou-apărute, pentru a fi prezentate şi recenzate. Invitaţia este valabilă şi pentru toate revistele de cultură.

Abonamentele interne se pot contracta la oficiile poştale. Indice de abonament pentru Republica Moldova - 30692.

*Abonamente:*
3 luni - 15 lei;
6 luni - 30 lei;
12 luni - 60 lei.

Format A-3, tipar ofset.
Tiraj: 1300 ex.
Vizitatori lunar pe web site: 15 000
Tipărit la tipografia “Prag-3”,
str. Petricani nr. 94,
tel. 23 79 56. Com. 1953

**Vitalie Ciobanu**

# O literatură de arhipelag

Literatura din Republica Moldova şi din nordul Bucovinei este parte integrantă a literaturii române, o literatură care a suportat timp de 50 de ani o fracturare abuzivă, impusă de ocupaţia sovietică după cel de-al doilea război mondial – iată teza obligatorie cu care trebuie începută orice prezentare, oricât de sumară, a creatorilor români dintre Prut şi Nistru în faţa publicului străin, mai puţin familiarizat cu istoria acestei zone.

Aşezată între râurile Prut şi Nistru, Basarabia – cum i se mai spune prin tradiţie istorică – locuită în proporţie de circa 75 % de etnici români (restul fiind ucraineni, ruşi, găgăuzi, bulgari, evrei, romi ş.a.), a făcut parte din Principatul medieval al Moldovei şi a fost anexată de Rusia la 1812, care a transformat-o în gubernie. În 1918, în vâltoarea primului război mondial, al cărui final a dus la formarea statelor naţionale prin dezmembrarea Austro-Ungariei şi a Rusiei ţariste, Basarabia se unea cu România, de care o leagă istoria, comunitatea de limbă şi tradiţie culturală. În 1940, Regatul României cade victimă unor rapturi teritoriale. Unul dintre acestea vizează Basarabia şi nordul Bucovinei, care sunt ocupate de Stalin, astfel punându-se în aplicare prevederile Pactului Ribbentrop-Molotov, semnat la 23 august 1939, care mai condusese şi la împărţirea Poloniei între Hitler şi Stalin, şi la ocuparea ţărilor baltice de Uniunea Sovietică. După război, această provincie românească a fost botezată de ocupantul sovietic „RSS Moldovenească” şi supusă unui atroce proces de deznaţionalizare, prin deportări masive de populaţie autohtonă în Siberia şi prin implantare de alogeni, aduşi din cuprinsul imensei împărăţii de la Răsărit.

A fost – trebuie subliniat acest lucru – o *divizare în interiorul aceluiaşi lagăr*, un „zid al Berlinului” care despărţea nu două sisteme ideologic ostile, ci sfâşia trupul aceleiaşi naţiuni – naţiunea română – intrată în totalitatea ei sub nefasta dominaţie totalitar-bolşevică. În acest interval nu a existat nici un fel de comunicare, nici un fel de schimburi umane şi culturale între Basarabia şi România. Mai mult: la Chişinău nu se găseau cărţi editate la Bucureşti şi în România nu se difuza literatură „moldovenească”. Dorinţa sovieticilor de a înstrăina cât mai mult pe românii de pe cele două maluri ale Prutului şi de a asigura destructurarea identităţii naţionale a locuitorilor Basarabiei a mers până acolo încât Moscova a pretins că în Moldova/Basarabia se vorbeşte nu limba română, ci limba „moldovenească” (ca să înţelegeţi mai bine absurditatea ideii, încercaţi nişte analogii de felul: „limba bavareză”, „limba austriacă”, „limba westfaliană”, „limba alsaciană”, „limba australiană sau americană” ş.a.m.d.), că acolo trăiesc nu români, ci „moldoveni” – o etnie, chipurile, cu totul diferită de poporul român. În acest scop alfabetul latin a fost înlocuit în RSS Moldovenească cu cel chirilic, rusesc, fapt ce a avut consecinţe dezastruoase pentru datele în care se definea conştiinţa de sine a locuitorilor din acest ţinut.

De aceea, la 1989, când se prăbuşea Cortina de Fier, basarabenii au avut în faţă nu doar problema restabilirii valorilor democratice, interzise de comunişti în întreaga Europă de Est, ci şi recuperarea identităţii lor naţionale autentice: cea română, inclusiv restabilirea alfabetului latin şi proclamarea limbii române ca limbă oficială în Republica Moldova – stat care şi-a declarat independenţa la 27 august 1991. Reformele lui Gorbaciov au constituit un important impuls pentru renaşterea naţională din republicile sovietice, întrucât acestea avuseseră de suportat nu numai un jug politic, ci şi unul colonial. Ca peste tot în Est, în Basarabia mişcarea de eliberare naţională a fost condusă de intelectuali, care şi-au asumat rolul de purtători ai aspiraţiilor populare. Această perioadă entuziastă, din păcate, s-a sfârşit destul de repede. O tranziţie defectuoasă i-a readus la putere, în 2001, pe comuniştii nereformaţi, aserviţi Moscovei, care au reluat politica de deznaţionalizare de tip sovietic, relansând aberaţii precum „limba moldovenească” şi ameninţând cu pericolul „expansionismului românesc” – o veche sperietoare stalinistă –, instaurând „verticala puterii”, autoritarismul de tip rusesc, desfăşurând o amplă campanie de anihilare a libertăţii de exprimare, de subminare a pluralismului politic şi economic. În loc să avanseze spre Europa, după exemplul fostelor sale „surate” de lagăr sovietic, statele baltice, Republica Moldova a ajuns după 8 ani de guvernare comunistă pe acelaşi „raft geopolitic” cu Belarus sau cu ţări din Asia Centrală, ex-sovietică. Iată cum califica programul de re-sovietizare ideologică al guvernanţilor comunişti marele lingvist şi poliglot de renume internaţional, Eugeniu Coşeriu, originar din Basarabia, întemeietorul Şcolii de Lingvistică Integrală de la Tübingen, Germania, autor al unui număr de peste 50 de volume şi a mii de pagini de exegeză în domeniu: *„A promova sub orice formă limba moldovenească deosebită de limba română este, din punct de vedere lingvistic, ori o greşeală naivă, ori o fraudă ştiinţifică; din punct de vedere istoric şi practic, e o absurditate şi o utopie; şi, din punct de vedere politic, e o anulare a identităţii etnice şi culturale a unui popor şi deci un act de genocid etnico-cultural*”.

Din fericire, extinderea noilor forme de gândire şi creativitate merg întotdeauna cu un pas înaintea evoluţiilor politice şi a schimbărilor de mentalitate la nivelul colectivităţii. În pofida evoluţiilor politice confuze şi contradictorii, în cele aproape două decenii care s-au scurs de la dispariţia Uniunii Sovietice, în condiţiile relativei libertăţi de exprimare, Moldova a cunoscut un reviriment cultural. Au fost publicate o serie de cărţi interzise sau grav cenzurate ale scriitorilor mai vârstnici, literatura în ansamblul ei a înregistrat o ascensiune şi o dezvoltare constantă, un început de maturizare estetică, manifestată prin apariţia unei conştiinţe critice mai acute.

Acest lucru a fost posibil ca urmare a obiectivului strategic pe care şi l-au formulat scriitorii cei mai valoroşi din acest spaţiu, şi anume: *sincronizarea cu literatura română contemporană*, în spaţiul căreia opera lor îşi poate cunoaşte măsura şi demonstra adevărata valoare, şi ca un corolar al acestei sincronizări, *integrarea în cultura europeană*. Dar dacă, după 1989, literatura basarabeană a început să fie tot mai bine cunoscută de publicul român de pretutindeni, intrând în mai multe antologii şi dicţionare de literatură română contemporană, nu acelaşi lucru, din păcate, se poate spune despre difuzarea acestei literaturi în limbi de mare circulaţie. Cele câteva cicluri de poeme sau eseuri, apărute în reviste de cultură din Occident, semnate de autori basarabeni, în special aparţinând generaţiilor mai tinere, nu au reuşit să facă o „breşă” prea largă în zidul anonimatului în care se zbate încă literatura dintre Prut şi Nistru. Participarea sporadică a unor autori din Moldova la simpozioane şi festivaluri internaţionale de literatură, evident, nu are cum să ofere imaginea unui proces literar în întreaga sa diversitate şi evoluţie.

Almanahul ***Arhipelag***, pe care îl aveţi în faţa Dumneavoastră, încearcă să suplinească acest gol de prezenţă şi receptare. Este un volum, o antologie de texte reprezentative, care apare sub egida PEN Centrului de la Chişinău – filiala Asociaţiei Mondiale a Scriitorilor (International PEN) cu sediul la Londra. Organizaţia noastră a fost înfiinţată în 1991, după prăbuşirea Uniunii Sovietice, ca o structură independentă a scriitorilor, care luptă pentru libertatea de exprimare şi apără valorile democratice şi naţionale. O misiune a sa la fel de importantă este să aducă la cunoştinţă publicului occidental, cititorilor din lumea întreagă, literatura din acest spaţiu. Denumirea almanahului trimite, din motive istorice justificate, la celebra operă a lui Alexandr Soljeniţîn, *Arhipelagul Gulag,* dar exprimă şi o anumită disipare a literaturii române, a creatorilor ei, rătăciţi pe „insuliţe” izolate, pierdute în larg, căutând să refacă, după o lungă perioadă de teroare politică şi ideologică, unitatea „continentului” pe care l-au alcătuit cândva, un continent care a însemnat la scară naţională pentru scriitorii din Moldova cultura română, iar la dimensiune universală, civilizaţia europeană.

O asemenea ediţie în limbile germană, engleză şi franceză constituie o iniţiativă în premieră absolută în Basarabia. Prin ea sperăm să inaugurăm o preocupare sistematică legată de afirmarea creaţiei literare naţionale în străinătate şi, implicit, o confirmare pe plan cultural a aspiraţiilor Republicii Moldova de integrare europeană.

***Arhipelag*** reflectă toate genurile literare: poezie, proză, eseu, analize publicistice, pagini de dramaturgie şi interviuri care iau în dezbatere problemele spinoase ale afirmării valorilor româneşti – „războiul identitar” de după 1989, cel care a influenţat în bună măsură profilul literaturii de aici, motivând aspiraţia de emancipare estetică şi ideologică a tinerilor promoţii de scriitori. ***Arhipelag*** cuprinde autori-membri ai Moldova PEN Centru, singurul criteriu de selecţie constituind valoarea artistică şi relevanţa acestor texte pentru publicul din străinătate. Cei 31 de autori incluşi în sumar au vârste diferite, sunt individualităţi distincte, şi de aceea nu au cum să profeseze un discurs literar omogen: Lorina Băltеanu, Eugen Lungu, Leo Butnaru, Aureliu Busuioc, Vasile Gârneţ, Valentina Tăzlăuanu, Vasile Romanciuc, Arcadie Suceveanu, Grigore Chiper, Mihai Cimpoi, Emilian Galaicu-Păun, Constantin Cheianu, Tamara Cărăuş, Maria Şleahtiţchi, Serafim Saka, Nicolae Negru, Andrei Burac, Valeria Grosu, Val Butnaru, Vladimir Beşleagă, Nicolae Leahu, Iulian Ciocan, Nicolae Popa, Nicolae Rusu, Ion Hadârcă, Nicolae Dabija, Leonida Lari, Ioan Mânăscurtă, Vasile Tărâţeanu, Spiridon Vangheli, Vitalie Ciobanu – „încarnează” tot atâtea stiluri şi formule specifice de autoafirmare în literatură.

Sperăm ca ***Arhipelag*** să servească în contactele particulare ale scriitorilor noştri, să fie o „carte de vizită”

*(Continuare în pag.5)*

Prefaţă la volumul „Arhipelag” – Antologie de literatură română în limbile germană, engleză şi franceză –, publicat sub egida PEN Club Moldova.

CARTE ROMÂNEASCĂ LA ZI
Librăriile CARTIER

**Casa Cărţii,**
bd. Mircea cel Bătrân, nr. 9, Chişinău.
Tel./fax: 34 64 61. E-mail: casacartii@cartier.md

**Librăria din Centru,**
bd. Ştefan cel Mare, nr. 126, Chişinău.
Tel.: 21 42 03. E-mail: librariadincentru@cartier.md

**Librăria din Hol,**
str. Bucureşti, nr. 68, Chişinău.
Tel.: 24 10 00. E-mail: librariadinhol@cartier.md

**Librăria9,**
str. Puşkin, nr. 9, Chişinău.
Tel.: 22 37 83. E-mail: libraria9@cartier.md

**Vărul Shakespeare,**
str. Ciusev, nr. 113, Chişinău.
Tel.: 23 21 22. E-mail: librariavs@cartier.md

www.cartier.md

**Mircea V. Ciobanu**

# Despre „etica interpretării”

O „polemică literară” care începe cu „o scrisoare deschisă” are ceva din spectacolul teatral: mă adresez „destinatarului”, dar vreau să mă audă lumea. Ergo: o *pălmuială în public* e una artistică, de care nu trebuie să ne supărăm.

*Contrafortul* mă invită, pentru a doua oară, la polemică. Prima chemare în ring am refuzat-o din cauza *pacifistului inveterat* Eugen Lungu, dar şi din cauza că – „oponentului” sărindu-i ţandăra – nu am putut identifica/restabili „obiectul cercetării.”

Accept o polemică. Profesionistă, la obiect şi… *intra*generaţionistă (că cele *„între generaţii”* ştim noi *încotro* degradează). Mulţumesc, dragă Costică Cheianu, pentru acest prilej şi să mă ierţi dacă răspunsul meu va fi unul „asimetric” şi, poate, „disproporţionat”, or, tema pe care o propui este mai largă *decât durerea ta personală*. Voi încerca să polemizez, mizând pe capacitatea *reciprocă* de a ne asculta şi pe conştiinţa faptului că, în final, cineva, sau ambii, am mai putea ceda din zelul iniţial. Că altfel… de ce ne-am mai răci gura degeaba?

Sincer vorbind, sunt gata să-ţi dau *totală dreptate*, şi să recunosc: da, eu, *mvc* (*umilul, păcătosul i proci*), am aplaudat *spectacolul* lansării cărţii tale; iar mai târziu, fiind preşedintele unui juriu, te-am „somat” (vorba ta) să-ţi prezinţi cartea la concurs, *ca una cu mari şanse* (şi juriul este *unul înţelept*); surprinzător însă, în procesul *jurizării*, am asistat la o execuţie *medievală* a cărţii tale, când doi *critici literari* (sic!) linşau volumul tău pentru „imoralitate”; revoltat de asemenea *evaluare deplasată*, am votat pentru cartea ta, *deşi*, în final (întotdeauna, „ieri eram mai prost decât azi”), *eram tentat să nu acordăm premiul pentru proză,* propunând, „în acest an, să ne limităm la nominalizări”; în fine, *culmea obrăzniciei şi a „duplicităţii”*, am scris (*despre toate romanele nominalizate*), inclusiv despre romanul tău – vezi *Sud-Est cultural* nr. 2, 2010 – *fără menajamente*, ba chiar *privindu-le cu ochelarii critici*! Din perspectiva *felului tău de a judeca lucrurile*, ai dreptate sută la sută: sunt un ipocrit!

Dar… să le luăm pe rând. Ai vrut să-mi mulţumeşti („am avut pornirea…”) pentru acea *opinie separată*, expusă în scrisoarea în care mă desolidarizam de evaluarea *extraliterară* a cărţilor. Citez: „Una dintre propunerile mele radicale: *să ne limităm la nominalizări şi* ***să nu acordăm premiul pentru proză*** *(niciun roman, în opinia mea, n-a făcut, în acest an, gaură-n cer)* nu a fost susţinută şi… m-am conformat”. Ghilimele închise. Aşadar, opinia mea *era limpede* ***de la bun început*** şi – sincer? – *erai gata să-mi mulţumeşti* pentru acea opinie…

Ce a apărut nou, între timp? Am publicat textul din *Sud-Est cultural*. Citez: „La şedinţa finală a juriului mi-am exprimat opinia particulară: *cu nişte excepţii, romanele enumerate […] puteau fi acceptate la categoria nominalizări. Dar, numai atât, propuneam eu* (susţinut *în aventură* de încă trei membri ai juriului). Niciunul nu se ridică *evident* deasupra celorlalte (poate, vreunul, coboară), *niciunul nu e de excepţie* (cum ar fi: *bun pentru premiu*), **să ne limităm la nominalizări**. Mai rămân la această părere.”

Să comparăm: pe de o parte, *nicio diferenţă* de poziţie; pe de alta, lipseşte fraza pe care mi-o atribui şi pe care o fluturi, în *Contrafort*, ca pe o sperietoare în lanul de floarea-soarelui: „Nimic demn de reţinut în anul 2009”. De unde ai luat-o?!

Pe contrasens, spun şi eu (poţi să mă citezi, alături de apologeţii tăi) că *„Sex & perestroika* de Constantin Cheianu [este] o privire sarcastică, grotescă şi satirică asupra istoriei recente”. Dar (adaug eu *acum, special pentru tine*) asta… nu o face *invulnerabilă la alte obiecţii critice*, pe care le expun, bineînţeles, în limitele competenţelor mele lecturale şi interpretative.

Dacă vrei să spui că nu am rămas fidel poziţiei mele de la lansarea Jurnal TV… îţi datorez o explicaţie. Te-am rugat să-mi dai cartea pentru concurs. Eram sigur că este *cu şanse*, că merita să încercăm. Dar, nu te supăra: *… nu puteam să-ţi dau asigurări*! Eu căutam cărţi *bune*, nu cărţi *pentru premii garantate*! Nici prin minte să-mi fi trecut să propun membrilor juriului *…să decidem asupra premiilor… în discuţii particulare* (şi încă – înainte de a recepţiona cărţile!). Tu ai dori – la modul serios! – să decidem asupra unui premiu… a priori şi „amical”? Tu erai de acord să sacrifici două exemplare de carte (apropo, ai prezentat, *zgârcitule*, doar unul!) numai *în cazul în care ai fi avut premiul asigurat*? Tu chiar ai dat (altădată) cuiva asigurări *înainte de a fi prezentate cărţile la concurs*? De ce atunci se mai deranjează şi alţi autori, care prezintă cărţile *fără a fi invitaţi* (şi fără asigurări)?

Ar trebui să regret dacă, în discuţiile *orale*, am lăsat cumva să se înţeleagă *că textul tău e fără cusururi*. Probabil că n-ar strica să fiu mai atent, mai rezervat. Dar eu nu mi-am închipuit că, atunci când am nişte obiecţii faţă de textul cuiva, întâlnindu-l pe acesta în stradă (ori, şi mai interesant, la lansarea cărţii), cel mai potrivit ar fi să-i sar în cap: „Stai, frate, tu ai scris porcăria aia?” În general, *lucrul muncit* (un roman, d.e.) nu este bun sau rău, *că nu-i făcut cu rea intenţie*. Pur şi simplu *există (şi) lucruri neîmplinite* ori lucruri făcute… doar parţial *profesionist*, respectiv, parţial – *amatorist*. Când partea amatoristă depăşeşte masa critică, *fisurile* încep să devină *spărturi*. Şi se observă.

Există însă ceva mai important decât *un nenorocit de premiu*. Romanul despre care discutăm, *datorită efortului tău* de a-l prezenta la concurs, a fost nominalizat, a provocat discuţii, a fost mediatizat, a fost respins *pe motive extraliterare*, toate făcându-i *o bună, extrem de bună, publicitate*. *Romanul tău, peste ani, îţi va mulţumi pentru asta!*

Apropo, poziţia mea expusă „în spaţiul public” este o meserie ingrată, periculoasă şi dăunătoare sănătăţii, de unde ai luat-o că mi-ar plăcea? Dacă aş fi deştept, bineînţeles, aş abandona această expunere permanentă la riscul de a-mi pierde prietenii, ori aş profesa „arta” foarte comodă a „criticii pozitive”.

Dacă te-au convins *ceilalţi critici* care scriu despre cartea ta (tu îi aduci *ca argument*!), atunci… la ce te-ar mai interesa opinia unui biet scrib care sunt? Ori… bănuieşti că *aş putea avea (şi eu) dreptate*? Glumesc.

Aspectul acesta al discuţiei *e mai nostim şi e mai grav* decât crezi tu. Nici nu bănuieşti cine ţi-e vecin în barca obijduiţilor! Un „clasic în viaţă” (care – îl înţeleg! – întoarce capul când ne întâlnim) s-a jeluit unui coleg că l-aş fi „desfiinţat”, scriind despre romanul său… altfel decât s-a scris *în sutele şi miile de recenzii „pozitiv-elogioase”* ale unor cititori „de pe ambele maluri ale Prutului”. Ce-s argumentele tale, dragă Costică (vreo şapte, dintre care *unul e dintr-un interviu, altul de la o lansare*), ce-s cele „patru lansări” ale cărţii tale (cuvântul „lansare” nu presupune, logic, *numărul singular*?), pe lângă cele „patruzeci de lansări numai în Republica Moldova” ale *colegului tău de suferinţă*?

Dacă acest scriitor *călit*, după sutele de reacţii pozitive (cartea lui o citeşte nu numai tot Chişinăul, ci şi *toată ţara*, şi… *toată Ţara*!), crede că eu l-am desfiinţat cu… o şchioapă de cronichetă (prezentam, cum ziceam, în *Sud-Est Cultural*, şase romane într-un text)… atunci ce să mai vorbim de *minusculele* tale „probe”?

„Argumentele” tale („pozitive”) – va fi o surpriză pentru tine să le reciteşti – nu le contrazic deloc pe ale mele („negative”). Revezi-ţi „dovezile” şi vei descoperi că ele nu vorbesc (nici măcar cele care folosesc superlative) *despre calitatea estetică* a romanului tău. Iar dacă le iei în serios pe toate, fără simţul umorului, e problema ta (ca să-ţi dau un exemplu: „acceptul” tău de a fi comparat cu Vonnegut – sic! – a fost atât de pripit, încât până şi sintagma „proză aerisită” ai luat-o drept compliment).

E bine să faci o distincţie între spectacolul lansărilor, bâlciul concursurilor şi… disocierea critică a unei opere. Ş-apoi… dacă Pavel Stratan are *mai mulţi spectatori şi mai multe ecouri în presă* decât Ilian Gârneţ… să însemne ceva?

Există, totuşi, o *mare diferenţă* între „două moduri” de „a executa” (cuvântul tău) cartea. Cu primul, inchiziţional, te mândreai (pe bună dreptate!). Al doilea… nu numai că te indispune – te irită!

***

Acum despre tema (cu adevărat serioasă) pe care o propune *Scrisoarea* lui Constantin Cheianu. Dacă, fiind scriitor, eşti atent la opiniile comentatorilor (că… poţi şi să nu fii!), atunci *trebuie să înveţi a asculta şi obiecţiile, nu numai laudele*. Dacă nu deprinzi acest obicei, *rişti să scrii şi mâine tot aşa cum scrii azi*! E periculos să iei laudele în serios. Într-o zi chiar te vei crede genial şi atunci consecinţele pot fi dezastruoase. E normal *să ai mult simţ al umorului, când te laudă cineva*!

Altă temă, ar fi un P.S. pentru colegii de generaţie. Noi suntem condamnaţi (frumos!) *să fim permanent tineri*, pentru că suntem (până la obrăznicie) *în opoziţie faţă de impostura literară*. De ce atunci îmbătrânim? De ce ne îmbolnăvim, brusc, de „maladia intangibilităţii critice”? Vreţi să ne lăudăm reciproc numai de aceea că suntem o generaţie?

Înţeleg, solidaritate profesională, solidaritate estetică… Dar nu spirit de gaşcă! Vreţi cumva să ajungem ca acea „grupare literară” din jurul unei reviste pe care o voi numi, eufemistic, cu o notă muzicală: *LA*, grupare care nu-şi dă rând să se elogieze (reciproc)? *Şi cu violoncelul spiritului critic ce facem?* Fiindcă suntem pe terenul *Contrafortului*: aţi prefera să citiţi doar cronici elogioase? Nu e devreme să ne încheiem, solemn, la toţi nasturii şi să ne şlefuim marmura pentru monumente?

Dintr-o perspectivă anume, sunt un trădător. Pentru că rămân fidel jocului pe care – vă amintiţi? – l-am început: spirit critic, spirit ludic, criterii estetice şi indiferenţă faţă de *toate cele* extraliterare. Şi, bineînţeles, adevărul spus fără menajamente („adevărul” care emite *opinia şi percepţia mea*, nu adevărul absolut, că *acolo* n-am acces).

Umila mea părere este că dacă o carte… „curajoasă”, să zicem, a fost ocărâtă de ignoranţi, a fost criticată de retrograzi, a fost interzisă de cenzură ori a fost „executată” de inchiziţie… ea nu trebuie lăudată, în mod obligatoriu, *pe teren estetic*. S-ar putea ca ea să fie un eşec în ambele sensuri. Cât *rebut estetic* am aplaudat noi până acum pentru „merite patriotice”! Bineînţeles, cele spuse în acest alineat nu mă împiedică să apreciez curajul civic al unei cărţi (Soljeniţîn, Michnik, Havel). Dar o operă estetică… prefer s-o judec pe criterii estetice.

*Etica interpretării* (o ştiinţă *relativistă*, o preocupare *recuperatoare*, dar cu o origine şi cu un destin *nihilist*, dacă-i să-l credem pe Gianni Vattimo, autorul volumului *omonim)*, după mine, trebuie să includă şi acest principiu: greşeşte, dar nu trişa! Fii onest cu tine însuţi şi numai în acest fel vei fi onest cu autorul comentat.

Doi monştri îl pot devora pe un scriitor, dacă nu are vaccinul cuvenit: succesul imediat şi succesul la „publicul larg”. Dacă prinzi o boală din astea, *nicio injecţie critică nu te salvează*! Iar dacă nimeni nu ţi-a rebutat „opera” (decât, poate, pe criterii ideologice), dacă nu ştii ce înseamnă să-ţi *umble* cineva pe la texte, iar critica (estetică) a fost *cam fără coloană vertebrală*, eşti condamnat să faci concurenţă lui Buddha (*infailibilul*)!

*Opera noastră capitală* (bună gluma?) mai întârzie să apară. Oare nu şi de aceea că ne menajăm reciproc şi ne tolerăm excesiv în *autosuficienţa noastră „estetică” (şi „etică”)*?

P.S. Un coleg s-a supărat pe o cronică, închizând canalele de comunicare. E o reacţie. Alt coleg s-a indispus (fireşte), dar m-a somat *să nu schimb nicio iotă* în textul critic: „Eu am scris ce am scris, tu ai înţeles ce ai înţeles”. E altă reacţie. *Singura* normală.

E *relaţia sănătoasă* care s-ar cuveni să existe între un scriitor şi un critic.

▣

# Radiografii ale romanelor postsovietice în spectru dialogic

Aliona Grati este autoarea a două cărţi despre lirica feminină interbelică din Basarabia: *Magda Isanos. Eseu despre structura imaginarului* (2004) şi *Privirea Euridicei. Lirica feminină din Basarabia. Anii '20-'30* (2007), ambele receptate favorabil de critica literară, inclusiv de cea de strictă specialitate (despre ultima s-a pronunţat şi revista *Contrafort* la vremea apariţiei cărţii).

De data aceasta, autoarea ne surprinde cu un volum despre roman (surpriza este totuşi relativă ţinând cont de numeroasele articole publicate pe această temă): **Romanul ca lume postBABELică. Despre**

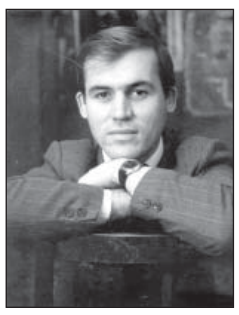

de

**Grigore Chiper**

**dialogism, polifonie, heteroglosie şi carnavalesc** (2009). Migrarea rapidă dinspre poezie spre proză denotă disponibilitatea remarcabilă pentru un mai larg spectru literar, ambiţia de a depăşi tiparul de cercetător cantonat într-un gen literar.

Trebuie menţionat că dialogul ca formă de discurs ocupă un loc important şi în cadrul Gramaticii Academiei Române (2005), în care sunt trecute mărcile dialogice lexicale, sintactice şi stilistice.

Volumul monografic urmează un traseu tradiţional constând din trei trepte: istoricul problemei, aspectul teoretic al abordării şi probarea tezelor în baza unui material beletristic faptic.

În calitate de centru de iradiere al cărţii se află teoria dialogică a lui Mihail Bahtin, dezvoltată de acesta în mai multe articole şi apărând într-o formă definitivă în celebra lucrare *Problemele poeticii lui Dostoievski* (I-a ediţie 1929). Autoarea studiului scoate în evidenţă treptat tot cumulul de concepte bahtiniene şi ocurenţa estetico-filosofică, asimilată, în conformitate cu rădăcinile teoriei dialogice a lui Bahtin, în cadrul unui sistem organizat şi coerent. Cum notează şi autoarea basarabeană, teoria dialogică a lui Bahtin nu a apărut din senin. Meritul savantului rus constă în formularea unei poetici armonioase despre polifonia romanului (exemplificată în baza operei lui Dostoievski), „ce creează o lume artistică, al cărei erou iniţiază de pe poziţii egale un dialog cu autorul său, nefiind un simplu purtător de gânduri şi de idei ale acestuia. Noua poziţie ontologică îi permite eroului să se autocaracterizeze, să-şi exprime „ideologia" şi viziunile proprii asupra existenţei, a omenirii şi chiar părerile despre creatorul său" (p. 26). Teoria generală a dialogului, capacitatea de a privi toate faptele şi evenimentele prin prisma unui dialog cuprinzător şi neîntrerupt nu a putut să nu conducă spre teoria polifoniei romaneşti. Bahtin precizează că elemente de dialogism şi literatură polifonică pot fi depistate şi în trecut (nuvela realistă, satira, unele forme ale biografiei, genurile epistolare ş. a.).

Interesul pentru o teorie lansată în trecut este alimentat şi întărit de postmodernismul literar, în care coexistă „dialogic" epoci şi stiluri.

Titlul cărţii este o metaforă, care trebuie descifrată, la fel, în termeni postmoderni. Dacă romanul modern, subliniază autoarea, semnifică emanaţia unei lumi timorate drept consecinţă a amestecului limbilor în procesul de construcţie a ziguratului biblic, romanul postmodern reprezintă emergenţa unei împăcări necesare, coexistenţa în diversitate, dialogul culturilor. Dialogul devine nu numai simbolul toleranţei, dar şi al germinaţiei. Sinteza dintre nou şi vechi e fertilitatea şi fecunditatea fără sfârşit (p. 30).

Categoria dialogismului literar este disecată şi în plan diacronic. Astfel, autoarea urmăreşte, vizitând mai multe surse, mutaţiile produse în concepţia dialogismului de la scriitori din trecut (Dostoievski, bunăoară) la cei din modernitate (Joyce, Kafka, Musil ş.a.) şi, în fine, la cei postmoderni (Mircea Cărtărescu, Mircea Nedelciu ş.a.). Conform Juliei Kristeva, „romanul polifonic contemporan al secolului al XX-lea, creat de Joyce, Proust şi Kafka, constituie o nouă verigă în lanţul literaturii carnavaleşti după romanul polifonic al lui Dostoievski, acestea având „aceeaşi poziţie de monologism ca şi romanul dialogic al epocilor anterioare, totuşi deosebindu-se radical de el". Devierea s-a produs, după ea, la sfârşitul secolului al XX-lea, când romanul polifonic a căpătat „însemnele «ilizibilităţii» (Joyce) sau a devenit imanent limbajului însuşi (Proust şi Kafka)", spre deosebire de romanul lui Rabelais, Swift şi Dostoievski, pentru care dialogul rămâne a fi „obiectul reprezentării, al intenţiei artistice" (p. 129). În evaluarea noii naturi a relaţiilor dialogice la romancierii postmodernişti, Aliona Grati apelează la autoritatea lui Matei Călinescu din cunoscutul volum *Cinci feţe ale modernităţii*, în care sunt enumerate procedeele prin care se instituie noua paradigmă dialogică (p. 131).

Exegeza de care ne ocupăm se doreşte a fi nu numai teoretizantă, proteică, încăpătoare – ea însăşi o structură polifonică, – ci şi un ghid prin meandrele romanului. Recomandările nu sunt noi în sine, dar sunt intermediate de concepţia integralistă a dialogismului.

Toţi termenii pe care autoarea îi ia în discuţie (unii sunt evidenţiaţi în subtitlul cărţii) rezultă unul din altul aidoma păpuşii ruseşti. Astfel, caracterul dialogic al operei, situat pe mai multe paliere: polifonie (existenţa mai multor „adevăruri" expuse în operă), poliglosie (corul de voci) şi cronotopicitatea sensului (posibilitatea dialogului situat la distanţă în timp şi spaţiu datorită convergenţei semantice), este dovedit şi pe material romanesc basarabean.

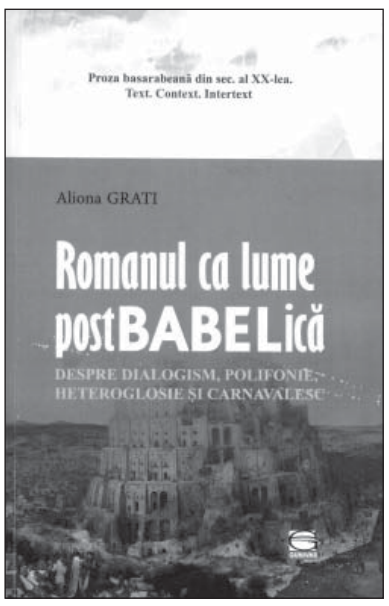


Strategiile dialogice, din care vom recunoaşte „înzestrarea celuilalt cu voce", sunt contabilizate la pp. 138-140. Unele vor fi aplicate, în funcţie de materialul disponibil, la analiza romanelor: *Din calidor* (prima ediţie franceză 1987, prima ediţie română 1989) de Paul Goma, *Martorul* (1988) de Vasile Gârneţ, *Schimbarea din stradă* (1991) de Vitalie Ciobanu, *Gesturi* (1996) de Emilian Galaicu-Păun, *Spune-mi Gioni!* (2003) de Aureliu Busuioc ş.a.

În cazul fiecărui scriitor, pe lângă analizele pertinente, uneori sofisticate, este stabilit, bineînţeles, statutul şi specificul dialogic al romanului. *Din calidor*, romanul cu temă basarabeană, este plasat la polul opus al literaturii scrise în Basarabia în perioada sovietică: „Paul Goma este, mai întâi de toate, creatorul unei variante alternative a tipului literar de basarabean, diferit de imaginile personajelor resemnate, contemplative, păşuniste, care au alcătuit canonul anilor '60-'70" (p. 151). Aş adăuga că „suciţii" lui Goma dialoghează cu personajele lui Vasilache din *Povestea cu cocoşul roşu*. Arta romanescă a lui Goma este cercetată de autoare şi în planul dialogului culturilor europene, dacă ne gândim la locul de trai şi de emulaţie artistică a romancierului. Romanul mai este analizat prin prisma carnavalescului şi grotescului, forme apoteotice de dialogism.

Romanul *Martorul*, expresia unei crize de identitate şi de conştiinţă, reliefează consecinţele unui orizont obturat, ale unei viziuni monologice-dogmatice asupra identităţii. În acest context este situată figura lui Ilarion-adultul, al cărui discurs plurivoc „declanşează o pluritate de lecturi şi reconstrucţii ale unui eu esenţial postmodern şi dialogal" (p. 152).

*Schimbarea din stradă* este deconstruit piesă cu piesă din perspectivă dialogică. Romanul conţine un „Popas între două capitole", un fel de manifest, în care prozatorul îşi exprimă profesiunea de credinţă dialogică şi perfect democratică. Mărcile dialogice sunt inserate şi în alte locuri, pe care Aliona Grati le decupează cu grijă: vocea autorului consemnată la subsol, metalepsele autorului frecvente în discursul indirect liber, instanţele narative, relativ constante pe parcursul cărţii, sunt deturnate de intervenţia altor voci, iar fiecare voce dă propria dimensiune a lumii, cu care intră în contact. Este consemnată totodată problematica particulară a generaţiei '80: tenta teoretică, asumarea lucidă a trecutului, cunoştinţa unor arhetipuri culturale suprapuse, dedublările şi structurile abisale, precum şi jocul narativ, reflexiv şi autoreflexiv (p. 188).

*Spune-mi Gioni!* face parte dintr-o galerie de opere în care formula de frescă istorică este bruiată în permanenţă de ficţiunea politică şi de cunoscutul ton incisiv şi persiflant al scriitorului.

Romanul reclamă un model de dialog în negativ, purtat prin intermediul „limbii de lemn" al personajului-protagonist Verdicurov, fost ofiţer KGB (încă va trece mult timp până când cercetătorii vor avea posibilitatea să deconspire „dialogismul" temutei organizaţii sovietice), cu lumea din jur. Dialogul apare distorsionat din ambele părţi. Aureliu Busuioc, el însuşi personaj pitoresc, neordinar, îşi recâştigă un loc binemeritat pe scena plurulingvismului şi plurivocităţii.

În final, Aliona Grati dezbate asupra scriiturii evanescente din mini-romanul *Gesturi*, „o replică a creatorului împotriva textului care aproape că l-a devorat" (p. 194). Gesturile ca lume primordială, ca plasmă şi magmă, din care creşte corporalitatea, ca *datum* de dinaintea cuvântului biblic sau, printr-o paralelă a cercetătoarei, a necuvintelor nichitastănesciene, prezintă o temă amplă de meditaţie şi creaţie în opera lui Galaicu-Păun. Gesturile şi corporalitatea sunt analizate minuţios, cu numeroase deschideri şi închideri savante, prin trimitere la Merleau-Ponty, Greimas etc. Comentariul ia forma unei scriituri nu mai puţin labirintice decât originalul comentat.

**Romanul ca lume postBABELică** înfăţişează o explorare teoretică arborescentă, doctă, cu multiple sertare, o privire scientistă, închisă, de obicei, unor lecturi şi observaţii pragmatice, asupra fenomenului romanului. În ciuda faptului că materialul faptic creează, pe alocuri, senzaţia de ajustat, recunoscută uneori de autoare: „Vom încerca, în pofida aparenţelor şi declaraţiilor din preambulul romanului, să percepem acea substanţă gânditoare din *Gesturi* ..." (p. 208), studiul merită toată atenţia şi poate fi utilizat cu succes pentru a analiza romanul în materia sa subterană.

Aliona Grati, ***Romanul ca lume postBABELică***, Chişinău, Editura Gunivas, 2009 ▣

## O literatură de arhipelag

*(Urmare din pag.3)*

atractivă a literaturii române din Moldova. Prefaţa pe care o citiţi este singurul text din almanahul nostru pe care îl reproducem şi în original. Am decis aşa, pentru a vă oferi posibilitatea să vă faceţi o idee despre cum sună limba maternă a scriitorilor din Moldova şi pentru a elimina orice dubiu privind identitatea lor reală, nu una inventată, alterată politic. Vorbind şi scriind într-una dintre cele 27 de limbi oficiale ale Uniunii Europene – limba română –, dorim să lansăm cu această ediţie un mesaj clar privind aspiraţiile noastre culturale şi geopolitice.

***Arhipelag*** apare într-un tiraj de 500 exemplare şi este distribuit în mod gratuit Centrelor PEN din lumea întreagă, unor instituţii de cultură prestigioase, reprezentanţelor diplomatice din străinătate ale României şi Republicii Moldova. Am dori să editäm acest tip de antologii literare şi în viitor, eventual o dată la doi sau la trei ani, ilustrând un proces literar în tot dinamismul şi complexitatea lui.

Ajunşi în acest punct al lansării, exprimäm profunde mulţumiri principalului sponsor al almanahului, Fundaţia Kultur-Kontakt Austria, în speţă doamnei Annemarie Türk, director al Departamentului Cultură şi Sponsorizare. Fundaţia Kultur-Kontakt de la Viena a finanţat, generos, partea cea mai consistentă din bugetul proiectului.

Mulţumim Institutului Cultural Român, care s-a oferit să acopere de asemenea plata unei părţi din traduceri.

Mulţumim Editurii Cartier din Chişinău, care ne-a oferit susţinere logistică în ce priveşte editarea almanahului.

Mulţumim traducătorilor de bază: Alistair Ian Blyth (în engleză), Michael Astner şi Julia Richter (care au realizat majoritatea traducerilor în limba germană).

Fără excelenta colaborare cu aceste instituţii şi personalităţi, fără răbdarea şi înţelegea lor colegială, apariţia acestui volum nu ar fi fost posibilă. ▣

# Un manifest umanist

Am mai avut prilejul să scriu, în acest colţ de pagină, despre cărţile lui Tony Judt (ultima dată, acest lucru s-a întîmplat în septembrie 2008). Invariabil, observaţia preliminară a fiecărei cronici (în total, au fost două) a consemnat caracterul provocator al cărţii. Nici aceea pe care mă pregătesc să o comentez astăzi nu face excepţie de la această „regulă”. Dar, faptul că publicarea ei, în vara acestui an, a coincis cu stingerea prematură din viaţă a autorului pare a conferi acestei trăsături o semnificaţie şi mai adîncă: aceea a unui veritabil legat testamentar. Este ca şi cum Tony Judt ar fi dorit să-şi manifeste, pentru ultima

de
**Alexandru-Florin Platon**

dată, vocaţia de a fi mereu „contra curentului”, sugerînd că menirea oricărui intelectual care îşi merită numele nu poate fi alta decît aceea de a privi critic realitatea şi a spune, oricare ar fi circumstanţele şi riscurile, adevărul despre ea.

A aşterne pe hîrtie aceste cuvinte sau a le repeta este foarte uşor. Oricine o poate face. Mai greu este să *trăieşti* pînă la capăt potrivit imperativului lor. Pentru cine are, cumva, impresia că situarea constantă a lui Tony Judt împotriva convenţiilor intelectuale ale timpului nostru a fost simplă, fiind, pasămite, asumată ca o modă, nu ca o convingere profundă, trebuie să spun că autorul a plătit-o din greu. El şi-a încheiat existenţa aproape ca un *paria* al *mainstream*-ului intelectual american, fiind repudiat inclusiv de cunoscuta *Antidefamation League*, pentru a fi criticat politica Israelului, afirmînd necesitatea reevaluării atitudinii statului evreu faţă de arabi în sensul unei reconstrucţii democratice integrale, care să-i includă şi pe locuitorii din Cisiordania şi Gaza într-o nouă arhitectură politică. Sensurile profunde ale acestui amănunt apar cu toată claritatea dacă nu uităm că Tony Judt a fost el însuşi evreu, a luptat ca voluntar în Războiul De Şase Zile (1967) şi a trăit, o vreme, în a doua sa patrie. Poţi sau nu poţi fi de acord cu judecăţile critice ale lui Judt (şi, uneori, ca în cazul de mai sus, cu realismul soluţiilor deduse din ele). Dar nu poţi să nu recunoşti buna credinţă din care izvorăsc şi logica impecabilă a demonstraţiei în care sînt prinse, ceea ce le face nu numai absolut plauzibile, ci, ocazional, şi profetice.

În legătură cu aspectul din urmă (cel profetic), nu pot să nu amintesc, din nou (am făcut-o şi în cronica de acum doi ani) de celebrul eseu, din 2001, al istoricului american, „Romania: Bottom of the Heap” (*România: la fundul grămezii*). Printre altele, Tony Judt făcea, acolo, o predicţie, intens criticată de toţi cei care au comentat textul, la timpul respectiv: anume, că România, ca ţara cea mai puţin pregătită pentru a intra în Uniunea Europeană, avea să se dovedească *„o pilulă greu de înghiţit pentru Bruxelles”*, aparţinenţa ei la această organizaţie generînd probleme de asimilare incomparabil mai mari decît costurile absorbţiei fostei RDG de către Germania federală. Îi las pe cititori să judece dacă şi cît din această judecată se adevereşte astăzi, la nouă ani de la formularea ei şi la mai bine de trei ani de la aderare.

Predispoziţia lui Tony Judt de a arunca în aer toate convenţiile de gîndire este evidentă şi în cartea pe care o comentez astăzi. Teza ei este pe cît de simplă, pe atît de şocantă. Iat-o, în cîteva cuvinte.

Criza financiară mondială izbucnită în 2007 nu a fost un simplu accident, cu efecte trecătoare. Ea a pus în lumină limitele paradigmei neoliberale de gîndire din ultimii 30 de ani, dominată de trei ideiforţă: libertatea absolută a pieţelor economice şi financiare, diminuarea constantă a ponderii statului ca factor de reglementare a spaţiului public şi – ca un corolar – ridicarea oricărei oprelişti juridice sau morale în faţa iniţiativei private (cf. cap. 1, *The Way We Live Now*). Urmările acestei filosofii, devenită, în tot acest interval, pentru milioane de oameni, un adevărat mod de viaţă, nu au constat numai în ceea ce am văzut cu toţii: falimente în cascadă, prăbuşirea speculaţiilor imobiliare, concedieri masive, creşterea accelerată a şomajului – toate fiind manifestările celei mai adînci recesiuni economice din 1929-1933 încoace. Infinit mai grave au fost, pe de o parte, apariţia unui dezechilibru structural între public şi privat în economie şi, în al doilea rînd (şi peste toate), distrugerea aparent iremediabilă a spiritului comunitar al societăţii, nutrit de încrederea dintre oameni şi de solidaritatea lor în jurul unor ţeluri comune. Apetitul nemăsurat pentru bogăţie, polarizarea societăţii între categorii adînc defavorizate şi grupări caracterizate printr-o opulenţă ieşită din comun, multiplicarea inechităţilor de tot felul au compromis grav, afirmă Judt, consensul social, conducînd la atomizarea societăţii şi la deprecierea valorilor umaniste clasice.

Pînă în anii ’80, continuă autorul (cf. cap. 2, *The World We Have Lost*), lucrurile au stat cu totul altfel. Pentru a nu mai repeta greşelile – nu numai politice, ci şi de construcţie socială – care se aflaseră la originea celui de-al doilea război mondial, elitele liberale postbelice din ţările occidentale au gîndit un nou tip de organizare social-politică, articulat pe două principii fundamentale: etatismul economic şi protecţia socială. Spre deosebire de perioada dintre 1918-1939, cînd precaritatea noilor democraţii central-europene sau slăbiciunile celor mai consolidate, precum aceea franceză sau britanică, contribuiseră la adîncirea inechităţilor economice şi sociale moştenite din secolul al XIX-lea, după 1945, reconstrucţia liberală a statului a mers mînă în mînă cu o politică economică de atenuare a disparităţilor dintre componentele societăţii, reconstruind consensul social. Acesta a fost, în linii generale, procesul care a dat naştere, în anii ’60 ai veacului trecut (al XX-lea), „statului providenţial” sau al „bunăstării”, a cărui exemplară ipostază a fost RFG. Dincolo de Ocean, în Statele Unite, evoluţia a fost, în mare, asemănătoare, cu singura excepţie că implicarea guvernului federal a avut loc nu atît în economie (supravegheată, totuşi, printr-o serie de reglementări destul de stricte), cît – mai ales – în viaţa socială, unde mai multe legi votate de Congres în timpul administraţiilor democrate ale lui John F. Kennedy şi Lyndon B. Johnson au abrogat discriminarea rasială şi au lărgit considerabil accesul la bunurile şi serviciile publice pentru multe categorii ale populaţiei. Echivalentul nord-american al „statului-providenţă” a fost „marea societate”. Durata sa de viaţă s-a încheiat – ca şi pe continentul european – o dată cu valul de contestaţii de la finele anilor ’60 şi începutul anilor ’70, pe fondul crizei determinate de războiul din Vietnam şi – cazul Europei – al succesului înregistrat de propaganda de stînga.

Este, totuşi, neclar cum a ajuns un sistem politic al cărui principiu constitutiv era atenuarea (ba chiar eliminarea) disparităţilor economice şi sociale să fie într-atît de contestat, încît să genereze conflicte de o asemenea amploare ca cele din 1970-1973 din S.U.A. sau din Italia şi R. F. G., unde, exact în acelaşi interstiţiu, începuse seria atentatelor puse la cale de Brigăzile Roşii, respectiv de gruparea Baader-Meinhof. Tony Judt nu explică prea clar această răsturnare. El pare a o pune – dacă am înţeles bine – pe seama spiritului contestatar al tinerelor generaţii din acei ani, alimentat de influenţa modelului comunist (mai exact, maoist), a cărui adevărată natură era încă necunoscută în Occident. Indiferent, însă, de explicaţiile ce i s-ar putea asocia, această criză a dat naştere unei noi filosofii politice, al cărei principiu subiacent – libertatea absolută a indivizilor şi ridicarea oricărei oprelişti din calea iniţiativelor lor – a devenit, după 1980, îndreptarul tuturor guvernelor occidentale, pînă la marea criză din 2007-2008.

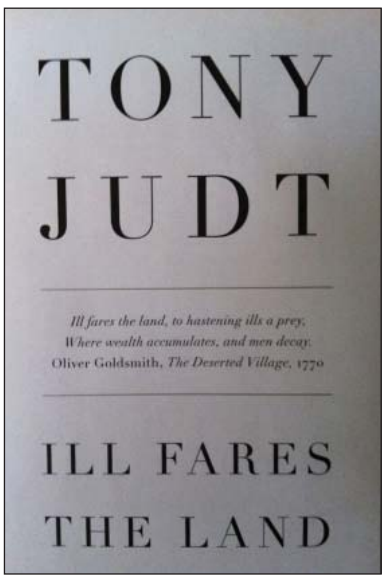


Astăzi, la numai trei ani de la dramaticul început al celei mai grave recesiuni din istoria postbelică a lumii, a devenit clar cît de „rău pătimeşte o ţară”, ai cărei locuitori sînt animaţi numai de patima egoistă a îmbogăţirii (aşa s-ar traduce titlul cărţii, care reia un vers din poezia *The Deserted Village*, a lui Oliver Goldsmith). Ce este de făcut? – se întreabă Tony Judt (cf. cap. 4-6), reluînd, ironic, celebra interogaţie dintr-un opuscul leninist (formulată, mai întîi, de Cernîşevski). Este nevoie – răspunde el – de refacerea sentimentului de solidaritate socială care animase vechile generaţii de după război, iar acest lucru nu se poate întîmpla decît prin renaşterea prestigiului a tot ce înseamnă „domeniu public” în viaţa colectivităţilor umane. A neglija acest imperativ poate constitui, afirmă Judt, o eroare fatală, ce riscă să compromită viitorul celor tineri şi, pînă la urmă, al nostru, al tuturor. *„Ce poate oferi tinerei generaţii sensul unui ţel mai înalt decît avantajele [egoiste] pe termen scurt?”* – scrie Tony Judt. Şi tot el răspunde, premonitoriu: *„Dacă nu respectăm bunurile publice; dacă îngăduim sau încurajăm privatizarea spaţiului public, a resurselor şi a serviciilor; dacă sprijinim entuziaşti propensiunea tinerei generaţii să se îngrijească numai de propriile sale trebuinţe; atunci nu ar trebui să ne surprindă abandonarea [de către tineri a] angajamentului civic în raport cu adoptarea deciziilor de interes public... Pe termen scurt, democraţiile pot supravieţui indiferenţei cetăţenilor lor”*, dar, sugerează autorul, numai plătind un cost incalculabil (p. 130-131 şi urm.).

Multe se pot spune în marginea acestui punct de vedere, care, *grosso modo*, ţinteşte la reabilitarea rolului intervenţionist al statului în viaţa socială, în spiritul valorilor tradiţionale ale social-democraţiei (căci – am uitat să spun – Tony Judt îşi reafirmă în această carte o veche profesiune politică de credinţă). Pentru noi, cei din Răsărit, care am trăit decenii de-a rîndul în chingile unui etatism totalitar castrator, opinii ca cele ale istoricului american sînt mai mult decît suspecte. Autorul nu ignoră acest lucru, dar observă că un stat „clepto-capitalist” (precum cele apărute după 1989) nu este cu nimic mai bun decît unul comunist corupt, din moment ce este la fel de neputincios cînd trebuie să asigure condiţiile unei dezvoltări democratice durabile. *„Un lucru şi mai rău decît o guvernare hipertrofiată este una atrofiată”*, scrie, pe bună dreptate, Judt (p. 145). Nu este totul să găsim între ele echilibrul ideal (ceea ce – aş adăuga eu – nu este deloc simplu: nu avem decît a privi în jur, pentru a ne convinge). Este necesar să ne eliberăm şi de dogma incompatibilităţii dintre libertatea economică şi intervenţia statului. Avem nevoie, crede istoricul, să reînvăţăm să ne regîndim viaţa în termenii unor opţiuni multiple şi în spiritul solidarităţii şi al consensului, recuperînd valorile comunitare pe care s-a reconstruit civilizaţia europeană după război.

Este profesiunea de credinţă a unui mare intelectual, a cărui pierdere este profund regretabilă.

---

**Tony Judt**, ***Ill Fares the Land***, The Penguin Press, New York, 2010

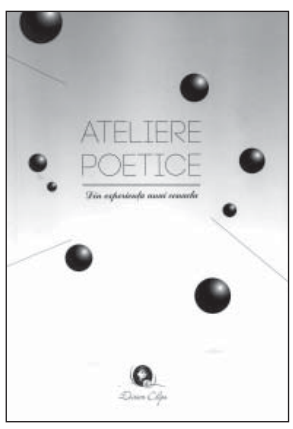


**Ateliere poetice.** *Din experienţa unui cenaclu.* Editura Clipa. Prefaţă - Mircea V. Ciobanu, 2010.

Această carte nu este *recomandată:* a) celor care nu ştiu carte; b) celor care nu citesc poezii; c) celor care citesc poezii numai la orele de literatură; d) celor care cred că poezia creşte în copaci, de la sine, fără a cultiva, cineva, grădinăritul; e) celor care nu au ajuns cu cititul până la litera e.

*Sunt bine-veniţi însă...* toţi ceilalţi. Cine este de acord că poezia este şi *inspiraţie,* dar şi *transpiraţie* (azi, cam mult, dar justificat, stăm sub zodia lui Goethe); cine înţelege ori vrea să înţeleagă că poezia e *artă înaltă*, dar şi *preocupare cotidiană, muncă de rutină* (care are, cum ai spune, nu numai saloanele ei, dar şi *atelierele* ei, şi *bucătăria* ei); cine consideră că poezia e (şi) un *exerciţiu intelectual,* dar şi un *joc*; cine gândeşte că ea e un *hobby*, dar şi un *mod de viaţă;* o boală, dar şi un *remediu*... cine crede toate astea, este bine-venit. (*Mircea V. Ciobanu)*

## Cătălina Bălan

### Iep
### U
### Re

Încă dădea din urechi şi din coadă
îi vedeam muşchii încordaţi

când smulgi pielea
trebuie să tai urechile şi coada

iepurii nu urlă
clipesc doar din ochii albaştri
bulbucaţi de durere

nu vrei să vezi un iepure jupuit
clipind

*un cârlan e prea frumos*
*n-aş putea*
*trebuie înjunghiat*
*dar pe iepure*
*e de ajuns să-l ameţeşti un pic*

*cineva trebuie s-o facă şi pe asta*

inimile noastre încă se zbăteau
când pe-a lui ai smuls-o
şi-ai crestat-o
ca să se scurgă
tot
sângele

### Mariana

Dimineaţa
am găsit scris pe tablă

*mâncarea te face să uiţi de frig*

mi-a fost milă de ea atunci

Venise la ultima oră
Pentru că îi era foame
Şi pentru că ştia
Că cineva
O să-i cedeze mâncarea

Apărea destul de rar
Striga: baaani?
Mâncaaaare?

Niciodată nu era mulţumită cu ce i se dădea

Maica-sa era o beţivă ordinară
Taică-su avea probleme cu inima
Iar ea avea cu cine merge la fumat la băut
Şi la concerte

Era scundă palidă murdară
Şi puţea îngrozitor
Îmi venea s-o pun într-o cutie
S-o văd
Măcar într-un fel
Adunată

### umbrela

umbrela portocalie cu flori galbene

mi-ai zis
să nu o desfac în casă
aduce ghinion

într-o seară de joi
am ieşit cu ea
şi
m-am întors plângând

când am uitat-o într-un magazin
m-am dus să o recuperez
pentru tine

ploua
şi culorile se scurgeau

lăsând pe asfalt
urme uleioase
cu miros de peşte

▣

## Ştefan Bolea

### cataclism

o bestie mă sfârtecă din interior
un trup de fiară îmi tot dă târcoale
o bandă de torţionari îşi înfige cuţitele în mine dinăuntru
asemenea lui doja, sunt ţintuit pe scaunul de foc,
coroana de spini îmi iese din tâmple afară
cohortă de năluci, cuib de draci, vârtej de şerpi şi ghem de gunoaie
ce-mi iese pe gură, prin ochi, buric şi prin piept
s-au adunat cu toţii şi-n oglindă îmi fac semn
cu propria lor faţă

am îngheţat, am împietrit
şi simt piroanele
cum ies
cum ies
cum ies

50 de golgota on the rocks, 40 de moria, 666 de apocalipse
îmi stau pe limbă, în plămâni, în coaste, pe faţă

suflarea mi-e veştedă, paloarea supremă
aş putea îngropa o dresdă dacă numai aş ţipa
aş sculpta un nagasaki cu ghearele
mă simt ca şi cum m-aş fi născut mort sub bombardament american

şi claunii care-mi adumbresc privirea
şi arlechinii care mă muşcă de gât
şi călugării franciscani vânduţi diavolului, care-mi pun bocancul pe creştet

vreau să ridic un zid între mine şi monştri
dar am deja rânjetul lor
grimasa, căutătura, schimonosirea lor
sunt fără pavăză şi aştept să mă sugrume

îmi ies mâini din viscere, schijele îmi sparg retina
şerpi izvorăsc din urechi şi mă muşcă de buză
ciocane zvârlite din şira spinării, paralizându-mă cu mâinile încrucişate
sodomizat şi gomorizat în postura fetus
mut de uimire pentru o secundă
observ un pian care îmi iese din creier
şi mă zdrobeşte între carcasă şi claviatură

### misanthropia

la patru noaptea liniştea este aproape religioasă
bezna îţi înghite paşii la fel cum deşertul reţine sudoarea
la fel cum o plantă carnivoră îţi suge răsuflarea
te poţi întâlni cu un poliţist sau cu un hoţ
nici nu ştii care e mai dăunător
unul vrea să te identifice, celălalt îţi scanează vulnerabilitatea
ambii vor să te percheziţioneze

la patru noaptea eşti singur pe lume
jumătatea ta de planetă bea somn
cealaltă jumătate se-ndoapă cu muncă şi se mişcă mecanic

la patru vezi firele, auzi dangătul lanţului
dar în surdină, aproape în şoaptă
pentru că lesa e largă, strânsoarea stăpânului se relaxează
şi vârful cizmei e numai bun de molfăit şi lins în timp ce inspiri în somn

la patru noaptea strada mea era o biserică, un adevărat studio
singurătatea mea era atât de infatuată
încât simţeam că mă ridic ca domul lui stefan
şi că de mii de ani, poate milioane, creierul meu n-a mai simţit miros de om

### pastel nevrotic

cerul mă apasă, îndesându-şi pintenii în gâtlejul meu
şi nu mai pot respira, pentru că norul-lăcustă mi-a tras gluga pe faţă
fulgeră în altă localitate şi plouă în altă localitate, aici
preludiul ne torturează şi tensiunea face să crape vesela în sufragerie
furtuna incapabilă ademeneşte şobolanii, care se deplasează din gurile de canal, iritaţi că nava nu se scufundă mai grabnic
la fel gândacii de bucătărie organizează excitaţi hora unirii, astfel încât cu o talpă nimerit aplicată poţi să ştergi din cartea vieţii cel puţin un trib
iar muştele presimţind uraganul caută adăpost în hoiturile ce pleznesc în gunoaie

cerul mă apasă, ca un jaguar ce dormitează pe pradă,
ca un jandarm care imobilizează suspectul cu cizma,
ca o cămaşă de forţă a viitorului, proiectată special pentru creier
şi cerul mă mulge, mă drenează, mă suge până când
cad lat ca o lipitoare, care nu şi-a mai luat de mult doza şi halucinează cu vlad ţepeş
norii umflaţi de cianură mi s-au îndesat în gât, dacă
am să scot o vorbă, am să-ţi suflu moarte-n chip
sunetul dezastrului atomic e isteric, precum clipocitul talanţilor la casierie

în sfârşit plouă torenţial peste cluj, ies pe balcon cu ţigara aprinsă, şi-n timp ce bolta întunecată dă să
crape şi norii sunt siluiţi, zdrobindu-se unul de altul,
simt cum mii de sori încep să răsară dincoace de pleoape

▣

# Dar întru scris

*Ut, quem primum fecerat illa litteratum,/ Haec, novem Pyeridum trahens comitatum/ Prosa...*
Stephanus de Tournai

În această dimineaţă de Sfântul Nicolae eu, bărbat la 25 de ani, bineînţeles că nu am găsit nimic în ghete – moşul nu mai vine şi pe la alde mine... Fie şi din considerentul că nu mai sunt copil. E drept, nici când eram gâgâlici nu se arăta prea darnic cu mine: pur şi simplu, pe timpul comuniştilor militanţi Sfântul Nicolae fusese şi el internat în Gulagul... ateismului şi încă mulţi-mulţi ani după aceea nu mai îndrăznise să vină şi prin Basarabia... Astfel că, într-un mod oarecum recuperator, în această dimineaţă îmi zic – în gând, dar ştiind că sfinţii au acces direct la conştiinţa noastră şi pot afla imediat dacă te adresezi unuia sau altuia dintre ei sau, în dependenţă de caz, tuturor celor patruzeci de sfinţi odată – deci zic, cu gândul la Darnicul Moş: „Păi, de ce nu ai fi, Sfinte Nicolae, generos şi cu mine, barem acum, când sunt de mult izgonit din copilărie?!" – m-am adresat eu, acum două-trei ore, Sfântului; i-am spus anume această frază uşor metaforică, stilizată, cu vibrantul, cred, „acum, când sunt demult izgonit din copilărie" (*Nota bene!*), spre a-i da de înţeles că aş avea careva dotare pentru a crea literatură, anume în atare albie adresându-mă Aducătorului de Daruri. „Fă, Sfinte, să pot începe şi duce la bun sfârşit nuveleta care m-a tot frământat – o ştii prea bine! – în trecuta noapte de insomnie. Voi primi cu umilinţă şi încântare, ca un copil, acest dar al tău..." Aşa mă rugam eu în sinea mea, în generala sine a Universului, aş putea spune, şi chiar aşa este; în sinea sacramentală a divinităţii care omnidomneşte, însumând şi ţinând cont de toate. Mă rugam, zicându-mi că nu aş fi un impertinent care cere prea mult, deoarece nu-i pretind Sfântului să-mi dea numărul de telefon al Lui Dumnezeu... Aici, dacă aş fi fost deja în contact cu Sfântul Nicolae, aş fi putut auzi, uşor admonestator: „Fiule, nu lua numele Domnului în deşert", şi aşa ar fi fost, pentru că, probabil, merit o atare atenţionare.

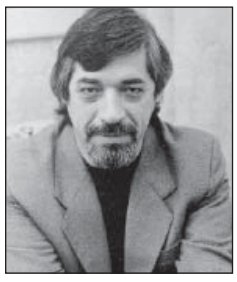

*de*
**Leo Butnaru**

Însă vraja nu se declanşa, nu funcţiona. Adică, nu aveam niciun semn ce ar confirma că Moşul mă aude.

Dar, spre marea mea bucurie, sincopa a durat doar câteva minute, pentru că, după trecerea acestora, pe monitorul computerului prinseră a se înfăţişa scene, legându-se într-o cursivitate de subiect, da, parcă se întrezărea deja o linie de subiect, la toate astea eu privind aproape cu gura căscată, cam derutat – suflul vrăjii derutează, la început, pe oricine. Cam pierdut, stăteam şi mă holbam la filmuleţul de pe display, până – acum câteva clipite! – aud, în direct, glasul Lui – exact! – al Sfântului Nicolae:

– Încearcă să descrii ce vezi şi vei avea ce-ţi doreşti: proza pe care mă rogi să ţi-o dăruiesc. Eu însă nu dăruiesc, ci sugerez. Pentru că departamentul cu harul, cu talentul nu intră sub ascultarea mea, ci direct în cea a Lui Dumnezeu. Dacă Atoatecreatorul ţi-a dat aşa ceva, har, talent de a crea, vei izbândi, de nu – asta e situaţia; mai bine zis, – va fi situaţia... Una a eşecului... neîmplinirii...

O, Doamne Atoatecreatorule, Atoatedăruitorule, slavă Ţie, veşnică şi eternă, aleluia! – exclamam în sinea mea, simţind că reuşesc să transform imaginile de pe monitor în cuvinte – sigur, nu îndrăznesc să utilizez tastatura, ca să bag în computer ce-mi iese din inspiraţie, din elan, din antren, pricepere de modificare a imaginilor, a acţiunilor vizuale în cuvinte, – mă tem că, de acţionez tastatura, pur şi simplu imaginile, subiectul, acţiunea, tema, firul de subiect ar dispărea de pe display sau, iar pur şi simplu, ar putea fi acoperite de furnicarul de litere pe care l-aş provoca, ticluindu-mi proza sugerată de Sfântul Nicolae, încât aş ajunge, după atare suprapuneri de imagine şi cuvinte, să nu mai pricep nimic, melanjul imagine-scris ducând la un talmeş-balmeş suprarealist, – însă eu nu sunt adeptul nonfigurativului sau al lui Dalí, ci vreau să dau o proză inteligibilă, înţeleasă unui oarecare număr de oameni, cel puţin celor ale căror adrese electronice le am în poşta Internet – Manolescu, contrafortiştilor Gârneţ şi Ciobanu, lui Cistelican, Galaicu-Păun, Leahu, Negrici, Grigurcu, poate că chiar lui Goma... Lui Druţă? Nu, nu, lui nu...

Aşadar, foarte îngrijorat că aş putea amesteca, pe monitor, imaginile cu cuvintele, acum câteva clipe am luat – am înşfăcat! – pixul – rudimentar – şi, pe vechi, scriu, scriu, scriu [de-mi vine să zic: *s(i)criu*!] pe fila de hârtie, transpunând în cuvinte respectiva derulare de subiect, încerc să povestesc filmuleţul şi fanteziile de pe monitor, sugerate de Sfântul de dincolo de nor.

Tot mai mult, fila de hârtie îşi pierde virginitatea, castitatea, fiind acoperită, în valuri mici, în unduiri de fraze urmând altor fraze, din care eu, în sinea mea, în subconştientul, dar şi inconştientul meu, vizualizez scene din *teatrum mundi*.

...Însă, la anumite momente, derapez! Derapez sau deraiez, de-mi vine să zic, domnule Creangă: capra cu trei (dera)iezi! Mă văd nevoit să *derap-iezi*! Subiectul nu mai e cel pe care l-aş fi dorit liber în volnicia sa fastuoasă, energică, tinerească, abundentă în manifestări, întâmplări, plăceri – de ce nu? aceasta nu ar fi specific tinereţii? Nu, nu merg pe calea descrierii pe care mi-aş fi dorit-o, auzind, la un moment dat:

– Fii atent, lasă sculptorul ăla în pace, uită de el, pentru că, din câte simt eu, e pe cale de a-şi face chip cioplit!

Da, e vocea prevenitoare a binefăcătorului meu, a generosului Moş Nicolae. Binefăcător ce ajunge a fi deja... *deturnător* de subiect care mi-ar fi fost pe plac să-l duc la capăt anume în modul în care mi se relevă *in nuce*.

Pentru ca, peste alte câteva fraze, aceeaşi voce să răsune iar ca cea a unui agent de circulaţie în... creaţie:

– Să nu ucizi!

Păi, Sfinte, nu ajungeam eu la una ca asta, dar, vezi şi Măria Ta, ce comportament obraznic are politicianul ăsta rus, Jirinovski, şi eu, pur şi simplu, am vrut să-i administrez o oarecare corecţie... să-i dau, aşa, instructiv, la moacă...

– Nel'zea... govorit mne dobroduşno Sveatoi Nikolai[2] şi, vă daţi seama, sunt pus în imposibilitatea de a-mi duce la capăt cele gândite, până aici, în subiect, în proză...

Însă culmea e chiar în această clipă, în cea imediat trecută, când binefăcătorul mă preveni:

– Fii atent, nu păcătui cu văzul!

Şi eu ce trebuia să fac, să le pictez veşminte nudurilor din pânzele clasice, care mi se arătă, aşa, într-o perindare de scene antice, pe care să le potrivesc în proză, cum permite, astăzi, postmodernismul?... Ei, ce să fac şi cum să fac eu cu personajele frescelor din Pompei, spre exemplu, cum să le... îmbrac?!... Imposibil...

– Sfinte, să am pardon, prind eu a crâcni, parcă, timid, dar fără a renunţa la inevitabila confruntare de principii; să am pardon, dar mi se creează impresia că marii mei înaintaşi nu şi-au creat romanele şi nuvelele cu decalogul de-a dreapta manuscrisului...

– Ai dreptate, fiule, răspunde Sfântul Nicolae, însă ei nu mi s-au adresat după ajutor, au făcut ceea ce au făptuit de capul lor... Nu cumva îţi imaginezi că Dostoievski sau Rebreanu, Urmuz sau Kafka (capcana!) huzuresc în rai?...

Mda... Uite ce înseamnă să discuţi cu un sfânt! Ce turnură imprevizibilă poate să ia subiectul! Recunoaşteţi şi dumneavoastră: nu e o spusă oarecare respectiva întrebare: „Nu cumva îţi imaginezi că Dostoievski sau Rebreanu, Urmuz sau Kafka huzuresc în rai?..." Mi se părea interesant ce spune, uneori, sfântul meu binefăcător, astfel că trebuia să întreţin „focul continuu" al dialogului, îndrăznind să zic:

– Păi, mărite, sincer vorbind, încă nu ajunsei eu să-mi pun această întrebare. Lui Dostoievski m-am adresat aşa, la modul generic, trans-epocal, peste noian de istorie şi literatură, subiecte şi idei, inclusiv estetice, spunându-i că, da, domnule Fiodor Mihailovici, aveţi dreptate, – frumuseţea ar putea salva lumea, dar, cred eu, cu o singură condiţie, – dacă lumea va şti să salveze frumuseţea...

– Cu părere de rău, lumea nu va şti, spune surprinzător de... dezamăgitor Sfântul! Doamne, iartă! mai adăugă cerescul, eu presupunând că acest „Doamne, iartă!" îi vine sau din lipsa de încredere deplină în ceea ce spune – că „lumea nu va şti", – sau din teama să nu se interpreteze acolo, sus, că dânsul, Sfântul Nicolae, ar da dovadă de ingerinţă în chestiuni care nu îl privesc, acestea ţinând de instanţele ierarhice superioare...

Minunea însă e că, în timp ce discutăm noi în regim mixt, celest–terestru, eu nu mă abat de la subiectul la care scriu. Adică, vorbim ce vorbim cu Sfântul, dar, ca şi cum în paralel, pe pagina nuveletei în devenire ajung, parcă, de la zisa ingerinţă la... *îngeriţă*! Da, în subiect intervine o domnişoară uluitor de frumoasă, de care, în aceste cazuri, se zice că este irezistibil să nu se îndrăgostească însuşi autorul!

– Nu păcătui!!! strigă, – de data aceasta destul de ferm, încât îi simt cele trei semne de exclamare din glas, – Sfântul, încât mai să-mi cadă pixul dintre degete: trebuie să recunosc că m-a surprins până la... frică. Şi, brusc, instinctiv, unde fac: „Hârşti, hârşti!" cu pixul, ştergând fraza despre Frumoasa Lumii! „Hârşti, hârşti!" însemnând chiar mai mult decât ştergerea unei fraze, decât abolirea unui chip (ce te bagă în boală!), – înseamnă hăcuirea paginii, sfâşierea ei.

...După care, îmi dau seama, de aici încolo – ioc! contactul cu Sfântul: generosul binefăcător, dar şi rigidul agent de... creaţie, nu-mi răspunde la impulsurile conştiinţei (mele) de a lua legătură cu supra(sau: hiper)conştiinţa Sa.

...În fine, poate-i bine că „am gonit" făptura aia uimitor de frumoasă din proză... Unde mai pui că nici nu părea să fie fecioară... adică, virgină... nici romăncă nu părea să fie... nici...

– Fiule, de unde ştii că nu era nici una, nici alta, nici cealaltă?... Astea ar fi depins numai şi numai de tine, creatorul: cum ai fi dorit, aşa o făceai: virgină, romăncă... – ar fi putut să mi se pară că, iată, interveni din nou Sfântul Nicolae, de data aceasta lăsând decalogul la o parte.

Dar nu, nu mai aud glas din cer: e, pur şi simplu, vocea propriei mele conştiinţe, prinsă încă în febra de final a acestei naraţiuni, în ultimele ei convulsii ce ar trebui să se încheie, conform sugestiilor de pe display, într-un mod... într-o cheie... într-o coda (a nu se confunda cu: coada)... sau, cum se mai spune, într-o poantă... pe care, iată, odată ce nu comunic direct cu Sfântul, nu le ştiu – nici modul, nici cheia, nici coda, nici poanta... Stau şi mă holbez câteva clipe la ce se mai întâmplă pe display, în absenţa comunicării mele cu Cel ce-ţi poate oferi har întru scris, şi nu înţeleg mare lucru: pe monitor, un pictor, ce nu pare, totuşi, atins de demenţă, nici cu Dalí asemănător la chip, începe a pune haşuri pentru un tablou. În alte câteva secvenţe de timp văd clar că acolo, pe pânză, predomină culoarea galbenă a aviditătii şi cea roşie – a cruzimii. Apoi, cea verde – a căldurii, şi albastră – a eliberării. Deocamdată, tabloul cu posibilele lui sugestii întru scris mi se pare destul de rudimentar.

Suprim conexiunea ordinatorului la reţea. Acesta e şi finalul sau, posibil, lipsa de finalitate a nuvelei pe care, parţial, mi-a dăruit-o Sfântul. Ca o recompensă, e de presupus, a frustrărilor din copilărie la care am fost supus. Pe când, bietul de el, fusese întemniţat în gulagul ateismului.

Iar la cazul cu pictorul care îşi începuse tabloul nu este exclus să meditez în altă noapte. Ca şi cea trecută, – de insomnie. Insomn-mie! – îmi vine să zic. Uite, chiar aş avea un început sau un final de nuveletă despre un pictor: Ut pictura prosas...[3] De ce nu? Că doar nu am substituit „poezia" cu – Salvador Dalí... Pentru că vă spuneam: nu prea agreez suprarealismul...

---

1. Ut, quem primum fecerat illa litteratum,/ Haec, novem Pyeridum trahens comitatum/ Prosas (lat.) – Pentru ca, îndemnat de cele nouă Pieride (muze), după ce prima l-a înarmat cu cunoaşterea limbii,/ Cea de-a doua să-l facă priceput (să scrie) frumos în proză...

2. Nel'zea... govorit mne dobroduşno Sveatoi Nikolai (rus.) – Nu se poate... îmi spune cu blândeţe Sfântul Nicolae.

3. Ut pictura prosas (lat.) – Precum (este) pictura, (aşa şi) proza. (Parafrază a celebrului adagiu horaţian, în care „poesis" e înlocuit prin „prosas".)

■

**Лео Бутнару. Песчинка – Жемчужина – Пустыня // Leo Butnaru. Fir de nisip – Perlă – Pustiu.**
Editura Vest-Kasalting, 2010, Moscova. (Biblioteca revistei „Deti Ra".)
Poezie.
Traduceri: Chiril Covalgi, Evgheni Stepanov, Viktor Ciudin, Anna Bessmertnaia.

# Poetica lagărului

Romanul Hertei Müller **Leagănul respiraţiei** a fost publicat în 2009, cu puţin timp înainte ca autoarea să primească Premiul Nobel pentru literatură. Dacă în romanele anterioare Herta Müller relua elemente ale propriei biografii, descriind experienţe trăite în România ceauşistă, **Leagănul respiraţiei** îşi are sursa într-o experienţă colectivă. În 1945 bărbaţii şi femeile de etnie germană cu vârstele între 17 şi 45 de ani care locuiau în România, fost aliat al Germaniei, au fost „furnizaţi", la cerere, pentru re-construirea

*de*

**Tamara Cărăuş**

URSS, distrusă de război. Mama Hertei Müller a fost printre cei deportaţi. Poetul german de origine română Oskar Pastior, şi el deportat, i-a spus Hertei Müller că ar dori să scrie despre experienţa lagărului, astfel a apărut ideea de a scrie împreună o carte. În 2004 Oskar Pastior şi Herta Müller au efectuat o călătorie în Ucraina în locurile unor foste lagăre de muncă forţată. Când Pastior a murit în 2006, au rămas de la el patru caiete pline de însemnări. Reuşind, cu greu, să se despartă de „noi, autorii", Müller a continuat să scrie romanul, utilizând însemnările lui Pastior.

De ce sunt necesare aceste detalii, explicate pe coperta cărţii şi în cuvântul de încheiere al autoarei? Are textul romanului nevoie de explicaţii exterioare? Cel puţin, „romanul" despre naşterea romanului ne permite să adresăm întrebările acestui colţ de pagină, numit şi „etica memoriei": este romanul scris din datorie? Are autoarea datoria de a scrie despre drama colectivă a etnicilor germani din România? Sau este scris dintr-o obligaţie faţă de memoria lui Pastior? În mai multe interviuri, Herta Müller ne-a asigurat că nu a scris **Leagănul respiraţiei** din datorie faţă de victimele deportării, nici faţă de mama ei, nici faţă de prietenul Pastior. „O carte n-o scrii niciodată din obligaţie, ci dintr-o nevoie lăuntrică", afirmă autoarea (*Observator cultural*, nr.543). Îndrăznesc să întreb (deşi există multe riscuri în orice minim dezacord cu Herta Müller, îndeosebi în spaţiul românesc): o datorie (morală) este oare doar o somaţie exterioară, venită din partea cuiva sau a ceva? De ce a avut autoarea anume această „nevoie lăuntrică" de a scrie despre o experienţă pe care nu a trăit-o direct? Nu cumva prin această nevoie s-au declanşat mecanismele „impure" ale datoriei faţă de ceilalţi care au suferit şi cer justiţie postumă sau, cel puţin, neuitarea suferinţei lor?

Romanul e narat de către un octogenar, care îşi aminteşte evenimentele trăite cu 60 de ani în urmă, începând cu ziua de 15 ianuarie 1945, când tânărul de 17 ani, Leopold Auberg, îşi face bagajele, se îmbracă şi aşteaptă patrula, care întârzie. Nu există nici un fel de protest sau vreo încercare de a fugi, personajul se supune circumstanţelor şi puterii arbitrare, spunându-şi că „la 17 ani ai mei plecarea asta vine la ţanc" (p. 5), căci pleacă din micul oraş unde totul are ochi pentru întâlnirile clandestine cu partenerii homosexuali. Trama narativă e minimă, primului capitol, cel despre făcutul bagajelor, aşteptarea patrulei şi deportarea în vagoane de vite, urmându-i şaizeci de capitole ce descriu universul lagărului de muncă forţată. Poate e relevant să concretizăm, deşi autoarea o face doar în treacăt, în capitolul despre mersul cu maşina ca „sezon oprit de muncă" (p. 57-61), că lagărul de muncă forţată e Novo-Gorlovka, unul dintre sutele de lagăre de muncă forţată din URSS sau, altfel spus, una din sutele de insule ale „arhipelagului Gulag" (probabil nu trebuie să amintim că, fiind iniţial un acronim pentru o agenţie de stat, ***G**lavnoye **u**pravleniye ispravitelno-trudovih **lag**herey i koloniy*, Gulag a devenit un cuvânt pentru întregul sistem de muncă forţată din URSS). Lectura oricărui nou roman despre Gulag presupune o inevitabilă raportare intertextuală la textele literare despre Gulag deja existente, probabil în primul rând cele ale lui Soljeniţîn şi Şalamov. Aici însă doar vom încerca să aproximăm o neaşteptată poetică a lagărului prin care e construit **Leagănul respiraţiei**.

Capitolele romanului, unele de o jumătate de pagină, ar putea fi schimbate cu locul fără ca efectul narativ să aibă de suferit. Există capitole separate despre lobodă, ciment, lopată, cărbune, nisip, zgură, chimicale, despre păduchi, felurile lor, mâncărimile pe care le produc în diferite părţi ale corpului şi metodele de despăduchere, despre saboţii de lemn şi pufoaica vătuită, despre cerşit şi mersul la bazar, despre pâine, supă de varză, cartofi, rachiu de huilă etc., etc., toate aceste realităţi (banale) ale lagărului de muncă forţată transformându-se în elemente ale unei incredibile poetici a lagărului. Prin cuvintele Hertei Müller obiectele şi substanţele devin entităţi în sine, cu o forţă proprie. De exemplu, lopata de inimă - o lopată în formă de inimă mult mai încăpătoare, numită şi „lopata lui Stalin" - îşi ia în stăpânire mânuitorul „...este stăpâna mea. Unealta sunt eu" (p. 84) şi devine axa echilibrului interior: „lopata de inimă se transformă în mâna mea într-un leagăn, precum leagănul respiraţiei din piept" (p. 80), iar descărcatul cărbunelui cu lopata de inimă e o artă a mişcării, ca patinajul artistic. O materie chimică precum cimentul îşi dezvăluie nebănuitele calităţi poetice: „În creierul omului numai dorul de casă e atât de iute ca cimentul. Şi tot aşa te fură şi te poţi îneca în el" (p. 36). Prafurile gri ale cimentului, un fel de ape primordiale ale muncii forţate, sunt ca inefabilul şi capriciile existenţei: vântul îl suflă, ploaia şi ninsoarea îl umezesc, întărindu-l irecuperabil, sacii de hârtie cu care este transportat se rup întotdeauna; cimentul pătrunde în ochi, se lipeşte de piele, îl inspiri în plămâni, e pretutindeni, dar nu-l poţi apuca de nicăieri: „cimentul putea dispărea nu numai de la sine, ci şi în sine" (p. 32); risipitor cu sine, cimentul îi învrăjbeşte pe ceilalţi, care se suspectează la nesfârşit de furt de ciment, deşi înţeleg că sunt „traşi pe sfoară de ciment" (p. 34) şi înţelegerea le provoacă o „melancolie de şantier"(p. 34).

Printre obiectele din lagăr şi materiile primordiale ale şantierului, se târăsc fiinţe aproape fantomatice care, în pufoaicele lor vătuite şi cu capul ras, cu greu amintesc persoanele adunate în noaptea de 15 ianuarie 1945 în gara din Sibiu: Trudi Pelikan, tânăra cu mantou cochet de blană care îl citise pe Rilke, căreia în prima iarnă a deportării i-au degerat tălpile, vara i-au fost strivite de căruţa cu var, iar toamna i-au fost amputate, căci sub bandaje se strecuraseră viermii; avocatul Paul Gast, care fură mâncarea soţiei sale, Heidrun, până ce aceasta „nu s-a mai putut scula şi-a murit, nemaiavând cum face altfel" (p. 222); Tur Priculici, deportatul care devine parte a administraţiei lagărului; Irma Pfaifer, care s-a aruncat în groapa cu mortar, provocând altor deportaţi un fel de invidie pentru „un-strop-de-prea-multă-fericire" pe care l-ar fi dobândit prin agest gest; Kati Planton, „debilă mintal", care timp de cinci ani nu a ştiut unde se află: „N-o puteai folosi la nici o treabă. Nu pricepea ce-i aia o normă, un ordin sau o pedeapsă. Zăpăcea bunul mers al oricărei ture de lucru... răpea autorităţii orice noimă" (p. 99). E uimitor că anume Kati Planton a supravieţuit lagărului cu un fel de demnitate, fără cerşit, fără să fi fost văzută vreodată scormonind prin gunoaiele din spatele cantinei, ci doar mâncând flori, frunze, seminţe şi gângănii.

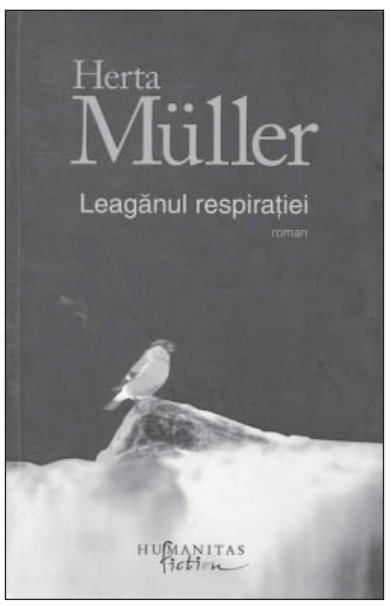


Fiecare personaj e însoţit peste tot de Îngerul foamei - un element esenţial al incredibilei poetici a lagărului. Îngerul foamei, „expert în lobodă, zahăr şi sare, păduchi şi dor de casă" (p. 89), cântăreşte pe fiecare deportat şi ţine socoteala: „1 lopată cu vârf = 1 gram de pâine" (p. 89), se bagă în gură, în ochi, pătrunde în creier şi stoarce deportaţii de carne, dar şi de pudoare, ruşine, demnitate şi alte „efecte adverse" ale faptului de a trăi. Îngerul foamei dezgoleşte viaţa de toate veşmintele ei, lăsând-o nudă, cum ar spune Giorgio Agamben (care, de altfel, îşi „ilustrează" ipotezele tocmai cu mărturii despre experienţele lagărelor de exterminare naziste, îndeosebi mărturiile lui Bruno Levi). Îngerul foamei regizează şi modalitatea lagărului de a jeli morţii, regula fiind că atunci când descoperi primul pe mort trebuie să-l despoi iute, cât e încă elastic şi mai înainte ca altul să ia hainele, căci se ştie că şi mortul ar consimţi că viilor rebegiţi de frig căciula şi costumul lui vătuit le sunt mai de trebuinţă. La fel, cel care are şansa să dea primul peste mort trebuie să-i ia din pernă pâinea economisită înainte s-apară un alt pretendent. „Cu cât sfiala faţă de morţi devine mai mică, cu atât mai mult te agăţi de viaţă" (p. 146), înţelege Auberg. Este agăţatul de viaţă un gest al vieţii însăşi? Un gest al vieţii împănate cu „valori umane" sau al vieţii nude, despuiată de umanisme inutile? „Lirismul concentrat al autoarei" (motivaţia juriului Nobel) ne plasează într-o necesară experienţă a indecidabilităţii între încercarea de a rămâne uman şi încercarea de a rămâne în viaţă - nu vom putea şti dacă sunt două gesturi separate sau e o singură încercare...

Personajele încearcă să nu cedeze pe deplin Îngerului foamei: „eu nu sunt carnea mea şi n-am de gând să cedez. Nu mai poate fi vorba despre cine sunt – dar ce sunt nu îţi voi spune" (p. 85), insistă Auberg, iar această luptă cu Îngerul foamei ar putea fi decodificată ca o încercare de a rezista dezumanizării. În lupta cu Îngerul foamei îl însoţesc cuvintele bunicii, spuse în noaptea deportării: „ştiu că te vei întoarce", şi o batistă cu cea mai fină broderie, pe care o bătrână, la uşa căreia a sunat ca să-i vândă o bucată de antracit furată din lagăr (acesta fiind cerşitul practicat de deportaţi), i-a dăruit-o, văzând-i secreţiile din nas, ce îi cădeau în farfuria cu supă pe care i-a pus-o în faţă în timp ce îi vorbea despre fiul ei, aflat într-un lagăr din Siberia. Nu a cutezat să-şi sufle nasul în ea, înţelegând că gestul a depăşit trocul cu antracitul, implicându-l şi pe fiul bătrânei. Ar fi putut schimba batista la bazar pe ceva zahăr sau sare, tentaţia era mare, Îngerul foamei neîndurător, dar a rezistat păstrând-o: „batista a fost singurul om care a avut grijă de mine în lagăr" (p. 78).

Încercarea de a rămâne uman riscă să eşueze când Auberg primeşte de acasă o carte poştală cu fotografia fratelui născut după deportarea lui, veste pe care o decodifica astfel: „n-ai decât să mori unde eşti, am economisi spaţiu acasă" (p. 206), şi abia atunci îşi permite să plângă. „Erzaţul de frate" îl demobilizează în lupta cu Îngerul foamei. Îşi doreşte „ca erzaţul de frate să nu mai trăiască" (p. 235) pentru a o pedepsi pe mama sa pentru uitarea la care consimţise să-l arunce, înlocuindu-l cu alt fiu. Abia prin uitare viaţa lui Leopold Auberg riscă să fie iremediabil „nudă". „Tot ce contează pentru mine e doar speranţa asta îndârjită şi deopotrivă sfioasă că undeva, cândva, cineva s-ar putea gândi la mine" (p. 210), afirmă personajul care de acum încolo va trebui să reziste cu îndârjire Îngerului foamei şi al uitării.

În pofida acţiunii narative minime, romanul are un fel de dublu *happy end*: în ultimul an de lagăr deportaţii au primit bani pentru muncă şi în câteva săptămâni devin „din nou graşi şi puhavi", „iar bărbaţi şi femei", şi în timp ce Îngerul foamei slăbeşte, personajele rămase în viaţă îşi croiesc haine de gală, îmbrăcându-le peste cărnurile noi, pentru noi amoruri. La începutul lui 1950, deportaţii s-au întors acasă, chiar şi deportatul-torţionar Tur Priculici, care nu va scăpa de răzbunare, căci degrabă va fi găsit sub un pod cu capul despicat în două. După zece ani de încercări de a împăca familia cu practica clandestină a homosexualităţii, personajul pleacă în Austria, unde scapă de familie şi, aşa cum şi-a dorit cândva în lagăr, desenează planuri de construcţie a caselor.

Capitolele finale sunt descrieri ale permanenţei lagărului în toate gesturile, visele şi reacţiile octogenarului, iar reflecţiile sale schimbă întrucâtva sensul experienţelor negative ale lagărului, de exemplu, atunci când încearcă să-şi scrie amintirile afirmă: „Îngerul foamei mi-a stârnit entuziasmul, de parcă m-ar fi salvat, nu chinuit" (p. 271), iar în tot ceea ce face recunoaşte: „mă folosesc de comorile mele de peste şaizeci de ani" (p. 283), dintre care „cea mai grea dintre comori e nevoia obsesivă de muncă" (p. 274). Deşi furnizat cu un limbaj poetic ce sugerează indecidabilitatea dintre comori şi poveri, entuziasm şi chin, finalul mai păstrează nuanţe de *happy end*. Capitolele finale conţin şi numeroase descrieri ale unui unghi de decodificare a lumii din perspectiva homosexualităţii masculine. De ce e nevoie de această împletire finală dintre amintirea lagărului şi homosexualitate? E un omagiu adus lui Oskar Pastior sau e o sugestie că oricare supravieţuitor al lagărului nu se poate re-anexa la pretinsa normalitate a vieţii cotidiene? Însă prelungirea lagărului în gesturile prezente ţine, probabil, de o altă poetică, cea a neuitării, la care, poate, vom reveni.

▣

# Gabriel Liiceanu, cunoscutul bine-necunoscut

de

**Alexandru Burlacu**

„Mi-a venit în minte un gând – era aparte, era frumos, era neaşteptat - , nu l-am notat. L-am pierdut. L-am jelit apoi, ca şi cum aş fi pierdut ceva de preţ, apoi mi-a reapărut şi, fiind sigur că de astă dată îl voi păstra, nu l-am notat şi l-am pierdut din nou. Zeci de cărţi ucise în felul acesta, zeci de avorturi ale minţii, nejudecate şi nepedepsite de nici o religie, de nici un tribunal”. Este un fragment memorabil cu care debutează noua carte a lui Gabriel Liiceanu **Întâlnire cu un necunoscut** (Bucureşti, Humanitas, 2010).

Volumul este, pe de o parte, un gen de jurnal de idei şi „texistenţe” cotidiene („Scriu nu ca să public, ci ca să-mi suport mai uşor existenţa *comentându-o*”), revelaţii şi aforisme, citate comentate, aforisme, scrisori şi declaraţii de iubire pentru părintele său spiritual Constantin Noica, dar şi pentru Emil Cioran, Eugen Ionesco, Monica Lovinescu şi Virgil Ierunca, pe de altă parte, acesta continuă firul confesiv al *Uşii interzise* sau al *Scrisorilor către fiul meu*.

Vorbind despre oamenii care i-au marcat viaţa, G. Liiceanu încearcă, uneori, a „îmblânzi filozofia, a fi cât mai accesibil”, alteori, deplânge faptul că nu poate scrie un roman. Printre modelele literare consacrate, cele mai frecvent invocate sunt Goethe, Dostoievski, Kafka, Beckett, Tolstoi şi Cehov.

Ceea ce sare în ochi în destăinuirile diaristului e caracterul hibrid al subiectelor abordate, de unde şi definirea demersului său eseistic: „Această carte este un *Ersatz* al cărţilor mele nescrise, o încercare disperată de a spune dintr-odată tot”. Graniţele dintre jurnal şi eseu, dintre comentariul erudit şi „dictatura fanteziei” îşi pierd însemnele în dorinţa de a face ficţiuni autobiografice: „...Viaţa mea mă ajunge din urmă şi se revarsă asupră-mi. Ca să nu mă înec, mă urc pe pluta jurnalului meu”. O idee fundamentală e că scriitorul poate supravieţui prin scris, iar prin fiecare carte el îşi reîncepe viaţa.

Între temele recurente ale jurnalului se află în prim-plan raportul autorului cu moartea: „După 60 de ani, mi-am pierdut „eternitatea psihologică” pe care, la 50 de ani, încă o mai aveam. Am devenit, în sfârşit, muritor”. De aici şi angoasa unui *eu* preocupat de ceea ce scrie, de năvala de gânduri, amintiri şi senzaţii, dar şi revelaţia: „Uneori, privită de undeva de sus, oricum *din afara ei*, viaţa mea este un balamuc. Încerc să fiu doctorul care-l ţine în mână pe nebun”.

O criză a identităţii *eu*-lui se face resimţită pe tot parcursul depănării confesiunilor. Pe coperta a patra a volumului se reflectă dualitatea insistent afirmată a fiinţei sale: „O carte cu două personaje: un cunoscut şi un necunoscut, care se întâlnesc şi se înfruntă. Cunoscutul e Gabriel Liiceanu în ipostaza lui de persoană publică. Necunoscutul e Gabriel Liiceanu, în ipostaza lui de om pur şi simplu. El e personajul principal al cărţii: omul cu tainele şi spaimele lui, acela pe care orice scriitor adevărat caută să-l descopere odată cu fiecare nouă pagină. Cine sunt eu? Aceasta e întrebarea. Răspunsul e de căutat în însemnările care, deşi par legate de o zi sau de alta, au crescut, de fapt, dintr-o viaţă întreagă. Din întâlnirea celor două personaje cu cititorul – şi el un necunoscut – ia naştere imprevizibilul acestor pagini. Din forţa lor confesivă – tensiunea lor”.

Patetismul slobod alternează cu autocenzura, sinceritatea – cu ficţiunea literară bine temperată: „E de dorit să nu murim *disperaţi*” sau: „A scrie un jurnal înseamnă a invita timpul la dans”, sau: „Le sunt recunoscător cărţilor mele din ultimii ani: *Uşa interzisă, Scrisori către fiul meu,* paginilor acestora... Au făcut să se renască necunoscutul din mine”.

**Întâlnire cu un necunoscut** e o temă cu variaţiuni: „Am scris, în fond, o carte despre indisponibil, despre sustragere, despre intimul care ni se refuză: „Aproapele ne e cel mai departe”. Această vorbă tulburătoare a lui Heidegger spune de fapt tot. Necunoscutul cu care ne întâlnim clipă de clipă e *prea aproapele* nostru”. Şi o altă notă: „Dacă ne-am putea vedea viaţa ca pe un ecran, pesemne că ne-am speria şi ne-am hotărî, din clipa aceea, să trăim altfel. Dar, nevăzând-o, spunem că filmul care suntem şi în care trăim e bun”.

După G. Liiceanu, un autor de jurnale nu trebuie să deschidă „uşa interzisă” a vieţii sale pentru ca, în numele unei sincerităţi nelimitate, să ajungă să se înjosească, să se arate în toată micimea fiinţei sale. Remarcabilă e plăcerea de a-şi metaforiza existenţa: „Toată viaţa noastră este un naufragiu al aducerii aminte, resturile care continuă să plutească pe marele ocean al uitării” sau: „Cu fiecare clipă nou trăită, pierdem (căci îl uităm) *timpul care am fost* şi astfel contribuim, clipă de clipă, la naşterea necunoscutului din noi. El creşte pe măsură ce-l hrănim cu uitarea noastră. De aceea, orice amintire neaşteptată ne tulbură. „Eram eu? Nu eram eu?” De la un moment dat te vezi obligat tot mai des să stai de vorbă cu străinul din tine, cu cel care nu mai eşti tu”.

Sunt mai multe gânduri şi metafore pe care le reţinem: *„Supravieţuim moral prin convingerea, pe care nici o mârşăvie comisă nu ne-o anulează, că suntem mai buni ca ceilalţi”*. Sau*: „Bărbaţii sunt interesanţi în polii opuşi ai existenţei lor: pe scena publică, acolo unde capătă statură, putând fi mari, puternici şi făptuitori; şi în intimitatea lor, atunci când nesiguri pe ei, redeveniţi copii, reînvaţă plânsul şi se predau femeilor, care îi aşteaptă – asta e puterea lor – pentru a-i lua în braţe şi a-i legăna, devenindu-le mame şi iubite”*. Sau*: „Adevărata carte nu e niciodată un „divertisment”, ci întâlnirea cititorului – provocată de întâmplarea numită „autor” – cu propriul lui destin”*. Sau*: „Pot mai uşor să nu dezamăgesc decât să nu mă dezamăgesc”*. Sau*: „Românii de azi n-au în comun decât ceea ce exclude comunul şi comunitarul: mitocănia lor, ura lor, individualismul lor, indiferenţa lor”. Sau: „A citi o carte sublimată e ca şi cum te-ai uita pe gaura cheii în mintea cuiva”*. Sau*: „Trăiesc într-o ţară atât de coruptă, încât, ori de câte ori câştig bani, îmi vine să-mi cer scuze”*. Sau*: „Cea mai mare greşeală este să te compari cu alţii, în loc să-ţi vezi de drumul tău. Nu trebuie să te compari decât pe tine cu tine”*. Sau*: „Îmbrăţişarea celui care urăşte nu se opreşte decât odată cu anihilarea fiinţei urâte. Numai ura poate fi „de moarte”. Numai acolo crima este trăită ca fantasmă sub forma unei îmbrăţişări fără pauză”*.

Jurnalul e impregnat de idei mustoase, abundă în ziceri aforistice şi învăţături pentru cei receptivi. **Întâlnire cu un necunoscut** este un volum care surprinde prin insolitul „făpturii textuale”, al unui destin de intelectual de clasă contemporan cu noi.

Gabriel Liiceanu, **Întâlnire cu un necunoscut. Bucureşti,** Editura Humanitas, 2010

▣

**Jurnalul unei Ţestoase**

# Scriitorul...

de

**Mariana Codruţ**

Scriitorul - şi, cu deosebire, poetul – nu are nevoie de bani, fiindcă el trebuie să se hrănească numai cu „ambrozie şi nectar”, adică vara cu dudele, corcoduşele şi vişinele de pe marginea drumurilor, iar toamna cu nucile şi gutuile de prin parcuri; iarna şi primăvara devreme, dacă nu mai găseşte niscaiva porumbrele vinete prin hăţişuri, dumnealui trebuie să ajuneze, fiindcă alte fructe nu sînt, şi ajunatul îi face bine la inspiraţie. Pe scurt, scriitorul – şi, mai ales, poetul – poate muri fără grijă, fiindcă nimeni nu are nevoie de el.

Nimeni nu are nevoie de el şi, totuşi, televiziunile, radiourile, revistele şi editurile îl caută şi îl cheamă. Prin urmare, chiar dacă ratingul emisiunilor literare e sub nivelul mării, iar tirajele nu sînt astronomice, totuşi patronii sus-amintitelor instituţii umplu spaţiul editorial cu el şi librăriile cu cărţile lui, dînd de mîncare şi librarilor ori difuzorilor. Dar scriitorului nu-i dau nimic, fiindcă, după cum spuneam, scriitorul – şi mai ales poetul - trebuie să se hrănească doar cu „nectar şi cu ambrozie”, iar, dacă nu-i convine, poate muri în pace.

Chiar şi mort, scriitorul român caută şi speră să primească ajutor de la redactorul, reporterul sau realizatorul cultural. Însă redactorului/reporterului/realizatorului cultural îi e totuna una dacă pe poet îl cheamă Foarţă sau Forţa; cînd e căutat să i se anunţe un subiect de presă culturală interesant, e nervos că a fost trezit din somn, iar cînd e întrebat de scriitorul invitat dacă a citit vreuna din cărţile lui, îi răspunde mirat: „păi, dacă ţi-aş citi opera, cînd aş mai avea timp să-mi fac meseria?”

Scriitorul – şi mai ales poetul – pleacă atunci ochii, copleşit de vină. Da, ştie, nimeni din lumea asta nu are nevoie de el.

▣

# O carte despre poetica romanescă a lui Constantin Stere

Monografia lui Vlad Caraman **„În preajma revoluţiei" de Constantin Stere. Elemente de poetică a Bildungsromanului,** Chişinău, Gunivas, 2009, 120 p. se impune prin modul de abordare care refuză metoda tradiţională sau traseul impresionist. Autorul îşi propune să întreprindă o analiză poetică sau, dacă vorbim mai la concret, o analiză naratologică, care ar proba modernitatea şi chiar postmodernitatea textului scriitorului nostru interbelic.

Anume perspectiva „postmodernă" este

de
**Aliona Grati**

scoasă în evidenţă de prefaţatorul acestei cărţi, academicianul Mihai Cimpoi, care porneşte, probabil, nu de la unele afirmaţii neconvingătoare ale autorului privind ieşirea lui Stere din „cercul închis al tradiţionalismului, deoarece, încă în anii '30, el a fost un postmodernist" sau pentru că „unii postmodernişti văd în această operă un model al prozei lor", ci de la noţiunile de „text", „intertextualitate", „context", cu care se operează generos în prima parte a lucrării. Constatăm însă, mai degrabă, o utilizare largă a conceptelor naratologice ale şcolii structuraliste franceze. Pentru a fi calificată drept o abordare care accentuează atributele unui postmodernism literar ar mai trebui ca autorul să insiste asupra *contextului*, anunţat, de altfel, în titlul primului compartiment (*Text, context, intertext*), dar rămas, din păcate, fără acoperire. Mai mult, ar fi oportună şi identificarea unei conştiinţe teoretice sau a unui profil metaliterar în sensul larg al cuvântului. Avem, în schimb, o aplicaţie plauzibilă a analizei morfologice de tip Propp sau Bremond. Vlad Caraman este bun anume analizând elementele de tehnică a povestirii din romanul lui Constantin Stere, mişcându-se foarte liber, aproape cu voluptate, printre sofisticatele noţiuni ale naratologiei.

Se ştie că poeticile romanului situate în orizontul structuralismului au urmat în mare parte direcţiile trasate de formalişti, stabilind taxinomii în funcţie de indicii formali şi de structură. Studiul lui V. I. Propp asupra limbajului a încetăţenit ideea de cercetare morfologică (gramaticală) a formelor narative, de demontare a invarianţilor, a structurilor, a personajelor etc. Semioticianul francez C. Bremond şi-a pus problema transpunerii formalizării lui V. I. Propp la orice tip de povestire, detaşându-se de metodele tradiţionale de analiză conţinutistică. O abordare a romanului ca artă verbală ne propune D. Lodge, iar N. Frye urmăreşte modificările pe care formele arhetipale ale narativităţii le suportă de-a lungul timpului. W. Booth, poetician influenţat de neo-aristotelicienii de la Chicago, se îndepărtează de analiza verbală, considerând că arta romancierului, indiferent de metoda narativă utilizată, este, în esenţă, retorică. Autorul englez se ocupă în general de clasificarea categoriilor metodei narative în funcţie de „punctul de vedere", propunând o serie de formulări devenite clasice, cum ar fi *teoria punctului de vedere narativ* sau distincţia dintre *narator*, *autor real* şi *„autor implicat"*. Merită a fi menţionat aici şi Jaap Lintvelt, preocupat de *teoria punctului de vedere* în proza narativă. În 1969, Tz. Todorov introduce termenul „naratologie" pentru a desemna „ştiinţa povestirii", stimulând un număr mare de cercetări cu o pronunţată tendinţă de a ţine în umbră *conţinutul*. Pornind nedeclarat de la aceste modele de analiză, Vlad Caraman identifică în textul sterian scheme narative arhetipale, atestate atât în primele monumente ale literaturii universale, *Ramayana* şi *Mahabharata*, cât şi în proza din epoca contemporană, consacrată de Lev Tolstoi, Charles Dickens, Emile Zola, Nicolai Gogol, Ivan Turgheniev, Fiodor Dostoievski, Honoré de Balzac, Romain Rolland, Gustave Flaubert, Vladimir Nabokov, Duiliu Zamfirescu, Tudor Arghezi, Sorin Titel ş.a.

Mai ales în cel de-al doilea compartiment, *Naraţiunea, Descrierea, Dialogul*, Vlad Caraman are posibilitatea să-şi etaleze cu prisosinţă cunoştinţele în materie de naratologie, cărora textul lui Stere le răspunde surprinzător. Cercetătorul probează pe rând varii instrumente, constatând faptul că prozatorul „oscilează între *povestirea cu focalizare internă*, în care naratorul spune atât cât ştie personajul şi chiar adoptă punctul de vedere al acestuia, şi *povestirea non-focalizată*, povestire cu narator omniscient". Sunt examinate relaţiile vocilor din roman, raportul dintre *timpul istoriei* şi *timpul povestirii*, punctul de vedere, perspectivele, semnificaţiile provenite din utilizarea specială a aspectelor gramaticale ale timpului etc. Pe alocuri este prizată problema structurii narative de tip *bildungsroman*, caracterizate prin succesiunea consecutivă a evenimentelor, expuse într-o ordine cronologică, şi prin urmărirea evoluţiei protagonistului de la naşterea sa până la moarte. Acest tip de naraţiune, susţinut de *tipul narativ auctorial*, este bruiat uneori, la Stere, de alte modalităţi, precum *tipul narativ neutru*, *tehnica scrisorii* şi a *jurnalului*. Acestora din urmă li se acordă un spaţiu mai larg, căci ele, în opinia cercetătorului, sunt capabile să arate „măiestria lui Stere în preluarea modalităţilor auxiliare tradiţionale" şi, totodată, să indice felul în care scriitorul aplică tehnici narative noi, capabile să depăşească tradiţionala omniscienţă a naratorului. De la un moment dat, discursul analitic te prinde într-un carusel continuu de noţiuni anevoioase, cărora un nespecialist cu greu le poate face faţă: analepsa şi prolepsa, imaginea panopticum, viziunea „din spate", tehnica jurnalului şi scrisorii, paralela compoziţională, antiteza compoziţională, peisaj caracterologic, peisaj anticipativ, tehnica *travling*-ului, dinamică indirectă, tablouri dinamice directe, procedeul *suspans*-ului narativ, portret dublu antitetic, portret multiplu, portret inclus, procedeul reluării detaliilor etc. Oare a bănuit Stere cum va arăta romanul lui din perspectiva ştiinţei literare tehnicizate, care operează cu măsuri de complexitate asemănătoare celora din problemele matematicii superioare?

O analiză de acest fel presupune şi elucidarea funcţiilor pe care le au personajele în roman (e vorba de cel de-al treilea compartiment, intitulat *Personaje şi conflicte*). Vlad Caraman constată că personajele lui Stere „nu au dreptul la libera pronunţare", ideile lor politice şi morale aparţinând, de cele mai dese ori, autorului-narator. În acelaşi timp, se poate vorbi de un „reflector al mediului şi timpului său" profilându-se de-a lungul romanului – *mentalitatea basarabeană*, care, la rândul ei, nu iese din orizontul ideologic şi limbajul intelectualizat al naratorului. Astfel că Vania Răutu capătă metaforic calităţile unui gigant omniscient care ţine în frâu axiologia tuturor personajelor din roman: „Aidoma lui Gulliver, Vania porneşte în pelerinaj, prezentându-ne cele mai diverse şi interesante locuri ale mediilor caracteristice epocii date". Noi, cititorii, trebuie să-l credem, să participăm emotiv şi chiar să ne identificăm cu el. Fără doar şi poate, e vorba de un tipar tradiţionalist, anulând discuţiile despre eroul care are conştiinţa de sine şi se afirmă independent de autor, reflecţiile în acest sens ale lui Mihail Bahtin (citat chiar pe prima pagină) nefiind validate de romanul lui Stere. Şi iarăşi sunt mai potrivite tipologiile naratologilor structuralişti, căci cercetătorul atestă, în funcţie de contribuţia adusă la desfăşurarea acţiunii, ipostaze ale personajului: personaj bidimensionat sau pluridimensionat, antieroul, infraeroul, eroul sintetic, personaj-teză, personaj-experienţă, personaj-sistem de concepte, personaje-stranietăţi, personaje-simboluri, personaje abstracte, cvasi-personajul etc. Respectiv, conflictele care susţin arhitectonica romanului, chiar dacă sunt „policonflicte", lucrează tot la ideea de *bildungsroman* – o succesiune de stări sufleteşti şi dezacorduri cu sine ale eroului-narator.

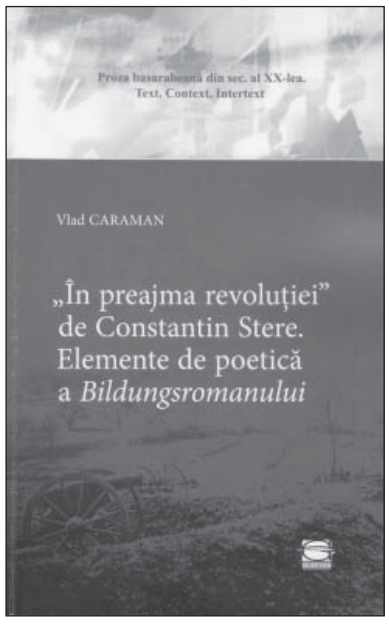


Ultima parte a studiului urmăreşte felul în care realitatea umană se întruchipează în text, Vlad Caraman recurgând, de această dată, la o noţiune a Noii retorici, impusă de E. R. Curtius. Topoi sunt consideraţi încă în retorica antică o *„copia rerum*, un micro-cosmos constituit dintr-o substanţă similară cu macro-cosmosul, o dublură a realităţii"* în textul literar. Asistăm la o trecere în revistă şi la o analiză a topoilor folosiţi de Stere în romanul său, conştient ori ba, care, potrivit lui Vlad Caraman, impresionează prin diversitate: „toposul naturii, frumuseţea ei, peisajul cu decorul său tipic, paradisul terestru, prietenia, caducitatea, invocarea naturii, navigării, metafore de persoane, toposul casei, cel al drumului, al existenţei etc.", la acestea adăugându-se toposul cosmosului, toposul prieteniei şi cel al iubirii, toposul caducităţii, toposul umilinţei, bătrânul tânăr, flăcăul şi moşneagul, bătrâna şi fata, toposul zborului, toposul lumii pe dos etc.

Constantin Stere este, dacă nu singurul, unul dintre puţinii autori basarabeni care, având o imaginaţie epică bogată, a creat o construcţie narativă şi o compoziţie romanescă de largă respiraţie. Apariţia acestei cărţi sincronizează cu interesul Academiei Române pentru creaţia scriitorului nostru. Reeditarea foarte recentă a întregului său ciclu romanesc în colecţia „Opere fundamentale", apărută sub coordonarea acad. Eugen Simion (cu o postfaţă de acad. Mihai Cimpoi), confirmă acest lucru. Trecând romanul *În preajma revoluţiei* printr-o grilă modernă şi judecându-l cu sensibilitate estetică contemporană, Vlad Caraman îi dă o nouă strălucire. Cartea merită a fi citită de toţi şi, în mod special, de studenţii sau masteranzii dornici a se descurca în materia complexă a ştiinţei literare contemporane.

* Andrei Corbea, *Despre „teme". Explorări în dimensiunea antropologică a literarităţii*, Editura Universităţii „Al. I. Cuza", Iaşi, 1995, p. 24

Vlad Caraman, ***„În preajma revoluţiei" de Constantin Stere. Elemente de poetică a Bildungsromanului,*** Chişinău, Gunivas, 2009

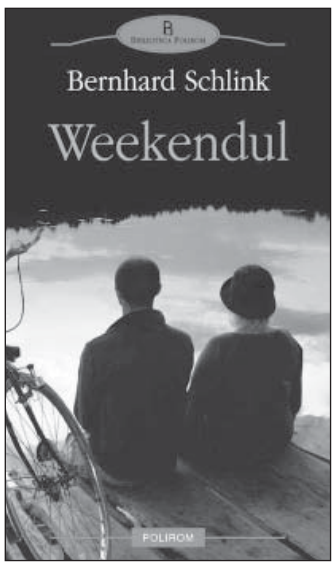


**Bernhard Schlink, *Weekendul***
Traducere din limba germană şi
note de Gabriela Eftimie, Polirom, 2010

Pasionaţii de ficţiune istorică vor aprecia cu siguranţă romanul ***Weekendul*** (2008). Protagonistul, Jorg, este un fost terorist al Rote Armee Fraktion (gruparea BaaderMeinhof), graţiat după douăzeci şi trei de ani de închisoare, la care a fost condamnat pentru cele patru crime săvârşite în numele unei revoluţii în care nu mai credea aproape nimeni. Având ca scop subminarea unui sistem corupt, acela al Germaniei anilor '70, Jorg ajunge să plătească în faţa justiţiei în numele căreia, de fapt, lupta. Problema moralităţii acţiunilor sale şi ale prietenilor săi din tinereţe este dezbătută printr-o confruntare directă cu Henner, Andreas, Ilse, Ulrich şi Karin, cei alături de care împărtăşise idealurile sale revoluţionare, în timpul unui weekend petrecut la conacul surorii lui Jorg, Christiane. Însă mult mai dureroasă este confruntarea dintre Jorg şi fiul său, Ferdinand, tânărul care a purtat întreaga viaţă stigmatul unui tată criminal şi al unei mame sinucigaşe.

„***Weekendul*** este un recital uluitor, împărţit pe trei zile, în care fiecare oră ne este redată cu mare intensitate – personajele, fosta generaţie de extremă stângă, parcurg drumurile interioare ale dificilei întoarceri către un trecut pe care au vrut să-l dea uitării prin viaţa lor burgheză. Un adevăr greu de digerat, care conferă poveştii încordarea şi atmosfera stranie a unui balet de somnambuli, surprinşi dincolo de cortina cenuşie a Istoriei. " (*Le Point*)

# Despre iubirea de patrie, cu ură

de
**Liliana Armaşu**

Revenind la Chişinău, la începutul lunii septembrie, de pe litoralul de la Bodrum, Turcia, împreună cu colegii mei de editură, încercaţi de o nouă deziluzie, aşa cum auzisem deja de eşecul referendumului constituţional, mă gândeam că nu e normal să îţi urăşti chiar atât de mult ţara, oricât de multe resentimente ţi-ar trezi ea. Eram încă sub impresia unei neinspirate demonstraţii de antipatriotism moldovenesc, care se produsese acolo, pe tărâm turcesc.

Ne aflam, mai mulţi turişti din republicile fostului imperiu sovietic, dintre care preponderent concetăţeni de-ai noştri, într-un autocar care ne ducea spre Efes, vestitul oraş antic, ce atrage în fiecare an mii şi mii de vizitatori. Ghidul, o turcoaică pe nume Ilmira, cunoscătoare de rusă, ne vorbea cu încântare despre tot ce avea mai de preţ ţara ei: obiective turistice de mare valoare, plantaţii întinse de orez, nemaiîntâlnite minuni ale naturii, mari reuşite sportive etc. Nu a uitat să ne amintească de primul preşedinte democratic Atatürk, dar şi despre câştigătorul din 2006 al Premiului Nobel pentru Literatură, Orhan Pamuk. Ne-a făcut invidioşi şi atunci când a răspuns la întrebarea iminentă referitoare la salariul minim din Turcia: 350 de euro în medie; 800 de euro pentru profesori şi medici.

La un moment dat, ca să lege, probabil, un capăt de discuţie, ghidul ne întrebă cum mai e şi prin părţile noastre, adică ce avem a spune interesant despre noi. Căutam atunci, prin memoria mea „patriotică”, cel puţin un element al mândriei noastre naţionale, nu pentru a mă lăuda, ci mai mult pentru a mă convinge pe mine însămi că nu suntem mai răi decât alţii. Mă gândeam cu ce am putea oare impresiona lumea: cu numărul de baruri, record, din satele şi oraşele noastre, care au alcoolizat o bună parte dintre bărbaţii (şi nu numai bărbaţii) moldoveni apţi de muncă? Sau cu postul naţional de televiziune Moldova 1, care şi în zilele de duminică, de maximă audienţă, mai obişnuieşte să transmită, în reluare, emisiuni de muzică autohtonă şi de umor (am sesizat totuşi o schimbare în politica editorială a acestei instituţii – diversitatea de opinii în buletinele de ştiri), de parcă asta ne-ar fi menirea: s-o ţinem mereu într-o veselie, indiferent ce se întâmplă în jurul nostru? Ori poate să vindem secretul universităţilor noastre, care scot pe bandă rulantă diplome obţinute nu prin demonstrarea cunoştinţelor de către absolvenţi, aşa cum se cere, ci pe banii părinţilor lor plecaţi în străinătate, la munci grele?

Nu-mi venea nimic plauzibil în minte, nu ştiam nici măcar unde se află exact Republica Moldova: în oraşele Europei, unde munceşte la negru o jumătate din populaţia ţării, sau în limitele fragmentatului teritoriu dintre Nistru şi Prut, unde am rămas ceilalţi, de nevoie.

În acest răstimp, cineva dintre ai „noştri”, care părea să fie de naţionalitate rusă, aruncă în cele din urmă, răutăcios, o vorbă: „Noi nici măcar preşedinte nu avem”.

Mi-am dorit atunci să mă fac nevăzută, cuprinsă de o emoţie profundă, dar nelămurită, şi am văzut că nici colegii mei nu erau mai bine dispuşi. A fost poate pentru prima dată în viaţă când am simţit nevoia să-mi apăr becisnica şi ingrata mea patrie, mă împiedica însă o mare problemă: nu aveam cu ce.

Nu-mi ieşea din cap ratarea referendumului din 5 septembrie şi nu-i puteam ierta în niciun fel pe politicienii noştri pentru acest eşec. Trebuie să recunoaştem, au lucrat foarte prost, mizând înainte de vreme pe succes. Fiecare dintre lideri se vedea deja preşedinte, nerealizând probabil că avem nevoie doar de unul. Şi oricum, nu ales la referendum.

Cu toate astea, după acel neplăcut incident, îmi promiteam solemn ca de acum înainte să îmi schimb radical atitudinea faţă de ţara mea şi, ca un bun cetăţean ce sunt, să-mi educ, pe cât e posibil, un bun sentiment patriotic, cel puţin pentru momentele când voi avea ocazia să-l „valorific” în lume .

Aveam acest avânt mai ales când vedeam în Bodrum, fluturând semeţ, pe casele de culoare alb şi bej, nu mai înalte de două-trei nivele, drapelul roşu cu semilună şi stea. M-a mirat că nimeni nu încerca să ironizeze pe seama acestui detaliu, dimpotrivă, ghizii turistici îţi atrag atenţia în primul rând asupra lui.

Însă optimismul meu a scăzut imediat cum am ajuns la aeroportul turcesc, unde bravii noştri compatrioţi se îmbulzeau, fără să respecte vreo ordine, la casele de bilete. Aceasta în contrast cu ordinea impecabilă pe care o demonstra un grup de francezi la ghişeul cu indicaţia spre ţara lor, la care m-aş fi alăturat într-o clipă, dacă aş fi avut un altfel de paşaport.

De ruşine şi umilinţă, eram gata atunci să schimbăm Republica Moldova pe orice ţară înzestrată cu ceva mai multă cultură şi civilizaţie decât a noastră: o colegă de-a mea îşi alesese Polonia, alta dintre noi – Franţa, cea de-a treia – Italia, iar eu eram de acord să rămân şi în Turcia, numai să nu mă întorc pe acest pământ mereu păgubos.

Nu ţin minte să fi întâlnit pe cineva dintre cunoştinţele mele care, după o călătorie, oricât de scurtă, în Europa, în America sau chiar în Asia, să-mi fi vorbit cu entuziasm despre întoarcerea acasă. Pentru noi o noţiune improprie, căci ce fel de „acasă” îşi respinge cu atâta înverşunare propriii săi locuitori?

Imediat cum descinzi pe sol moldovenesc, trecătorii, în semn de bun venit, îţi scuipă în faţă coji de seminţe, vecinii fie te inundă cu apa unei ţevi sparte, fie dau muzica la maximum, vânzătorii din magazine sau din pieţe te mint la fiecare sută de grame de produs procurat, iar politicienii te încurajează cu nonşalanţă, de pe uriaşe afişe electorale, cu tot felul de promisiuni irealizabile.

Aceştia din urmă, prin acţiunile lor contradictorii, alimentează în mare măsură ura cetăţenilor moldoveni faţă de statul lor. Ura, dar mai ales neîncrederea şi lehamitea.

Spun aceasta, fiindcă tot marasmul nostru existenţial iese la suprafaţă în campaniile electorale. Puteţi să trageţi şi singuri concluzia, căci busculada a început de mult. Sub aceeaşi mască, rău învechită, a salvării naţionale, de această dată au mai apărut câteva partide, cu faimoşi lideri în fruntea lor, care din nou ne promit mântuirea neamului. Unul dintre ei, fără îndoială, este Valeriu Pasat, fostul şef al SIS, care îşi propune să creştinizeze în masă încă o dată Republica Moldova, şi dacă ar fi după voia lui, ar începe chiar din creşe şi grădiniţele de copii. Nici prin cap să-ţi treacă cât de evlavioşi pot fi agenţii de securitate, antrenaţi în sălile de forţă ale Kremlinului! Pe de altă parte, cu surle şi trâmbiţe, şi-a făcut intrarea în politică nu mai puţin controversatul Sergiu Mocanu, căruia, se pare, nu i-a reuşit mai mult până acum decât să-i facă o eficientă campanie de publicitate anonimului (până nu demult) Vlad Plahotniuc, prin faimosul său program „Antimafie”. Ceea ce s-a înţeles din toată această „afacere politică” e că Plahotniuc are sume fabuloase (nu contează prin ce mijloace obţinute), la care au făcut deja rând unii politicieni şi oameni de creaţie.

Astfel, se face impresia că la noi toate relele, din momentul în care sunt scoase la suprafaţă, se transformă imediat în fapte bune. Exact ca în romanele lui Kafka: o lume paradoxală, aranjată mereu pe dos.

Cu astfel de exemplare şi în asemenea condiţii e cam greu să manifeşti vreun sentiment de afecţiune faţă de această republică pestriţă, dar nu avem încotro, trebuie să o iubim cumva, cu toată ura noastră pe care am adunat-o timp de 20 de ani de independenţă şi suveranitate. Politicienii ar trebui să fie primii care să ne dea lecţii de patriotism, veridic, nu fals, argumentat prin fapte convingătoare, nu prin discursuri demagogice, or până acum niciunul dintre ei nu a demonstrat nimic mai mult decât o dorinţă nestăpânită de a se afla la guvernare, pentru a-şi satisface propriile interese. Nu am auzit încă niciun caz în care vreun distins ales al poporului să nu fi profitat de pe urma şederii sale în fotoliile Parlamentului sau ale Casei Guvernului. Fie că s-a ales cu un business rentabil, fie cu un apartament sau cu o vilă de lux, fie cu o maşină de ultim model etc. De ce, aşadar, ei nu ar putea supravieţui cu un salariu de 4-5 ori mai mare ca al meu, să zicem, în timp ce eu trebuie să le acord toată încrederea, prin vot, în ideea că ei vor scoate ţara din mizerie şi sărăcie?

Chiar dacă speranţele mele, ale noastre (cred) se orientează spre tabăra liberal-democraţilor, şi aici lucrurile sunt departe de a fi la locul lor. În primul rând, duşmănia tacită dintre partidele liberale e prea evidentă şi dezgustătoare. Iar unele acţiuni de-ale lor pe care le-au întreprins în perioada cât s-au aflat la guvernare au trezit multe nedumeriri, demonstrând imaturitate politică. Cum a fost, de exemplu, cazul cu ordinele şi medaliile, împărţite de preşedintele interimar în stânga şi în dreapta, acest lucru discreditându-i în primul rând pe cei care le-au meritat cu adevărat. Judecând după numărul mare de personalităţi care s-au învrednicit în ultimul timp de înalte distincţii de stat, ar trebui să ne aşteptăm la o victorie deplină a liberalilor, aşa cum fiecare din cei onoraţi e dator să antreneze în lupta electorală cel puţin încă o sută de oameni alături de ei. Patria, pentru a fi cinstită, cere sacrificii!

Ca să nu se înţeleagă din rândurile de mai sus că am doar patima criticii, aş vrea să amintesc aici de programul „Prima Casă”, lansat la începutul lunii octombrie de către Primăria municipiului Chişinău, o iniţiativă lăudabilă şi necesară, care i-ar putea determina pe unii tineri să nu-şi mai părăsească ţara. E drept că trebuie să ai un salariu de 4 000 de lei pentru a putea fi înscris la concursul de participare pentru acest program. Dar ce să facă cei care abia ajung la 2000 de lei? Printre aceştia, mulţi tineri profesori, medici, funcţionari publici, redactori de carte ş.a.m.d. De ce anume ei se fac din nou nedreptăţiţi? L-am auzit recent pe Mihai Ghimpu declarând că prin programul respectiv vor putea primi mai uşor locuinţe în special „tinerii sportivi talentaţi”. Îmi pare absurd să dăm întâietate forţei fizice, în loc să ne îndreptăm în primul rând atenţia către spiritele inteligente şi inventive, performanţele cărora ar mişca înainte republica noastră.

Deocamdată, rămânem în faza interminabilă a alegerilor parlamentare.

Acum pe nimeni nu interesează nimic: nici gunoaiele de pe stradă, nici salariile mici, nici sistemul judecătoresc corupt, nici serviciile medicale de proastă calitate, cu atât mai puţin nu interesează ura şi sila oamenilor faţă de tot ce se întâmplă în Republica Moldova. Important e ca politicienii să se vadă cât mai repede posibil cocoţaţi la cârmă. Restul, după părerea lor, mai aşteaptă.

■

**Dubravka Ugrešić.**
***Ministerul durerii,***
Editura Polirom. Proza XXI. Literatura universală, 2010. Traducere din limba croată şi note de Octavia Nedelcu.

Dubravka Ugrešić - scriitoare apatridă, născută în Croaţia, dar stabilită în Olanda.

Roman tradus în peste 20 de ţări, nominalizat la prestigioasele Prix Femina şi Independent Foreign Fiction Prize UK.

*Ministerul durerii* (2005) este un roman despre nostalgia apartenenţei, despre farmecul şi oroarea trecutului recent. Protagonista acestuia, Tanja Luciă, părăseşte Zagrebul devastat de război şi ajunge să predea limbile şi literatura fostei Iugoslavii la Universitatea din Amsterdam unei grupe de studenţi, la rândul lor exilaţi. Confruntată cu dificultatea de a găsi un teren comun pentru discuţii, Tanja transformă seminariile într-un program experimental de terapie literară, menit să exorcizeze demonii prezentului şi să redescopere o coeziune distrusă de război. Acest periplu al memoriei aduce la suprafaţă obiecte, gesturi, mirosuri şi gusturi uitate, dar şi răni nevindecate încă, ale căror consecinţe se vor dovedi fatale.

**Delia Voicu**

# A te „strecura” prin Istorie...

Scriere autobiografică, cronică fidelă a unor evenimente importante trăite de autor şi, totodată, parabolă a jocului riscant cu istoria, care devine un joc esenţial, cel de-al doilea volum de memorialistică al lui Boris Buzilă – după ce primul, intitulat *În prezenţa stăpânilor. Treizeci de ani la „România liberă”*, i-a apărut cu un deceniu în urmă la Editura Compania – este o lucrare importantă în raftul cărţilor ce vorbesc despre Basarabia, basarabeni, „basarabenitate”... O lucrare ce se eliberează, fără ostentaţie, de regimul restrictiv şi de „persecuţiile” impuse acestor trei cuvinte din 1940 încoace (de către ruşi şi de către cozile lor de topor, până aproape de zilele noastre, când cenzura instituită de Vladimir Voronin viza tocmai aceşti termeni).

**De-a v-aţi ascuns’. Un destin basarabean** (Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2009), cartea lui Boris Buzilă – cunoscut jurnalist, reputat istoric şi traducător de literatură teologică rusă, ajuns acum la o vârstă venerabilă – se ţine departe de nota revanşardă ori lacrimogenă a unor lucrări despre tărâmul românesc de pe malul stâng al Prutului. Autorul nu-şi deploră „originea teritorială”, ci şi-o acceptă ca pe o fatalitate benignă şi, în acelaşi timp, aspect fundamental, atunci când ajunge în Ţară, în mijlocul comunităţii etnice majoritare nu se consideră *venetic*. Îşi reconstituie, pe durata unui deceniu şi jumătate (1940–1955), un *curriculum vitae* onest, nedichisit, nu se înfumurează cu el, dar nici nu-şi plânge de milă, ba uneori şi-l zeflemiseşte, „denunţându-se” adesea pe sine şi pe apropiaţii săi, atunci când cedează laşităţii, smintelii, spaimei. „Dintr-un instinct pe care mi-l descoperisem mereu treaz şi fără greş, simţeam primejdia pe nevăzute, ca liliecii, şi căutam, pe cât posibil, să o evit. Acel instinct ce se trage din singura calitate care face ca omul să nu se deosebească de o moluscă: frica! Între om şi moluscă – scrisese cineva – există o legătură, o punte, o solidaritate: frica! Iar lumea în care trăiam căuta să facă din noi nişte moluşte”.

Istoria l-a făcut pe Boris Buzilă să se confrunte cu provocări şi situaţii pe care, în timpuri normale, cu greu şi le-ar fi putut închipui cineva. A asistat la viaţa obişnuită a unui sat aflat la poalele Codrilor Orheiului, apoi la ceea ce devenise acea lume liniştită, de „pe vremea românilor”, în timpul ocupaţiei sovietice.

S-a gândit, deşi pe atunci era încă un copil, la faptul că în aceeaşi piaţă din Chişinău, unde, pe 6 ianuarie 1940 (de Bobotează), regele Carol al II-lea primise o defilare „triumfală”, peste doar şase luni aveau să defileze triumfalist „eliberatorii” sovietici: celebrii generali Gheorghi Konstantinovici Jukov şi Serghei Konstantinovici Timoşenko, precum şi un activist P.C.U.S. de faimă istorică, Nikita Sergheevici Hruşciov... „Din prezenţa lui Hruşciov la Chişinău, pe atunci, prim-secretar la Kiev, puteam deduce că de-acum încolo vom trăi «sub ucraineni». Nu spunea «ultimatumul» lui Molotov că Basarabia trebuie întoarsă Uniunii Sovietice, fiindcă populaţia ei majoritară este alcătuită din... ucraineni? În cele din urmă, nu ne-a luat în stăpânire Hruşciov, ne-am procopsit cu hruşciovul nostru, fiindcă, la începutul lui august 1940, am aflat că vom trăi în propria noastră «republică unională», Republica Sovietică Socialistă Moldovenească. În acest caz, Ucraina nu ne mai era mamă, ci soră, iar hruşciovul de la Chişinău, frate cu cel de la Kiev”.

A fost de faţă la „ridicarea” de către poliţia politică (NKVD) a unor amărâţi de pribegi inocenţi ce urmau să fie „pedepsiţi” numai pentru vina de a fi încercat să fugă dintr-o patrie pe care nu o mai puteau considera a lor. Sub ochii săi, „*Lucrătorii* Komisariatului Norodnik pentru Trebile Dinăuntru”, cum erau decriptate stâlcit sinistrele patru iniţiale, îşi îndepliniseră misiunea în chipul cel mai politicos, „cu mâinile curate” (după sintagma cinică a lui Felix Dzerjinski). Era şi un avertisment pentru ceea ce i s-ar putea întâmpla chiar familiei sale, o veche familie de preoţi şi învăţători.

S-a bucurat când tatăl său l-a înfruntat pe faimosul Aleksii de Tula, acel vlădică de ocupaţie pe care Biserica Rusă îl trimisese să păstorească o „turmă” bântuită, chipurile, de tendinţe eretice. Pentru că era una şi aceeaşi persoană cu un delator notoriu din rândul clericilor sovietici, atâţia câţi mai rămăseseră, al cărui „merit” era acela că avea pe conştiinţă un autentic arhiepiscop executat de NKVD în 1936. Un adevăr istoric, la care susţinătorii de azi ai mitropoliei (promoscovite) din Chişinău ar trebui să reflecteze.

A cunoscut din relatările tatălui său, dar şi din ceea ce a văzut cu propriii ochi, efectele atrocităţilor comise asupra evreilor pe pământul Basarabiei în vara anului 1941: un adevărat holocaust. „Jandarmii au adunat cadavrele răspândite la locul de deversare a pârâului ieşit din matcă, le-au încărcat în căruţe. La vreo două sute de metri erau nişte cuptoare de ars varul, lăsate în părăsire. Tocmai bune pentru nişte morminte comune. Le-au înghesuit acolo, aruncând asupra lor bolovani de var nestins. Ştiam de flăcări care nu frig şi nu vatămă, care puteau să apară şi să «joace» noaptea, nu numai deasupra comorilor ascunse, ci şi a mormintelor foarte vechi. Unii ziceau că flacăra aceea rece vine de la fosforul din oase. Poate că într-o zi şi acele varniţe vor începe să răspândească flăcări albe, reci, altele decât cele iscate de combustia pietrelor de var”.

A evocat, într-unul dintre cele mai emoţionante capitole, cum evreii din satul natal – singurii minoritari ai locului şi personaje tandre ale copilăriei sale –, au fost împuşcaţi. După acel măcel, o ploaie prisositoare le-a deplasat trupurile, împingând scena tragică dincolo de orice limită imaginabilă. „Aşa cum veneau, aduse de apă, unele peste altele, te făceau să te gândeşti la zugrăvelile din nartexul bisericilor, în care este înfăţişat iadul, cu oameni goi, cuprinşi de flăcări, într-o frământare a chinului veşnic. Numai că pieirea nu venea aici de la foc, ci de la apă, oamenii despuiaţi nu erau păcătoşii sortiţi pedepsei divine, ci fiinţe inocente, iar iadul nu era cel pe care îl ştim, ci unul gândit şi pus la cale de semenii noştri”.

A înregistrat, secvenţă cu secvenţă, filmul izbucnirii celui de-al Doilea Război Mondial, aşa cum a apărut el în locurile noastre basarabene, ca o „apocalipsă din senin”, în acea nefastă duminică de 22 iunie 1941.

Peste trei ani, în ziua echinocţiului de primăvară, avea să-şi ia rămas bun de la oamenii şi locurile de baştină, ai săi înghesuind simbolic, ca într-o Arcă a lui Noe, câte ceva din mult-puţinul unei avuţii omeneşti şi, într-o căruţă cu coviltir trasă de o iapă bătrână, împreună cu tatăl şi mătuşa sa au pornit pe calea fără de întoarcere a refugiului.

Aici, avea să fie părtaş la toate furtunile şi convulsiile vieţii politice şi sociale din România – poate cea mai întunecată perioadă a ocupaţiei bolşevice – după ce 23 August 1944 devenise pentru Ţara-mamă ceea ce 28 iunie 1940 fusese pentru Basarabia.

Scrise sub forma unui roman, mărturiile de faţă sunt, totodată, şi excelente pagini de literatură, în care cuvintele rare din registrul religios, arhaic ori impregnat de culoare locală, drămuite stilistic cu măiestrie şi talent afin, trezesc parfumuri uitate ale limbii române, o limbă „curată, limpede şi parcă stăpânită cu evlavie”, cum bine remarcă distinsa editoare Doina Jela în textul copertei a IV-a.

Finalul cărţii aminteşte o sintagmă celebră, aceea că istoria ne ţine într-un perpetuu coşmar, din care – conchide Boris Buzilă – „trebuie să recunoaştem că tot ea, istoria, dă buzna peste noi, caută să ne trezească, ne joacă renghiuri de neînchipuit şi de neevitat”. Există însă şi o altă trimitere la un alt simbol: istoria ca „sită”, care ne supune neîncetat la o „cernere”... coşmarească. Sau care ne face să ne „strecurăm” prin cotloanele ei. A te „strecura” prin Istorie...

---

**Boris Buzilă, *De-a v-aţi ascuns’. Un destin basarabean*,** Editura Curtea Veche, Bucureşti, 2009, 322 p.

▣

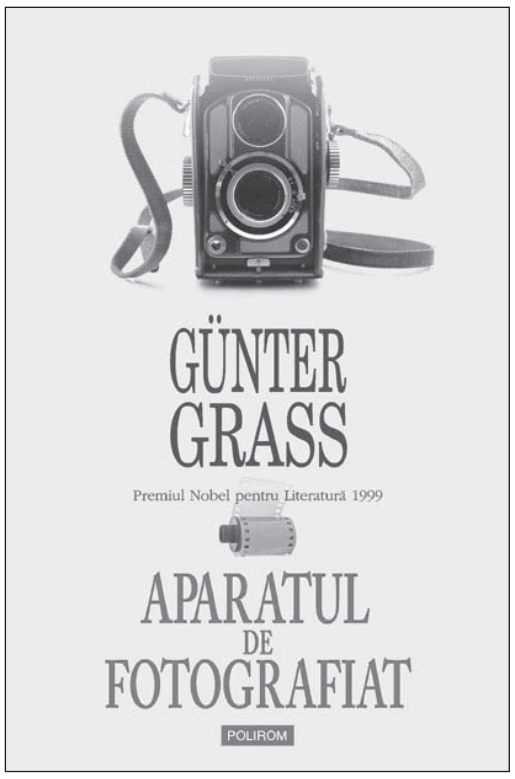


**Gunter Grass. Aparatul de fotografiat.**
Editura Polirom. Proza XX, 2010. Traducere din limba germană şi note de Ana Mureşanu.
*Aparatul de fotografiat* este cea mai recentă traducere în română din opera lui Günter Grass, laureat al Premiului Nobel.

*Aparatul de fotografiat* (2008) este un experiment autobiografic în care Günter Grass se foloseşte de vocile celor opt copii ai săi şi de amintirile acestora despre tatăl lor, întotdeauna ascuns în spatele maşinii de scris. Dacă în *Decojind ceapa* Grass scria despre propria tinereţe până în momentul publicării primului roman, *Toba de tinichea*, de data aceasta vorbeşte despre perioada 1960-1990, văzută din perspectivele contradictorii, critice, tandre şi uneori acuzatoare ale copiilor săi. Aparatul de fotografiat care dă titlul cărţii este un instrument realmente magic, ce poate surprinde trecutul şi viitorul deopotrivă, dar şi adevărul dincolo de detaliile trecătoare. Un model Agfa de modă veche, aparatul este folosit de Marie, asistenta lui Grass, iar instantaneele surprinse de aceasta îl inspiră pe scriitor şi îi fascinează pe copii prin puterea lor asupra vieţii şi asupra artei. Cartea a fost receptată de critica literară drept un experiment extrem de îndrăzneţ, „cea mai bună scriere a lui Grass de multă vreme încoace”.

„*Aparatul de fotografiat* este o autobiografie deghizată, în care autorul le dă cuvântul celor opt copii ai săi, născuţi de patru mame. Scriitorul se strecoară pe neobservate în acest concert de voci pentru a aduna şi a înregistra anecdote şi confidenţe, discuţii despre amorurile lui sinuoase, despre opţiunile politice, călătorii, preferinţe estetice şi relaţii de familie. În chip de comentarii la o serie de instantanee neobişnuite, copiii lui Grass recompun istoria tumultuoasă a propriei familii, aducându-l în scenă, ca nişte maeştri-păpuşari, pe tatăl lor şi poveştile sale.” (*L’Express*)

„Pentru mine, politica şi literatura nu au fost niciodată contrarii care se exclud: limba în care scriu suferă de politică; ţara în care scriu îndură din greu consecinţele politicii sale; cititorii cărţilor mele sunt, ca şi mine, autorul, marcaţi de politică. Ar avea prea puţin sens să caut idile apolitice, caci, pe nesimţite, chiar şi metaforele lunii au devenit macabre.” *(Günter Grass)*

1. Ce trăsătură de caracter vă defineşte cel mai bine şi care a fost cea mai nepotrivită calitate pe care v-au atribuit-o alţii?
2. Credeţi că e posibil să trăim numai în adevăr, să excludem minciuna?
3. Aţi fost vreodată cu adevărat fericit în meseria scrisului?
4. Ce preţuiţi mai mult: libertatea umană sau datoria faţă de patrie?
5. Ce aţi dori să discutaţi cu un scriitor celebru, dacă v-aţi întâlni cu el la o casă de creaţie?
6. Aţi încheia un „pact faustic” pentru a crea o operă monumentală?
7. Credeţi în Geneză sau în Teoria evoluţionistă?
8. Vă deranjează faptul că religiile monoteiste nedreptăţesc femeia?
9. Aţi accepta să plecaţi într-o călătorie în spaţiu pentru a cunoaşte tainele Universului, ştiind însă că nu vă veţi mai revedea părinţii, rudele şi prietenii?
10. Dacă nu v-aţi fi născut în România/Moldova, în ce ţară din lume aţi fi dorit să trăiţi?
11. Dacă aţi avea posibilitatea să alegeţi, în ce epocă din trecut aţi dori să trăiţi?
12. În ce tablou al unui pictor celebru v-ar plăcea să intraţi?
13. Preferaţi un guvern naţional sau un guvern european?
14. Care este, după părerea Dvs., cea mai mare impostură a lumii?
15. Dacă vi s-ar oferi ocazia, în ce moment al istoriei aţi interveni pentru a da un alt curs evenimentelor?
16. Aveţi un model pentru femeia perfectă?
17. Ce calităţi apreciaţi la un bărbat?
18. Vi s-a întâmplat să jucaţi în viaţă „roluri” care nu vi se potrivesc?
19. Aţi simţit vreodată nevoia să vă răzbunaţi pe cineva, să faceţi rău cu intenţie?
20. Vă place să daţi sau să primiţi?
21. Care „nebun al lumii” – ne gândim la iconoclaşti şi reformişti, cei care contribuie la emanciparea spiritului uman - vă este cel mai simpatic?
22. Ce compozitor vă place cel mai mult?
23. De ce îşi spune omul poveşti?
24. Vă e frică de singurătate?
25. Ce fel de poezie vă place, sunteţi deschis către mai multe formule poetice?
26. Dacă aţi scrie un scenariu de film, cu ce regizor - clasic sau contemporan - aţi dori să colaboraţi?
27. Aţi simţit vreodată tentaţia puterii?
28. Ce personaj nedreptăţit, subevaluat din istoria omenirii aţi dori să reabilitaţi?
29. Ce calitate proprie unui alt popor aţi dori să o aibă şi poporul român?
30. Când scrieţi (dimineaţa sau seara) şi ce stimulente folosiţi pentru scris?
31. Cu ce vă „hrăniţi” îngerul de pe umăr?
32. Ce aşteptaţi, ştiind că nu va veni niciodată?
33. De ce îşi pune omul întrebări?

# De ce îşi pune omul întrebări?

**Arcadie Suceveanu**

**1.** Recunosc că nu mi-am pus niciodată aceste întrebări. Niciodată nu mi-a ajuns timp şi nici curiozitate să-mi fac analize introspective prea riguroase, să-mi construiesc portretul interior prin procedee „psihocritice”. Dar atunci când mi-a picat în mână *Horoscopul chinezesc*, mi-am identificat cu multă uimire trăsăturile de caracter, unele prinse în definiţii exacte, precum: „Cinstea şi demnitatea sunt pentru el (Dragonul Scorpion) virtuţi supreme”; sau: „Cusurul lui principal este că uneori poate acţiona ca un arhitect prea optimist, care tot extinde construcţia, uitând să consolideze temeliile”. Rigurozitatea, un spirit extrem de scrupulos – cred că acestea sunt trăsăturile ce-l caracterizează cel mai exact pe „arhitectul” din mine. Anume ele mă fac să-mi aşez textele (şi nu doar pe cele poetice) într-o geometrie cât mai perfectă, să folosesc în poezie, în cea cu formă fixă, doar rime perfecte, respingând asonanţele; în fine, să tac şi să ascult cât mai mult pe alţii, preferând să deschid gura doar atunci când am ce spune...

Mi-am dat seama că uneori cei care nu mă cunosc îndeajuns mă consideră orgolios. Dar orgoliul meu vine, în chip paradoxal, dintr-un soi de timiditate, pe de o parte, şi din tendinţa de a-mi dezvălui „pe faţă, fără menajamente, preferinţele şi antipatiile”, pe de altă parte, întocmai cum se spune în acelaşi *Horoscop chinezesc*. Prin urmare, sinceritatea mea „dezgolită”, lipsită de strategii „diplomatice”, poate părea uneori jignitoare, orgolioasă...

**2.** Binele şi răul, adevărul şi minciuna sunt chiar aluatul primordial din care a fost plămădit omul. Omul imperfect, pentru că cel perfect o fi existând el poate în alte galaxii. A trăi „numai în adevăr”? În istoria omenirii au existat epoci în care această perspectivă părea posibilă. Acum însă, în secolul XXI, când până şi pâinea pe care o mâncăm conţine E-uri (falsuri), adevărul „adevărat” (adică, naturalul, firescul, autenticul) începe să devină o metaforă. Nu există adevăr absolut – aceasta este concluzia la care au ajuns, de fiecare dată, toate filozofiile. Ceea ce înnobilează însă fiinţa umană este că ea tinde să trăiască în adevăr şi frumos. Să-i urăm succes în continuare... Vorba poetului: „Căci nu vor trece multe milenii – şi-ntr-o zi...”

**3.** Cea mai mare fericire am trăit-o atunci când mi-a apărut prima carte, *Mă cheamă cuvintele*, în 1979. Întreaga mea fiinţă vibra ca atinsă de un suflu tainic, ocult, simţeam că intru parcă în alte relaţii cu lumea... Aveam impresia că toţi „ştiu” sau foarte curând vor „afla” că eu sunt autor de carte, „heraldul” care aduce o veste nemaipomenită... Cu timpul, bineînţeles, frenezia acestor sentimente s-a mai şters, elanul s-a mai subţiat.

Dar, sunt fericit ori de câte ori reuşesc să scriu un text bun, o poezie sau un eseu care îmi satisfac exigenţele interioare în primul rând. Am un principiu pe care încerc să nu-l trădez – de a nu mă aşeza la masa de scris decât atunci când simt că am ceva ce spune cu adevărat. Pentru mine, scrisul este – prin definiţie – un act de sinceritate. Păcat că, din cauza obligaţiilor de serviciu şi a altor activităţi extra masă de scris, asemenea clipe sunt foarte rare.

**4.** Noi, cei din această parte a lumii, n-am prea cunoscut sentimentul libertăţii. Ieri – din pricina îngrădirilor politice şi ideologice, azi – din cauza privaţiunilor de ordin economic, material. Dar tocmai aceste restricţii şi privaţiuni mă fac să preţuiesc libertatea şi mai mult, ca pe un dar jinduit, din care, poate, odată şi odată îmi va fi dat şi mie să gust. Poate că voi mai prinde acea clipă fericită când, de exemplu (o, constat că mai am încă multă iluzie în mine!), voi putea pleca la Bienala de poezie de la Liège, Belgia, unde sunt invitat în perioada 6-9 octombrie curent, fără a trăi umilinţa refuzului din partea unor sponsori îmburgheziţi; sau clipa când voi putea cu uşurinţă alege între obligaţia de a mă prezenta zilnic la serviciu şi munca la masa de scris... Îi admir pe acei (puţini) colegi ai mei care au ştiut să-şi asume libertatea (ce implică, în cazul nostru, un mare risc!) de a se consacra exclusiv scrisului.

În ceea ce priveşte „patria”, lucrurile sunt şi mai complicate. Pentru că „patriile” de care noi am avut parte în istorie au fost diferite, numindu-se când „URSS”, când „R. Moldova”, iar pentru mine şi „Ucraina”; în timp ce patria noastră istorică, cea adevărată, n-a avut puterea să ne reabsoarbă. De aceea, „datoria faţă de patrie”, pentru mine cel puţin, nu este un sentiment pe deplin cristalizat; ea se identifică mai curând cu datoria de ne a repune în drepturi limba română, aici, acasă la ea, de a ne recupera trecutul şi istoria. Aşadar, versul lui Nichita Stănescu îşi reconfirmă, încă o dată, valabilitatea şi măreţia: „Patria mea este Limba română”.

**5.** Nu prea ştiu, depinde de loc, timp, inspiraţie. Cred că, în general vorbind, celebritatea unui scriitor nu este egală întotdeauna cu valoarea intrinsecă a operei. Mai cu seamă în

→

epoca noastră, dominată de o devastatoare confuzie de valori, când un bun management de imagine poate crea în chip artificial scriitori mari, celebrităţi răsunătoare. Ei, dar asta e un pic altceva.

Dacă l-aş întâlni pe Alecsandri, de-o vorbă, l-aş întreba dacă îi este dor de lunca Siretului şi, în general, dacă ar mai putea scrie şi acum, în epoca internetului, pasteluri şi idile...

**6.** Clauza unui asemenea pact prevede o „tranzacţie”: vinderea sufletului/spiritului în schimbul a... Rămas însă fără de suflet, cum ai mai putea „crea o operă monumentală”? Altceva e dacă Mefistofel ţi-ar dărui-o, adică – în clipa în care am bate palma/laba – ţi-ar aduce-o gata creată, pe tavă, ca pe un fel de onorariu/mită, şi încă în dublă variantă: în manuscris şi pe suport electronic...

**7.** Cum şi când a apărut viaţa, ce forţă a pus în mişcare marele mecanism al universului, de unde a apărut primul eon de lumină etc. – constituie, iată, şi acum, în sec. XXI, marea taină ce nu vrea, încă, să se deschidă. Cartea Genezei va avea întotdeauna nişte pagini lipsă, pe care noi suntem puşi să le completăm cu gândirea, cu intuiţia noastră. Teoria evoluţionistă a lui taica Darwin e ca un fel de operă postmodernistă care încearcă să rescrie aceste pagini lipsă – la modul ştiinţific, ironic, spectaculos. La toate acestea se mai adaugă, pe de o parte, cercetările ciberneticienilor şi geofizicienilor de azi, care vin cu argumente ştiinţifice greu de contestat; iar pe de altă parte, avem predicţiile biblice privind mersul lumii şi apocalipsa, previziunile lui Nostradamus etc., care, iată, încep să se developeze chiar sub ochii noştri, înclinând balanţa când într-o parte, când în alta. Nu ne rămâne decât să mai aşteptăm puţin – un an, zece, un veac sau poate încă vreo câteva milenii... Vom muri şi vom vedea...

Dincolo de toate, însă, cred că există, nu poate să nu existe o Forţă supremă, o Energie ocultă numită în atâtea şi atâtea feluri – Demiurg, Dumnezeu, Atotputernicul, Marele Anonim, Marele Geometru, Marele Şahist, Puterea Cerească etc., etc. – care ţine lumea şi planetele într-o (inter)dependenţă şi într-o (inter)conexiune ordonatoare, care are grijă ca toate angrenajele, şurubaşele şi piuliţele ce alcătuiesc marele mecanism al lumii să funcţioneze ireproşabil, pentru a-i întreţine mişcarea, ciclicitatea, pentru a naşte şi genera viaţă.

**8.** Consider umilirea şi nedreptăţirea femeii ca partea cea mai vulnerabilă, reprobabilă a doctrinelor religioase. Creştinismul, graţie civilizaţiei şi culturii mai avansate din ţările unde este mai răspândit, a reuşit să scape aproape definitiv de această prejudecată, de această racilă. Pe când în ţările cu regimuri islamice, bunăoară, lucrurile se schimbă anevoios, femeia continuă să stea după feregea ca după zăbrele. Degradant pentru spiritul acestui timp, umilitor pentru condiţia umană!

**9.** Orice plecare, dacă este lipsită de perspectiva întoarcerii acasă, la matricea părintească, în cazul nostru – la zările pământene, este lipsită de sens. Dacă aţi fi fost mai îngăduitori şi mi-aţi accepta revenirea pe pământ, pentru a le putea povesti celor dragi ceea ce am văzut şi am înţeles în nemaipomenita călătorie, poate că m-aş aventura să urc în nava spaţială. Dar ţinând cont de nemiloasa condiţie pe care o formulaţi, aleg să călătoresc ca şi până acum: îmbarcat pe naveta prodigioasei mele imaginaţii, ajutat de cărţi, televizor, internet... La vârsta mea, trecută hăăăt de cea când se înghit pe nerăsuflate romanele lui Jules Verne, e mai înţelept să rămâi acasă şi să recepţionezi mesajele altor, mai tineri şi cutezători, temerari porniţi să cutreiere universul... Păi, nu?

**10.** În anii boematicei mele tinereţi poetice, mi-ar fi plăcut să trăiesc în Montmartre, vestitul cartier al Parisului, în falansterul Bateau-Lavoir, bunăoară, trecând prin „universitatea bistrourilor” şi cabaretelor „Lapin Agile” şi „Moulin de la Galette”... Acuma, trecut într-o cu totul altă vârstă şi în altă stare/alte stări de spirit, aş prefera să trăiesc în Germania, sau, dacă îmi este îngăduit (că tot nu ne costă nimic!) în Elveţia, unde se pare că rigoarea, disciplina mai sunt la ele acasă, unde (lăsaţi-mă să visez, dacă tot m-aţi provocat!) aş mai putea simţi, din nou, că omul contează, că viaţa mai are sens... Ah, dezastruoasă imaginaţie!

**11.** Citind răspunsul lui Eugen Lungu la această întrebare în unul dintre numerele precedente, în care distinsul critic şi subtilul cunoscător al culiselor istoriei aduce exemple de crime şi atrocităţi din diverse epoci, m-am lăsat convins, încă o dată, că binele şi răul, frumosul şi urâtul au fost distribuite în doze proporţionale în toate timpurile, că nu ar fi deloc rău dacă aş reuşi să-mi armonizez viaţa cu timpul în care m-am născut. Totuşi, cred că m-aş fi simţit mult mai bine în epoca Renaşterii sau în Bucureştiul interbelic, bunăoară... N-ar fi fost deloc rău dacă mi-aş fi putut petrece o perioadă de timp în Parisul secolului XIX... Să continui sau să mă opresc aici?...

**12.** Depinde de stări şi dispoziţii. Uneori, îmi place să mă identific cu personajul vesel şi fericit din *Căutătorul de cuiburi* de Pieter Bruegel. Alteori, m-aş închide pentru un timp în *Floarea soarelui* a lui Van Gogh. Dar în *Anemone*-le lui Luchian, în chip de albină visătoare, credeţi că nu m-aş simţi bine?...

**13.** Un guvern naţional, dar cu prestaţie europeană. Adică, un guvern cu o structură modernă, cu oameni profesionişti, cinstiţi, care ar vrea cu adevărat să schimbe soarta concetăţenilor noştri atât de chinuiţi şi nedreptăţiţi de istorie.

**14.** Totalitarismul cu toate încrengăturile şi derivatele sale. Nouă, celor care am traversat fragmentele de timp ale secolului XX, ne-a fost dat să cunoaştem forma sa clasică, emblematică – comunismul. Din nefericire, am trăit „din plin” acele vremuri când, închis în colivie, trebuia să te declari mai liber ca pasărea cerului; înfometat, erai somat să strigi cât de tare că eşti conectat la cornul abundenţei; expropriat, deportat, batjocorit, erai educat şi convins, apoi obligat să-ţi clamezi fericirea; altfel nu se putea, altfel.... Abominabilă, diavolească lucrare!

**15.** În preistorie, m-aş furişa în grădina Raiului şi aş bruia „discursul” şarpelui, ca să nu ajungă la urechea Evei, evitând astfel căderea în păcatul originar... Iar dacă ar fi să intervin în istoria modernă, aş face tot posibilul ca să zădărnicesc semnarea pactului Ribbentrop-Molotov, în urma căruia fiinţa noastră naţională a fost decimată, fragmentată în chip diabolic, încât nu se poate redresa nici până azi.

**16.** Da, dar nu chiar „perfectă” (perfect fiind doar unul Dumnezeu), ci „aproape perfectă” – mama şi soţia mea. Şi nu o spun din complezenţă, din snobism sau mai ştiu eu din ce alte oculte obligaţii conjugale.

**17.** Caracterul, în primul rând. Nimic mai dizgraţios decât un bărbat lipsit de caracter, flasc şi „băbos”, pentru care înţelepciunea populară are atâtea calificative – „bărbat de paie”, „mămăligă plouată”, „sac cu r...t” etc. De asemenea, inteligenţa, spiritul umorului, calităţi care, de altfel, cu greu pot fi concepute una fără alta.

**18.** Da, ca aproape fiecare om pus să joace, de către marele Regizor, în spectacolul vieţii. Roluri mai mari, roluri mai mici. Dar vreau să cred că nu doar le-am „jucat”, ci chiar le-am trăit, m-am identificat cu unele dintre ele. Nu prea avem altă opţiune – de cum ne naştem, măştile ne aşteaptă înşirate pe aţă, important e să le alegem pe cele mai reuşite... Asta aşa, ca metaforă. În general, însă, îmi place să joc sincer, cum s-ar zice, cu cărţile pe faţă şi cu măştile agăţate în cuier...

**19.** Trebuie să recunosc că n-am fost niciodată apt să acţionez conform moralei din preceptul biblic, conform căruia atunci când eşti lovit să întinzi şi celălalt obraz. Dacă sunt lovit sau umilit pe nedrept, bineînţeles, voi căuta să mă răzbun. Aşa îmi dictează instinctul, caracterul. Dar asta, subliniez, doar în calitate de contrareplică, ca reacţie la provocare. Să fac însă cuiva „rău cu intenţie” – nu, de aşa ceva nu sunt capabil.

**20.** În ring, când e vorba de o luptă reală sau doar de una verbală, îmi place mai mult să dau decât să primesc. Când e vorba de bani ori de atenţie, ori de afecţiune, ori de sprijin moral, îmi face plăcere şi una, şi alta. Însă primind, am grijă să nu mă îndatorez sub nici o formă.

**21.** Sunt mai mulţi, desigur. Dacă e să ne limităm la literatură, unul dintre aceştia e Arthur Rimbaud, „nebunul” care a „sucit gâtul elocvenţei”, revoluţionând limbajul şi gândirea poetică, marele spărgător de canoane clasicist-academice, care, la vârsta de 19 ani, abandonează poezia şi, mânat de „aventuri continentale”, devine traficant de arme şi droguri.

**22.** Îmi vine greu să selectez un singur nume. În funcţie de stare, timp, loc, mă extaziez ascultând *Simfonia a 9-a* de Beethoven, *Sonatele* lui Chopin, *Anotimpurile* lui Vivaldi, *Rapsodia română* a lui Enescu, *Balada* lui Ciprian Porumbescu, celebrul *Vals* al lui Eugen Doga...

**23.** „În poveste/ Şi-n poezie/ Lumea nu-i cum este,/ Ci cum vrei să fie” – aşa scriam într-o poezie destinată micilor cititori. Da, prin poveste reuşim să evadăm într-o lume a tuturor virtualităţilor, concentrând spaţiul, înfruntând timpul şi moartea. În poveste Limita dispare, omul nu simte trecerea dintr-o vârstă în alta, din lumea reală în cea metafizică, şi invers. În cel mai pur spirit maniheist, binele învinge răul, dreptatea triumfă, sufletul se reîncarnează etc. Ce poate fi mai frumos, mai mângâietor, mai dătător de virtuţi şi speranţă?

Nimic, nici un fel de altă născocire a minţii omeneşti nu va fi în stare să înlocuiască poveştile.

**24.** Da. Singurătatea mă deprimă şi mă exasperează. Nu accept decât singurătatea la masa de scris, dar şi atunci îmi place să simt zumzetul vieţii în preajmă.

**25.** Sunt deschis spre toate formulele poetice – de la Homer până la douăMiiştii Claudiu Komartin şi Dan Sociu. Mai mult, am scris şi texte clasiciste, şi texte postmoderniste. Pentru mine poezia nu poate fi decât de două feluri – bună sau proastă, adică autentică sau „fabricată”, trăită sau mimată, indiferent de forma textului, indiferent de formulă, limbaj, paradigmă. Ceea ce contează este valoarea – valoarea estetică, evident. Îmi displace profund atitudinea maniheistă a unora, care, scriind în vers clasic, neagă sau desconsideră modernismul şi postmodernismul; şi invers, fiind poeţi postmodernişti, consideră că tot ce s-a scris până la ei este, implicit şi iremediabil, lovit de vetusteţe şi anacronism.

**26.** Cu un regizor care ar lucra cu ideile, cu metaforele, care ar fi dispus (şi pregătit) să facă un film-parabolă. Poate cu Fellini. Poate cu Tarkovski. Problema e dacă ei mi-ar accepta scenariul....

**27.** Nu sunt avid de putere, chiar dacă deţin de mai multă vreme la Uniunea Scriitorilor funcţia de vicepreşedinte. Cei din echipa cu care lucrez s-au putut, cred, convinge în diverse situaţii că eu nu sunt omul care se complace în „a da ordine”, în a uza de prerogativele funcţiei, sau care vrea cu tot dinadinsul să fie/să pară mai

→

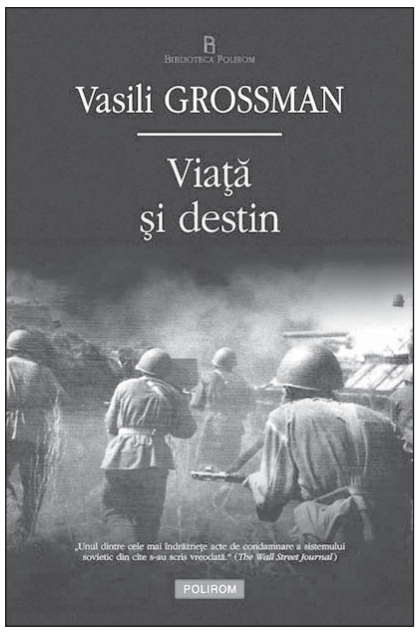


**Vasili Grossman. *Viaţă şi destin*,** Editura Polirom. Proza XX, 2010. Traducere din limba rusă şi note de Laurenţiu Checiches

„Unul dintre cele mai îndrăzneţe acte de condamnare a sistemului sovietic din câte s-au scris vreodată.” *(The Wall Street Journal)*

***Viaţă şi destin***, una dintre capodoperele literaturii ruse şi universale, este o carte cu o istorie ieşită din comun. Fără a se lăsa descurajat de dificultăţile întâmpinate la publicarea romanului anterior, *Pentru o cauză dreaptă* (1949, apărut în revista *Novîi mir* între 1952-1954), Grossman a început lucrul la proiectata continuare a acestuia, ***Viaţă şi destin***, în 1952. Opt ani mai târziu, l-a propus spre publicare, dar în 1961 KGB-ul a confiscat manuscrisele, copiile la indigo şi notiţele romanului, sub pretextul că era mai subversiv chiar decât *Doctor Jivago* al lui Pasternak. Acţiunea cărţii se desfăşoară pe fundalul bătăliei de la Stalingrad, dar ramificaţiile ei cuprind întreaga Rusie, de la cotul Donului până în lagărele Gulagului, conturând fizionomia unei epoci dramatice şi înfăţişând destine memorabile. Pe lângă criticile la adresa sistemului totalitar, anumite aspecte ale romanului sugerează o strânsă analogie între nazismul german şi comunismul sovietic. Salvat ca prin minune, un exemplar microfilmat al cărţii a ajuns în Elveţia, unde a fost publicat în 1980. În Rusia, o primă ediţie, imperfectă şi trunchiată, a apărut în 1988, un an mai târziu fiind publicată ediţia definitivă, după care s-a realizat prezenta traducere în limba română.

„Viaţa sovietică privită prin ochii lui Vasili Grossman în toate detaliile sale penale, militare şi civile este impresionantă până la Dumnezeu. O relatare cuprinzătoare, fascinantă, semnificativă, ocupând un loc aparte în marea bibliotecă, mereu clandestină, a cărţilor ruseşti.” (*The New York Times Book Review* )

„Unul dintre cele mai sumbre portrete ale societăţii ruseşti.” (*The Washington Post*)

mult decât este. În 1990, când mi s-a propus să candidez pentru funcţia de deputat în primul Parlament, am evadat la casa de creaţie de la Piţunda pentru a scăpa de insistenţele alegătorilor din raionul Leova. De altfel, acum regret acest gest.

**28.** Pe toţi marii scriitori români, clasici şi contemporani, umilitor de puţin cunoscuţi în lume, ţinuţi în continuare departe de Premiul Nobel, într-o atitudine aproape conspirativă.

**29.** Caracterul puternic al spiritului german.

**30.** Pentru că nu am fost niciodată un liber profesionist, ci m-am aflat mereu angajat în serviciu chiar imediat după absolvirea Universităţii, scriu când am timp, în orice perioadă a zilei. Totuşi, prefer să scriu dimineaţa, când mintea îmi este odihnită şi în simţuri se trezeşte bucuria unei noi zile dăruită de Cel de Sus.

Stimulente? Ceai de plante – două, trei sau şi mai multe căni, cât încape. Şi linişte, cât mai multă linişte nefisurată.

**31.** Cu promisiunea că „astăzi nu, dar mâine poate...”. El ascultă refrenul meu invariabil şi, cuprins de o infinită milă, îşi întoarce de la mine privirea să nu-i văd lacrima din ochi... Ah!

**32.** Sănătatea pe care o aveam atunci când m-am desprins de casa părintească.

**33.** Pentru că e singura fiinţă din univers (până la proba contrarie) care poate face asta. Dacă nu şi-ar pune întrebări, ar aluneca, pe scara involuţiei, în alt regn, ar reintra acolo de unde evoluţioniştii susţin că a ieşit – în maimuţa lui Darwin. Calitatea de a-şi pune întrebări îi menţine în exerciţiu coloana vertebrală, gândirea, libertatea. Adică, însăşi condiţia umană.

## Margareta Curtescu

**1.** Întâmplarea de a mă naşte la echinocţiul de toamnă, la hotarul dintre Fecioară şi Cumpănă, mi-a marcat, în mod evident, caracterul (în acest sens, dubletul Maria-Margareta este relevant: a trebuit să traversez mai multe experienţe, ca să-mi accept prenumele meu oficial, pe care l-am aflat abia la 15 ani). Introvertită şi temperată, îndrăgostită de natura autumnală, unde stridenţele nu au loc, atentă la detalii, audiind mai mult pe alţii decât comunicând, mă pliez imediat pe realităţile armonioase, pe care, dacă sunt deteriorate, depun efort să le refac. De aceea un dezechilibru insignifiant (dar „*lumea-i cum este!*”) îmi trezeşte alarma interioară, îmi mobilizează simţurile, forţele volitive şi sunt gata să mă confrunt cu cele mai dificile situaţii. Cine nu mi-au sesizat această trăsătură de caracter mă consideră, nejustificat, inaptă de a parcurge un râu de munte într-o barcă pneumatică.

**2.** Am vrut mereu să am certitudinea adevărului, să-i respect legile, le-am cerut altora să nu le ignore, m-am revoltat în voce şi în surdină împotriva duplicitarilor, care servesc la masă, ca pe o specialitate a casei, minciuna ornată cu petale de trandafir, dar calea spre iad, afirma cineva, e pavată cu bunele intenţii. Cu ce m-am ales până acum din încăpăţânarea de a merge doar pe acest drum? Cu un gust amar pe care mi l-a lăsat comunicarea cu unii prieteni de altădată, cu sentimentul că adevărul nu e un prunc zâmbitor, înfăşurat în scutece de mătase, că s-ar putea ca o minciună să vindece rănile, să consoleze şi să inducă liniştea în sufletul cuiva.

**3.** Inerent scrisului, sentimentul de fericire intervine doar în momentul când îmi subordonez cuvintele şi ele formează şiruri lungi, fluide, luându-mi cu ele o parte din fiinţă. Am trăit, desigur, aceste clipe, de aceea, poate, la apariţia lor, îmi priveam cu multă indiferenţă cărţile – ca pe ceva drag, dar înstrăinat irecuperabil.

**4.** Libertatea mea interioară contează, în primul rând, doar astfel pot să-i replic patriei (dacă aş concepe-o în cadrul unor forme palpabile), la fel cum i-aş replica unei mame iresponsabile, că e o risipitoare, că nu valorifică energiile noastre, că le-a lăsat să se piardă pe alte meleaguri, că ne-a trimis la străмoşi, la fraţi, la verişori, la străini – în ţara Sfintei Duminici, precum se întâmplă în celebra poveste a lui Ion Creangă. Dramatică această situaţie şi, deci, despre ce datorie mai poate fi vorba?

**5.** Aş flecări, pur şi simplu, despre lucruri mărunte şi neimportante. În ele, există mai mult miez decât îşi imaginează cineva, căci, reactualizate în interiorul nostru, ne provoacă fluxuri sanguine, ne stimulează centrele mnezice sau pe cele emoţionale, în fine, din ele se hrăneşte ficţiunea.

**6**. Categoric – nu.

**7.** Îmi vine în gând o definiţie bizară a teoriei evoluţioniste: o completare tardivă a Genezei, un fel de ipoteză ştiinţifică a acestui tratat codificat, care deschide Cartea Cărţilor.

**8.** În politeism, factorul feminin avea rolul de coparticipant la actul cosmogonic, dar şi de forţă care deteriora ordinea masculină a universului. Totuşi, entităţii feminine îi erau recunoscute virtuţile: zeiţele din mitologiile fundamentale întruchipau înţelepciunea, echitatea, curajul, frumuseţea fizică, cea spirituală. Tot ele patronau artele. Optica s-a modificat substanţial după apariţia religiilor monoteiste, care absolutizează principiul masculin (creştinismul o plasează totuşi pe Fecioara Maria „mai presus decât heruvimii”).

În societăţile musulmane, unde preceptele *Coranului* sunt denaturate monstruos, femeii i se atribuie rolul de obiect al bărbatului. Evocată artistic în romanul *Splendida cetate a celor o mie de sori* de Khaled Hossein, condiţia femeii afgane mi s-a părut terifiantă. Aceasta este vrednică de dispreţ prin însăşi voinţa lui Allah, vorba unui personaj, un tânăr taliban, care participă la judecata lui Mariam: „Dumnezeu ne-a făcut diferiţi pe voi, femeile, şi pe noi, bărbaţii. Creierele noastre sunt diferite. Voi nu sunteţi în stare să gândiţi ca noi. Au demonstrat-o doctorii din Occident, cu ştiinţa lor. De-aia este nevoie doar de un martor bărbat, dar de doi martori femei” (mult mediatizatul caz al femeii iraqiene Sakineh este parcă desprins din acest roman!). Mi s-au părut familiare aceste concluzii, ca şi cuvintele generalizatoare, rostite de mama protagonistei: „– Bagă bine la cap, fata mea: precum acul unei busole care arată nordul, degetul acuzator al bărbatului va găsi întotdeauna femeia. Întotdeauna”.

Şi în societatea noastră, femeia mai este nedreptăţită grav – reminiscenţe ale interpretării păcatului originar de către biserica ortodoxă. Pentru a vă convinge, stimaţi bărbaţi, care vedeţi doar femeia emancipată, libertină, faceţi un simplu excurs în satele noastre, unde proverbul „Femeia nebătută e ca şi casa nemăturată” funcţionează impecabil, contabilizaţi treburile zilnice ale unei mame, parcurgeţi, cu autocarul, drumul spre Italia şi înregistraţi istoriile triste ale unor femei concrete. Ca o pecingine pe mentalitatea noastră, Evul Mediu...

**9.** În vis, zborul îmi provoacă o senzaţie dublă: de revelaţie, dar şi de groază. Mă înspăimântă doar gândul că nu voi mai resimţi forţa gravitaţională a pământului...

**10.** În Elveţia, ţara în care se convieţuieşte într-o reală armonie.

**11.** În epoca Renascentismului, când lumea occidentală, desprinsă din obscurantism printr-un uimitor act de voinţă, avansa în virtutea unui efort raţional şi spiritual.

**12.** În *Persistenţa memoriei* de Salvador Dali.

**13.** Un guvern constituit din persoane oneste, inteligente, responsabile, fidele preceptului creştin „iubeşte-ţi aproapele ca pe tine însuţi”, care şi-ar concepe propria condiţie ca pe o misiune temporară, dar extrem de importantă, pentru care „vor da sama” în astă lume şi dincolo.

**14.** Revoluţia bolşevică din Rusia, care a generat atâtea imposturi monstruoase, de nu pot fi stârpite nici până astăzi din mintea multora.

**15.** În perioada 1989-1992, epoca orbecăitului prin bezna neputinţei noastre, când au fost ratate mai multe şanse de schimbare a macazului istoriei noastre recente.

**16.** Mama mea, Maria, care nu s-a pierdut pe sine în momentele teribile ale vieţii sale şi pe care (abia acum!) o concep ca pe o întruchipare a sacrificiului în numele copiilor. Această tipologie feminină, întâlnită frecvent în spaţiul nostru, mai trebuie studiată şi popularizată într-o carte de învăţătură.

**17.** Inteligenţa, voinţa, fermitatea.

**18.** Deocamdată, mi-am jucat doar propriile roluri.

**19.** Mai degrabă, îi evit sau chiar îi ignor pe cei care mi-au deteriorat, prin fapte sau prin vorbe, liniştea, dar, foarte frecvent, mă oblig şi reuşesc să colaborez cu aceştia în cel mai paşnic mod.

**20.** Nu aş fi fost bună de contabil: prefer să dăruiesc, fără să calculez ce şi cât mi se va întoarce.

**21.** Kopernik. În timpul unei inchiziţii drastice, cu preţul propriei vieţi, a avut curajul să arate omenirii centrul, elaborând celebra teorie heliocentrică.

**22.** Nu aş putea afirma că am un compozitor preferat. *Anotimpurile* lui Vivaldi îmi inoculează voinţă, ariile din operele lui Giuseppe Verdi mă fortifică, muzica din baletul *Spărgătorul de nuci* de P. I. Ceaikovski îmi creează senzaţia de miracol, nocturnele lui Chopin mă fascinează...

**23.** Să revină imaginar, chiar pentru o clipă, în paradisul pierdut al fiinţei sale.

**24.** Există momente când râvnesc starea de singurătate, chiar cea de exil, care m-ar distanţa de forfotă şi m-ar apropia de mine. În rest, sunt floare de câmpie şi îmi place să cresc laolaltă cu altele.

**25.** Orice poezie care mă „electrocutează” chiar de la primele versuri şi cu care stabilesc imediat un dialog.

**26.** Cu Federico Fellini.

**27.** M-am verificat nu o singură dată şi am înţeles că puterea (substantiv feminin!) mă lasă indiferentă. O consider o himeră – pe cât te tentează, pe atât te pierde, căci îţi limitează libertatea de a acţiona conform propriilor convingeri şi principii. O remarcă: pe timpuri, tatăl meu a refuzat categoric postul de brigadier în colhoz şi s-a opus mereu nedreptăţilor, care veneau dinspre şefi.

**28.** Pe Eva. În absenţa unei iniţiative masculine, această femeie primordială şi-a asumat un act de voinţă, care, oricum, ar fi fost inevitabil. Până în prezent, descendentele ei suportă consecinţele acestui păcat.

**29.** Demnitatea balticilor.

**30.** Noaptea, după ora 22, stimulenţi – un om întâlnit întâmplător, lecturile de calitate, o frază sau un singur cuvânt-lipici, venite de pe aiurea.

**31.** Cu fraze, propoziţii, cuvinte, tăceri.

**32.** Culorile şi aromele luncii Prutului, pe unde mi-am purtat copilăria. Defrişată prin anii ‘80 ai secolului trecut, în urma unui proiect agricol aberant, astăzi, aceasta arată ca un peisaj dezolant: imaginaţi-vă un şes ros de bovine, din care au dispărut pentru totdeauna bahnele

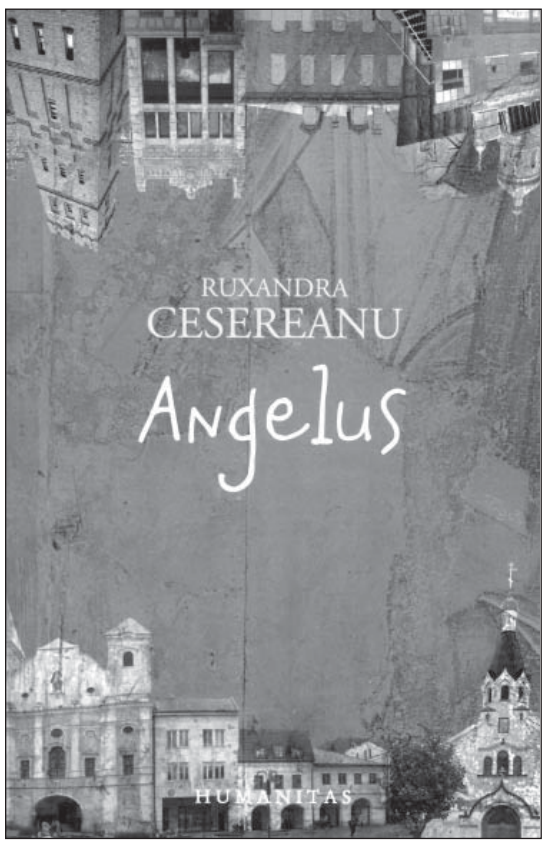


**Ruxandra Cesereanu,**
***Angelus*,**
Humanitas, 2010

Şi dacă, într-o bună zi, trei îngeri s-ar pogorî peste oraş? Trei îngeri care, înfăşuraţi în mantiile lor albastre, cu ochii alungiţi şi sprâncenele parcă pictate, bulversează totul şi pe toată lumea: preşedinte, înalte feţe bisericeşti, savanţi tobă de carte, filozofi bărboşi, afacerişti plini de idei, patroni de bar, dar şi oameni de rând, fete cuminţi, copii. Nimeni, nimic nu mai e la fel, nici măcar printre avatarurile din *Second Life*, Mesmeea, Anir şi Narkom, care îi aşteaptă pe cititori să ajungă la ei. Poate doar în visul lui Dumnezeu să nu se fi schimbat nimic, însă şi acela e un vis cu îngeri...

Bulgakov! vor spune unii, ştiind aceştia foarte bine cât de împătimită iubitoare a *Maestrului* e Ruxandra Cesereanu. Boris Vian! vor declara alţii şi vor aduce dovezile clare ale acestei din urmă înrudiri. Totuşi, spre încântarea tuturor, dincolo de asemănări, inspiraţii, stilistici comune, *Angelus* este romanul unei prozatoare cu identitate artistică fermă, verificată, impusă.

# Dinamica puterii şi responsabilitatea civică la moldoveni

*Our word 'idiot' comes from the Greek* idiotes *which was the term used to describe someone who lived an entirely private existence and took no part in the public life of the city. Most of us today are idiots, then, inasmuch as we fail to exercise our political intelligence. Democracy, we discover, is not an all-or-nothing matter, but a continuing struggle to give the people as whole final authority over the affairs of the state.*
(David Miller)[1]

Probabil că mulţi dintre noi continuă să se întrebe de ce Alianţa a eşuat să modifice articolul 78 din Constituţie. Referendumul, căci despre acest eveniment este vorba, a fost anulat. Fapt care atrage după sine căutarea unor răspunsuri la întrebări de felul: „care sunt, în fond, cauzele eşecului?"; „trebuie să le vedem drept rezultat al îndemnului opoziţiei comuniste de a boicota Referendumul?"; „în ce măsură este Alianţa însăşi responsabilă pentru acest eşec?" Deşi evenimentul referendumului este deja consumat şi oarecum lipsit de actualitate, cred că el rămîne un bun indicator al modului în care circulă puterea în Republica Moldova. Acesta e şi motivul pentru care îmi propun să notez, fie şi în chip sumar, cîteva opinii postelectorale.

În Grecia Antică, după cum observă David Miller, termenul de idiot îi desemna pe cei care se ocupau exclusiv de viaţa lor privată şi care, astfel, nu-şi foloseau inteligenţa întru soluţionarea unor probleme de ordin public. A fi idiot, pentru un grec, înseamnă să te retragi, pur şi simplu, din viaţa publică şi politică a unei societăţi. Ceea ce s-a

de

**Oleg Bernaz**

şi întîmplat în urma alegerilor recente din Moldova. Aşa cum o ştim cu toţii, doar treizeci de procente din populaţia cu drept de vot a participat la viaţa politică a „cetăţii". Ceilalţi, păstrînd sensul termenului grec amintit puţin mai sus, au ales să se retragă din treburile „obştei". Grav, însă, nu mi se pare doar absenteismul masiv din ziua Referendumului, ci mai ales faptul că această alegere de neparticipare a fost ghidată de o autoritate politică. Opoziţia comunistă, o ştim bine, şi-a îndemnat alegătorii să nu se prezinte la vot. Fapt care a şi avut loc (fie şi parţial), dacă e să luăm în calcul eşecul din 5 septembrie. Ceea ce înseamnă refuzul orb (pentru că e *dictat* de „sus") al cetăţenilor de convingere comunistă de a-şi exprima opinia şi, pe cale de consecinţă, abandonul propriului destin în mîinile unor politicieni de speţa celor comunişti. Este îngrijorător faptul că o parte încă atît de mare din populaţia Moldovei se dovedeşte a fi servilă unor scopuri politice dubioase (căci nu este clar de ce nu este bine să te prezinţi la Referendum: din discursul comunist nu poţi sesiza urmele unui argument convingător). Iar dacă am presupune că „ei" sunt majoritatea, atunci putem cu uşurinţă să ne dăm seama că destinul democratic al Moldovei este abia la începuturi. Căci, şi aici mi se pare potrivit să amintim şi cel de-al doilea citat din David Miller, democraţia nu e un joc cu suma nula - totul sau nimic, ci o luptă continuă pentru a da, într-un final, cetăţenilor controlul asupra treburilor de stat. Referendumul, în acest sens, a fost un important exerciţiu democratic. Eşuat, însă: fenomen care trădează, să amintim o dată în plus acest aspect, o anumită dinamică a puterii în Moldova. Aceasta nu se mişcă de *jos* în sus (adică dinspre rîndurile populaţiei către instituţiile statului). Ci invers, de *sus* în jos (deci dinspre autorităţile politice către alegători). Fapt care, dacă e să păstrăm ideea desprinsă din acest din urmă citat, se dovedeşte a fi total *anti-democratic*.

Ar fi desigur greşit să ne imaginăm că pentru eşecul la referendum sunt responsabili doar cetăţenii şi politicienii de convingeri comuniste. Nu este mai puţin adevărat să credem că partidele Alianţei poartă, şi ele, o parte din responsabilitate. Divergenţele, polemicile dintre ele, lipsa unui mesaj clar şi unic sunt, printre altele, cîţiva dintre factorii care au participat la surparea scrutinului. Alianţa, astfel, conţine mai degrabă o sumă de convingeri rivale decît unitatea unui scop comun. Ceea ce reprezintă, desigur, un impediment: căci cum poţi construi ceva durabil în orizontul unei continue dispute de opinii politice?

Un alt aspect mi se pare îngrijorător. Deşi această problemă nu este deloc recentă în Moldova, ea are acum şansa de a ocupa un spaţiu larg în sfera *publică*. Am în vedere, mai exact, discursurile infecte ale politicienilor. Cu apariţia celor două canale de ştiri (Jurnal TV şi Publika TV), orice ins care poate opina pe „chestii" politice are acum posibilitatea să le facă vizibile tuturor. Lucru care înseamnă, de fapt, deschiderea unui rezervor impresionant de deşeuri. Ceea ce ieri puteam vedea pe stradă, la ghişeu sau în transportul public, astăzi putem vedea şi la televizor. E frapantă nu doar structura (de fapt, *lipsa* unei structuri) argumentativă a participanţilor la discuţii, ci şi o limbă română schimonosită şi defectă. Cu discursul abject al unui Voronin ne obişnuisem. Acum avem şansa să-i vedem şi ascultăm „tovarăşii" de breaslă. Iar dacă ne gîndim că televizorul a devenit formator de opinii, atunci ne putem uşor da seama în ce ape se scaldă cei care le şi consumă.

1. *Political Philosophy. A very short introduction*, Oxford University Press, 2003, p. 48

→

doldora de rogoz şi de alge, delicatele păsări acvatice, corul broaştelor, simfoniile vibrante ale buhailor-de-baltă, pâlcurile maronii de lalele sălbatice.

**33**. Din nevoia de iluzii că poate şi să răspundă la ele.

## Răzvan Mihai Năstase

**1.** Mă defineşte un constant spirit autocritic. Cât priveşte calităţile pe care alţii le-au văzut la mine şi sunt sigur că s-au înşelat... m-aş gândi la o bună memorie. Adevărul (trist) e că sunt incredibil de uituc, iar memoria mea, atâta câtă e, funcţionează mai degrabă involuntar. Ori de câte ori încerc să-i cer să stocheze prin vreun sertar al creierului o informaţie importantă, se întâmplă exact pe dos. Pe de altă parte, îmi amintesc absolut întâmplător fapte, detalii, chipuri cu totul neînsemnate sau cu care nu am avut de-a face mai mult de câteva clipe. Aşa, ce spuneam?

**2.** Cu siguranţă nu. Deşi nu-mi place minciuna, îi recunosc uneori o funcţie protectoare. Nu pun la zid minciunile „nevinovate", mai ales când sunt rostite cu gândul de a-i proteja pe alţii.

**3.** Deşi scrisul nu-mi e (încă) o meserie, ci doar o îndeletnicire constantă, am fost şi sunt de multe ori fericit când scriu, mai ales când trimit scrisori prietenilor.

**4.** Ambele sunt importante, dar pun libertatea umană pe primul loc. Mai întâi a fost omul, cu libertăţile şi îngrădirile lui, şi abia apoi, mult, mult mai târziu au apărut statele naţionale şi, odată cu ele, noţiunea de patrie.

**5.** Aş discuta orice nu are legătură cu literatura sau scrisul. Cred că scriitorul vorbeşte prin operă şi asta ar trebui să fie suficient. Dacă aş avea şansa unei asemenea întâlniri, mi-aş dori să-l descopăr pe omul din spatele textului şi nu să încerc să-i smulg scriitorului respectiv o iluzorie reţetă a succesului.

**6.** Câtă vreme nu am un prilej real... mă voi bate cu pumnul în piept că nu. Altminteri, ispita-i mare!

**7.** Cred în Geneză, dar încerc să o împac cumva cu teoria evoluţionistă şi cu toate evidenţele pe care ştiinţele moderne le-au demonstrat. Pe de altă parte, mă gândesc că Biblia ar trebui citită într-o cheie simbolică. Dacă anumite adevăruri sau momente din viitor le sunt revelate unor oameni care au un bagaj limitat de cunoştinţe şi implicit de cuvinte, ei vor încerca să înghesuie imaginile revelate în fraze alcătuite după putinţa lor. Mult mai firesc era ca Moise să noteze că Eva a fost zămislită din coasta lui Adam, decât să facă referire la genetică sau să vorbească despre cromozomi. Cred ca misterul venirii pe lume a omului este explicat într-un mod asemănător, atât în Geneză cât şi în teoria evoluţionistă, singura diferenţă fiind una care ţine de limbaj.

**8.** Nu cunosc îndeajuns de bine nicio altă religie monoteistă în afara creştinismului, deci nu mă pot pronunţa în cunoştinţă de cauză despre acelea. În ceea ce priveşte însă ortodoxismul nu găsesc vreo nedreptate stridentă care să mă deranjeze. Dimpotrivă, remarc faptul că muritorul cel mai cinstit de Biserică este o femeie şi nu un bărbat: Fecioara Maria.

**9.** Nu, dar dacă i-aş putea lua cu mine pe toţi cei dragi şi aceştia ar fi de acord, aş pleca bucuros.

**10.** În Noua Zeelandă sau Peru. Pe scurt, la sud de Ecuator, într-o regiune muntoasă.

**11.** În Grecia Antică.

**12.** „Străduţă în Delft", Vermeer.

**13.** În teorie, aş prefera un guvern naţional. Realitatea ultimilor ani însă a dovedit că s-ar putea să nu fie o alegere tocmai potrivită şi că uneori anumite reguli stricte impuse din afară pot să mai strunească ineficienţa guvernamentală de pe meleagurile noastre.

**14.** Că omul este o fiinţă în care violenţa a încetat să mai pulseze.

**15.** Aş mai fi amânat un pic retragerea aureliană din Dacia.

**16.** Nu am un astfel de ideal şi nu cred că există femeie perfectă. Dar există femei care te pot face să te simţi perfect şi sunt bucuros că am lângă mine una.

**17.** Onestitatea, simţul umorului, camaraderia.

**18.** Da. Mai devreme sau mai târziu am încetat să le mai joc. De pildă, după încheierea facultăţii am lucrat timp de vreo doi ani în consultanţă, având o funcţie numită sforăitor *training manager*. Apoi m-am angajat ca redactor în cadrul unei edituri şi după nici o lună aveam sentimentul că am ajuns cumva „acasă", printre cărţi, după un lung şi neplăcut exil profesional.

**19.** Da, m-au încercat uneori astfel de sentimente, dar nu le-am pus în practică niciodată.

**20.** Dacă vorbim despre cadouri, atenţii, surprize, îmi place să fiu eu cel care oferă. Dacă ne referim la sfaturi, îndrumări sau vorbe de duh... prefer să le primesc, sunt numai ochi şi urechi!

**21.** Dat fiind că s-a stins din viaţă recent, îl aleg pe Nicolas G. Hayek, fostul conducător al Swatch Group şi salvatorul industriei orologiere elveţiene. Fără spiritul lui vizionar, fără nebunia de a continua o tradiţie veche de secole, aceea a manufacturării unor adevărate opere de artă cum sunt ceasurile mecanice şi automatice, obiecte care vorbesc despre tradiţie, stil, rafinament, distincţie, într-o lume ce duce tot mai tare lipsă de astfel de calităţi, cu toţii ne-am fi uitat acum numai la telefonul mobil pentru a afla cât e ora sau am fi purtat la mână ceasuri chinezeşti sau japoneze cu baterie, produse pe bandă rulantă, la kilogram.

**22.** Puccini. Dintre cei încă în viaţă, Ennio Morricone.

**23.** Din dorinţa de a avea acces la unele realităţi pe care de cele mai multe ori viaţa nu i le îngăduie. Şi pentru a fi fericiţi.

**24.** În doze mici nu, dimpotrivă.

**25.** Sunt deschis către formule poetice de orice fel, dar prefer poezia în care sonoritatea cuvintelor joacă un rol aproape la fel de important ca şi sensul lor, ritmul sau rima. Poezia ideală ar fi acea care poate transmite ceva, o melodie, o stare, un sentiment până şi cuiva care nu înţelege deloc limba în care e scrisă, aşadar o poezie care poate fermeca prin muzicalitatea incantatorie a strofelor.

**26.** Mi-ar plăcea să scriu scenariul unei comedii negre, regizate de Orson Welles sau al unei noi trilogii *Războiul Stelelor,* la care să lucrez cot la cot cu George Lucas.

**27.** Da. Prima oară prin clasa a doua, când îmi doream să fiu şeful clasei, dar mi-a trecut repede.

**28.** Mi-ar plăcea să încetăm a mai vedea în Jules Verne un autor de romane uşurele, pentru copii şi adolescenţi.

**29.** Seriozitatea, dorinţa de a face lucrurile bine şi temeinic, nu doar pe jumătate, după ureche, urmând principiul că „poate o merge şi aşa".

**30.** Fie dimineaţa în zori, fie seara târziu, aproape niciodată la amiază. Cât despre stimulente – ascult muzică în surdină.

**31.** Cu vise, speranţe, planuri şi poveşti.

**32.** Aştept (fără nădejde) ca România să aibă un preşedinte care să simt că mă reprezintă.

**33.** Pentru că fără întrebări viaţa ar fi mult mai plină de certitudini, mult prea anostă. Nu?

▣

Vitalie Sprânceană, Ion Marandici

# Recenzia unei false Revoluții

*Volumul **Revoluția Neoliberală în estul Europei: Idei Economice în Tranziția de la Comunism,** publicat de Dragoș Paul Aligică (George Mason University) și Anthony Evans (ESCP-EAP European Scholl of Management, UK), îndeamnă la reflecții pe marginea unei revoluții teoretice: abandonarea marxismului și îmbrățișarea sintezei neoclasice de către economiștii est-europeni. Cartea conține câteva ipoteze de lucru cu privire la condițiile și factorii care contribuie la difuziunea ideilor economice în spațul ex-socialist, patru studii de caz care detaliază, în baza unor exemple concrete, amploarea acestui fenomen, dar schițează și piste de cercetare atrăgătoare pentru economiștii preocupați de revoluția teoretică din cadrul disciplinei economice în estul Europei. Deși miza principală este demontarea mitului existenței unei revoluții neoliberale în Europa de Est, cartea poate fi citită și ca o încercare temerară de a oferi o hartă comprehensivă a circulației ideilor dinspre Occident spre Estul european. Totuși de ce a dispărut marxismul din spațiul academic est-european, se întreabă autorii?*

## Între „revoluția neoliberală” și „sincronizarea cu Occidentul”

Aceste două concepte par să surprindă destul de reușit punctele extreme spre care gravitează opiniile economiștilor politici atunci când e vorba să trateze fenomenul dispariției bruște în lagărul ex-socialist, la sfârșitul anilor ’80 (1989 e, de obicei, punctul de referință), a dogmei economice marxiste și înlocuirea ei, instantaneu, cu abordarea neoclasică populară în Occident. Discuțiile cu privire la precizia terminologică nu acoperă doar contradicții teoretice, ci ascund profunde falii ideologice. Utilizatorii critici ai expresiei „revoluție neoliberală” fie că vin dinspre stânga (ca mișcările anti-corporatiste inspirate de Naomi Klein) și afirmă că transformarea economică a țărilor din fostul lagăr socialist a urmat un model hegemonic în care Vestul și-a impus agenda teoretică, utilizând slăbiciunea economică a fostului rival; fie că vin dinspre dreapta (ca anumite curente național-conservatoare, unele pe filieră puternic religioasă), care sugerează că Vestul n-a ținut cont de particularitățile locale și a purces la uniformizarea agresivă a gândirii și practicilor economice. Cu toate acestea, ambele grupări împărtășesc un punct comun – accentul pe hegemonie și pe asimetria de putere și influență dintre Vest și Est, care a cauzat distribuții injuste (stânga) sau incorecte (conservatorii).

Abordarea lui Dragoș Paul Aligică și Anthony Evans este diferită prin încercarea de a reabilita intelectual Estul european. Ei sugerează că inițiatorii reformelor economice nu au fost simple păpuși ale Occidentului, ci personalități bine conturate în țările lor, care nu au implementat întocmai ceea ce le propunea Jeffrey Sachs, dar au adaptat recomandările occidentalilor la diversele contexte locale. Adoptarea impozitării proporționale în unsprezece țări ex-socialiste (Bulgaria, Estonia, Georgia, Letonia, Lituania, Macedonia, România, Rusia, Serbia, Slovacia și Ucraina) reprezintă un caz exemplar al unei politici economice liberale ce arată că și occidentalii au ce învăța de la est-europeni în materie de neoliberalism. Această metodă de taxare, considerată una extrem de liberală, nu există decât fragmentar în capitalismul anglo-saxon (unele insule britanice și câteva state americane).

Autorii propun evitarea și chiar abandonarea conceptului „revoluție neoliberală” din cel puțin două motive. Primul ar fi de origine „practică”: înainte de a avea culoarea neoliberală ori de extremism a pieței, reformele economice de la începutul anilor ’90 în Europa de Est vizau crearea instituțiilor elementare ale economiei de piață: inițiativă privată, liberalizarea prețurilor... Altfel spus, anterior dezbaterilor teoretice și aprofundărilor ideologice, reformatorii urmau să țină cont de imperative practice concrete. Rafinamentul teoretic și terminologic a venit mai târziu. Mai ales că la începutul tranziției practica cercetării economice în Europa de Est are o puternică tentă aplicativă, în detrimentul cercetărilor teoretice fundamentale. Nici mai târziu, adică astăzi, fundamentalismul pieței nu ocupă un loc important în dezbaterile publice din aceste țări, dezbateri care se referă, mai ales, la necesitatea revenirii statului în economie și elaborarea unor politici sociale.

Al doilea motiv și-ar avea rădăcinile în evoluția disciplinei economice în Occident, evoluție care, spre sfârșitul anilor ’80, luase o formă consensuală, predată în majoritatea universităților. Forma standard a învățăturii economice – iată ce au preluat comunitățile epistemice din Est de la colegii lor occidentali. Așa încât, „revoluția neoliberală” în estul Europei e departe de a fi un fenomen extremist – din contra, fundamentul ei, adică nucleul epistemic, reprezenta ceea ce era considerat standard în Vest (numit și *economie mainstream* sau *ortodoxie economică*), adică „cele mai bune realizări ale științei economice occidentale” (p. 23). Mai degrabă decât fundamentalism neoliberal, așa cum încearcă să sugereze retrospectiv unii economiști, politicieni și activiști, conținutul doctrinei economice adoptate în Est reflecta un compromis teoretic numit „sinteza neoclasică” (elaborată de Paul Samuelson în anii ’50), ce asimila elemente semnificative din majoritatea teoriilor economice importante (keynesism, neokeynesism, teorie clasică și neoclasică). „Sinteza neoclasică” conține rețete regulatorii pentru a corecta eșecurile pieței și în acest sens nu este reprezentativă pentru extremismul de piață.

Economiștii susceptibili de viziuni extremiste în ceea ce privește rolul pieței sunt adepții Școlii Austriece, școala ce consideră piața infailibilă și fiind cel mai eficient mecanism pentru distribuirea optimă a resurselor. Studiul de caz prezentat în capitolul VI, ce reconstituie răspândirea ideilor Școlii Austriece în estul Europei, ilustrează transformarea „austriecilor” locali în reformiști de centru-stânga sau, cum ar spune autorii, în „economiști obișnuiți”. Or, în acest caz, reformatorii nu au fost „extremiști” ai pieței în nici unul din sensurile cuvântului. Chiar dacă au citit, e drept, clasicii – Friedrich Hayek, Ludwig von Mises, Murray Rothbard –, ar fi o eroare să credem că simpla lectură îi califică în mod automat drept fundamentaliști ai pieței. O recunosc majoritatea campionilor pieței. Egor Gaidar, unul dintre arhitecții tranziției în Rusia: „Da, l-am citit pe Milton Friedman, de asemenea pe Hayek. Ambii au fost pentru noi autorități incontestabile, dar în același timp erau prea departe de realitățile noastre locale”. Mai mult decât atât, reformatorii est-europeni sugerează că fundamentaliștii pieței nu aveau rețete teoretice pentru economiile în tranziție, adică pentru construirea economiilor de piață. Liberalismul economic radical avea șanse de succes în condițiile unor economii de piață funcționale, dar Occidentul, fiind surprins de colapsul comunismului, nu era pregătit teoretic pentru a ghida tranziția. În schimb, Gaidar spune că s-a inspirat din studiile economistului maghiar Janos Kornai.

De altfel, conjunctura specifică a anilor ’90 făcea orice transformare să pară una radicală, însă după cum sugerează autorii, tocmai în aceste condiții rolul ideilor este crucial în construirea unui anumit tip de cadru economic. În acest tip de situații critice (*critical junctures*), factorii materiali și structurali contează mai puțin. Astfel, dezbaterea dintre adepții terapiei de șoc (gen Balczerowicz) și cei ai schimbării graduale (gen Iliescu) nu a fost neapărat una între două filosofii economice complet diferite, atâta timp cât ambele curente argumentau necesitatea unei tranziții, iar opiniile lor erau divergente mai ales când era vorba de tempoul și conținutul schimbării, precum și de beneficiarii reformelor.

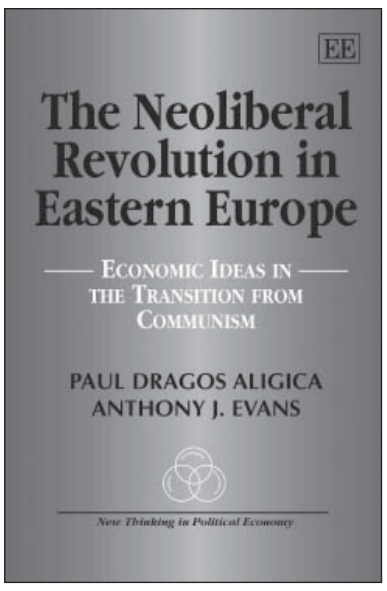


## Răspunsuri locale?

Răspândirea gândirii economice neoclasice în estul Europei a fost considerată de unii drept uniformizare, ceea ce a condus la lichidarea centrelor de gândire alternativă. Or, la o analiză mai detaliată, situația nu se prezintă deloc așa. Fără îndoială, dihotomia fundamentală *pro* sau *anti* capitalism a fost soluționată în folosul primei opțiuni, chiar dacă la începutul tranziției economice în estul Europei puțini erau preocupați de varietatea modelelor capitaliste. De fapt, nici acum nu este clar ce tip de capitalism preferă est-europenii. Se îndreaptă estul Europei, inclusiv Republica Moldova, spre modelul capitalist anglo-saxon, care, lăsând prea multe pe seama pieței, s-a pomenit în criză, sau construim un fel de stat al bunăstării de tip scandinav, care este și el în declin? Sau poate că mergem spre modelul corporatist german sau, altfel spus, spre economia socială propusă de Ludwig Erhard în Germania postbelică? Dar ce facem dacă suntem mai aproape de capitalismul din sudul Europei, de tip spaniol, italian, portughez și grec?

Odată depășit șocul întâlnirii (am fost surprins să aflu cât de mult evoluase știința economică fără ca noi să știm, zice un economist intervievat), primele atitudini critice își fac apariția. Un motiv frecvent de critică este pretinsa universalitate a modelului occidental și neglijarea, de către acesta, a condițiilor locale. Se întreabă un alt economist: „Cum e posibil ca un expert american abia venit în țară să fie privit ca un Dumnezeu atoateștiutor, iar oamenii care își duc viața de cercetare în țară, deținători ai unor rezerve de „cunoaștere locală” să fie marginalizați?” Economiștii autohtoni cunosc faptul că de multe ori indicatorii macroeconomici ai economiilor naționale sunt ajustați cu dibăcie de către politicieni în funcție de ciclul electoral. „Șomajul, zice un intervievat, poate fi între 8 și 10 %, în funcție de hatârul Institutului de Statistică sau de obiectivele Guvernului.” Cititorii își vor aminti probabil și exemplul basarabean de manipulare a indicatorilor – memorabila ședință a Biroului Național de Statistică, când Vladimir Voronin, pe atunci președinte al țării, indica șefului Biroului, Vitalie Vâlcov, cum ar trebui să calculeze, ideologicește corect, coșul minim de consum și cum să obțină numărul de calorii *necesare* electoral. Dar cazuri de manipulare a datelor statistice au avut loc și la case mai mari, un exemplu notoriu fiind Grecia, care a falsificat statisticile economice pentru a fi acceptată în zona Euro. Nu întâmplător în 2010 Grecia s-a aflat în pragul falimentului.

## Doar idei?

Autorii volumului țin cu tot dinadinsul să rămână în cadrul studiului ideilor și al circulației acestora. Sunt dezvăluite astfel o mulțime de detalii istorice cu referire la traducerile economiștilor occidentali în limbile est-europene (e drept, fragmentar și neregulat), despre modul în care alegerea unei teme de cercetare ce se axa pe critica ideologică a economiei burgheze îi oferea economistului șansa de a citi autori și reviste din Occident (fenomenul a fost sugerat și de unii istorici în Uniunea Sovietică), despre cum, în pofida cenzurii oficiale, în Polonia a fost tradus în 1960 manualul de economie al lui Samuelson, despre schimburile academice și sprijinul acordat de diverse organizații internaționale pentru reformarea centrelor de cercetare și a universităților după 1989.

Totodată, această revoluție (sau invazie) ideatică este cercetată prin grila unor teorii filosofice, sociologice și economice: analogia pieței de bunuri cu piața de idei; filosofia științei, mai ales cea inspirată din Thomas Kuhn – pentru a explica alegerea paradigmelor economice; teoria alegerii raționale; difuzionismul; noul instituționalism. Pe durata acestui periplu speculativ se va vedea că nici una dintre teoriile cu greutate nu oferă explicații convingătoare și exhaustive ale răsturnării hegemoniei marxiste, așa încât acest fenomen „iese cumva uscat” din baia teoretică.

Dificultatea și-ar putea avea originile în metodologia demersului - studiul exclusiv al „ideilor” sugerează, deopotrivă, și limitele abordării. Or, concentrarea pe idei riscă să ignore alți factori situați în afara câmpului ideatic (influențe politice, mecanisme birocratice de stat, transformări structurale). Acești factori sunt fundamentali pentru înțelegerea schimbărilor într-un spațiu hiper-centralizat cum era cel socialist, în care școlile de gândire economică (cu excepțiile notabile menționate de autori: János Kornai în Ungaria, Václav Klaus în Cehoslovacia, Leszek Balcerowicz în Polonia) exprimau și studiau mai degrabă directivele ideologice ale congreselor ordinare ale partidelor comuniste decât fenomene economice reale. De fapt, absența acestui cadru explicativ lărgit e recunoscut și de autori, ca o dimensiune sistemică a analizei – „o arhitectură foarte complicată în cadrul căreia interpretarea, normele și valorile, accidentele, factorii sociali și economici joacă un rol important în modelarea ritmului și direcției schimbărilor ideatice.” (p. 103)

Pe de altă parte, această dimensiune sistemică e tratată cam în grabă, pe când, de fapt, ar trebui definită clar pentru a

→

# Vecinul meu exotic: prezent pretutindeni/ vizibil niciunde

După un îndelung du-te-vino cu Andrei C. prin aeroporturi, ajungem seara tîrziu cu taxiul în faţa căminului din campusul universitar de pe Tarostrasse, la un sfert de oră la pas de centrul Leipzigului. Intrarea în acest *batiment* îmi produce emoţii amestecate: n-am mai locuit într-un cămin studenţesc de cîţiva ani buni. Iau liftul, apoi înaintez hotărît pe un culoar galben-lămîiu, de parcă zugrăvit

de
**Petru Negură**

anume pentru a te trezi din toropeala unei călătorii cu puţine merinde şi multe escale. Deschid uşa unui apartament cu două odăi, dintre care una e a mea, iar cealaltă a unui colocatar încă necunoscut, dar dintr-o dată simţit prin puzderia de urme şi obiecte înghesuite în spaţiul comun al bucătăriei şi băii. După un sentiment de frustrare stăpînit cu uşurinţă mulţumită oboselii, lucrurile aruncate alandala încep să-mi vorbească despre originea orientală sau nord-africană a colegului meu de locuinţă: sacoşe cu inscripţii exotice, un miros lînced de mirodenii stătute, bucăţi de pită înşirate a lehamite pe masă, o cană aşezată pe podea lîngă budă, destinată pesemne abluţiunilor (*khobeekou*) zilnice. Maldărul de încălţăminte sportivă aruncată nepăsător în colţul coridorului, lîngă intrare, cu tot cu nişte ciorapi ale căror forme calcinate trădează o folosire intensă, încununate la vîrf cu o minge de marca „Puma”: toate astea mă fac să cred că atletismul are un loc important în viaţa megieşului meu. Uşa întredeschisă a încăperii de alături împrăştie generos sunetele cacofonice ale unui televizor lăsat să funcţioneze la voia întîmplării. Descopăr un spaţiu trăit într-o simbioză fericită de cineva care nu mă aştepta. După cîteva clipe în care caut cheia potrivită, aşteptîndu-mă totodată să mă salut cu cel din spatele peretelui, mă retrag păgubaş în camera mea, care are cel puţin meritul de a fi bine întreţinută.

Dimineaţa, la prima oră (avantajat de decalajul orar), îmi fac drum printre sacoşe şi şlapi mai întîi spre baie, apoi, pentru a explora mai atent bucătăria, spre chiuvetă şi frigider. Mă simt apăsat de îmbulzeala de obiecte, care se vede că îi asigură posesorului lor confortul unui trai urmat după o anumită orînduială. Uşa vecinului este de astă dată închisă şi nimic nu lasă să se întrevadă o prezenţă umană în spatele ei.

Înspre amiază îi facem o vizită *hausmeister*-ului, administratorul căminului, pentru a-i cere informaţii utile. Îi exprim cu această ocazie sentimentul de intruziune pe care l-am avut, făcîndu-mi loc în apartamentul care mi-a fost repartizat pentru cazare, şi îl întreb dacă ar avea cumva niscaiva camere libere, într-un apartament – cum să spun? – locuit mai puţin covîrşitor. *Nein. Nichts* – îmi replică prompt administratorul, spulberîndu-mi orice speranţă, dar asigurîndu-mă totodată că va discuta cu vecinul meu – gesturile îmi arată că o va face pe un ton hotărît – şi că – acum duce degetele la ochi – îl va supraveghea îndeaproape. Ne retragem, iar mie nu-mi rămîne decît să mă acomodez cu ideea de a-mi face camera abitabilă de acum o lună încolo, alături de un vecin care promite să devină o prezenţă simţită la tot pasul pe durata şederii mele.

În dimineaţa următoare, sînt trezit dintr-o navigare leneşă pe internet de urletul soneriei de la uşă (habar n-aveam de existenţa ei) şi de faţa jovială a hausmeister-ului, însoţit de doi inşi. După un salut scurt, omul face un tur grăbit cu privirea prin bucătărie, apoi arată discret cu arătătorul înspre uşa vecinului în semn de întrebare. *Ich weiß nicht* – îi zic eu (parcă aşa se spune „nu ştiu” în germană?) şi, ca să fiu sigur că sînt înţeles, mişc din umeri a neştire. Urmează un şir de bătăi în uşă, normale la început, apoi mai cadenţate, pentru a se precipita într-o avalanşă de bocănituri vîrtoase – administrate pe rînd de hausmeister şi oamenii săi –, însoţite de adresări verbale menite să-l facă pe cel bănuit că se ascunde în spatele uşii să o deschidă „de bună voie”. După cîteva minute – prelungite penibil – de ciocănituri şi somaţii, bărbaţii se retrag brusc, dar organizat, nu înainte ca unul dintre ei să mai arunce în uşa vecinului un pumn de lovituri şi avertismente, dîndu-mi îndată de înţeles că vor mai reveni şi că oricum, chipurile, „nu-l vom lăsa să ne scape”.

Vizita fulger a administratorului căminului şi a adjuvanţilor săi mă lasă năucit şi, după o habă, măcinat de vinovăţie faţă de vecinul meu venit dintr-o ţară mai îndepărtată decît a mea. Mi-l şi închipui speriat, pitulat pe vine într-un colţ de cameră, acoperindu-şi capul cu palmele de bocănituri şi vorbe de ocară.

Nu-mi pot explica de ce, din cauza descinderii intempestive a hausmeisterului sau din alte motive, dar colegul meu de apartament nu se lasă nici văzut, nici auzit cîteva zile în şir. Aş putea crede că e plecat undeva pentru un timp – lucru absolut normal altminteri – dacă n-aş remarca că unele dintre obiectele sale au fost deplasate şi folosite, probabil în timpul plecării mele în oraş sau în cursul nopţii. Nu exclud nici faptul că stilurile noastre de viaţă ar fi cu totul opuse, astfel încît am trăi practic la un loc, fără să ne atingem. Eu, de exemplu, obişnuiesc să dorm noaptea şi să plec în oraş ziua, pe cînd *el* ar putea face aceleaşi lucruri în ordine inversă.

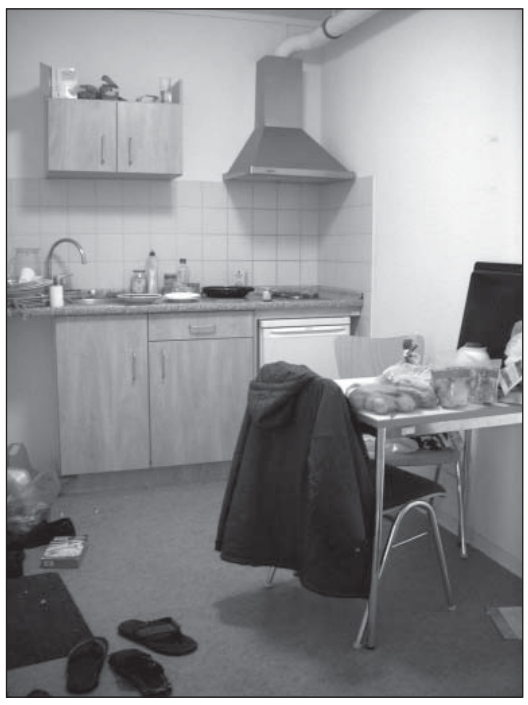

În unele nopţi se face că aud anumite zgomote venind din camera de alături: litanii monotone, scîncete de copil sau oftaturi lubrice, pentru ca spre răsăritul soarelui să nu le mai dau atenţie (le-am visat oare?) sau chiar să le uit cu desăvîrşire. În momente de oboseală, *îl* simt ca pe o fiinţă aproape mistică: prezent pretutindeni – vizibil niciunde. Mă întreb chiar uneori dacă o fi existat cu adevărat?

De la o vreme încep să aud şi în timpul zilei zgomot de şlapi, la început grăbiţi, apoi tot mai în voie. Nu ştiu ce mă împiedică să ies şi să dau faţă în faţă cu *el*: sentimentul de vinovăţie, tot mai slab în zilele din urmă (or lucrurile colocatarului meu în bucătărie nu s-au împuţinat defel după vizita hausmeisterului, doar şi-au schimbat locul), sau dorinţa de a prelungi misterul.

Pînă la urmă, misterul a fost dezlegat într-o după-amiază chiar de cel care – poate fără să vrea – l-a întreţinut cu stăruinţă. Schimbam un chat cu iubita, cînd, pe neaşteptate, cineva îmi bate la uşă. La început credeam că e hausmeisterul sau Andrei, atît de improbabilă îmi părea întîlnirea cu chiar *el*. *Hallo* – mi se adresează o umbră scundă, greu perceptibilă la lumina sumbră din hol. *Ich bin Ihr Nachbar* – îmi şopteşte umbra – că îmi este vecin adică. După ce trece la engleză, la sugestia mea, - între timp mi se dă şi vederea cu semi-întunericul –, îmi spune pe un ton jovial că îl cheamă Mohamed, că e de origine din Yemen, că e student la medicină şi că e de cinci ani în Germania. Îi recit şi eu povestea mea, apoi ne batem palmele prieteneşte, iar la despărţire mă asigură că dacă voi avea nevoie de ceva, să-i bat la uşă şi să i-o cer fără reţinere.

Uite o întorsătură pe care aş fi bănuit-o cu greu mai puţin de o oră în urmă. Ăsta este deci vecinul cu pricina, prezentul/absent, fantoma din camera închisă, cel care în miez de noapte se roagă, iubeşte şi se preface în copil, rînd pe rînd sau laolaltă, în singurătate şi fără să părăsească odaia. După marea întîlnire, lucrurile se precipită cu iuţeală, iar o oră mai tîrziu nimic nu mai aminteşte de aerul greu de nespus şi de nevăzut din bucătărie, în pragul uşii vecinului. Acum însă larmă şi izuri mi se preling de-a valma prin crăpătura uşii: bucătăria e traversată cu încredere dintr-o parte în alta, tacîmurile se lovesc unul de altul zgomotos, iar tigaia prăjeşte ceva cu mult curry şi usturoi. După tăcerea monastică de adineaori, ai spune că vecinul meu dă un chef monstru pe tot căminul. Răzbit de curiozitate, îmi caut treabă în bucătărie, dar în loc de Mohamed văd o altă persoană, provenită şi ea, judecînd după aparenţe, din aceeaşi ţară îndepărtată. Hallo! – mă salută persoana, toată numai voie bună. Hallo – îi răspund, fără să mai pun întrebări sau să aştept continuarea dialogului. Întors în cameră, rămîn perplex cîteva clipe bune: mai bine de o săptămînă nu am văzut şi aproape că nu am auzit pe nimeni în raza holului şi bucătăriei, iar acum se face că am tocmai doi vecini la un loc şi ambii cît se poate de vizibili...

Apariţia neaşteptată a vecinului meu, iar în scurt timp şi a celui de al doilea, îmi toarnă apă nouă la moara minţii mele. Acum sunetele auzite în miez de noapte dinspre camera de alături îmi par mai puţin bizare (mai puţin plînsetele de copilaş, de a căror realitate mă îndoiesc tot mai mult), iar tabloul vizitei hausmeisterului şi a secundanţilor săi mi se întregeşte cu încă un element: îi văd pe Mahomed şi prietenul său ghemuiţi de spaimă unul în altul într-un ungher dosit, în timp ce lătratul şi bocăniturile oamenilor de dincolo se prăbuşesc năvalnic în uşă.

■

---

→

specifica ulterior mecanismele şi cauzele care au condus la dispariţia oficială a marxismului. Neoficial, tiparul mental marxist a mai rămas viu şi nevătămat pe la diverse catedre în estul Europei, deşi eticheta „marxist” este ofensatoare, pe cînd în Occident – marxismul se poartă în academie. Din acest punct de vedere, filosofia ştiinţei clarifică un pic lucrurile. Aici trebuie să menţionăm că autorii pleacă de la premisa că economia este o ştiinţă socială şi concluziile lui Thomas Kuhn referitoare la schimbările de paradigmă în fizică, astronomie sau biologie pot fi aplicate şi în cazul ştiinţei economice. Chiar dacă iniţial amintesc de Imre Lakatos, autorii aleg să se inspire din teoriile lui Kuhn, sugerând că alegerea sau schimbarea unei paradigme are la bază un act de credinţă, asemenea unei convertiri religioase. Faptul că economiştii est-europeni urmau rutina cercetării, practicând inserarea referinţelor bibliografice obligatorii spre Lenin, Stalin ori Ceauşescu, fără a crede însă sincer în virtuţile marxismului (partea aceasta e, probabil, cel mai greu de dovedit, întrucât stă, în mare parte, pe mărturii apocrife), explică uşurinţa cu care au trecut de partea *duşmanului*. Lakatos este inaplicabil în acest caz, pentru că propune în loc de *paradigmă* noţiunea *program de cercetare* şi sugerează că înainte de a respinge un program este necesar să fie demontate întâi teoriile auxiliare, după care miezul programului/paradigmei. O concluzie clară a filosofilor preocupaţi de istoria progresului ştiinţific este că realitatea sau materialul empiric factual nu este suficientă/suficient pentru respingerea unei paradigme (aşa cum sugerează autorii cu privire la teoria economică marxistă), a unui program de cercetare sau, cum ar spune Larry Laudan, a unei tradiţii de cercetare. S-ar părea că autorii nu ţin cont de recomandările lakatosiene, căzând uneori în capcana popper-iană a falsificaţionismului naiv, aplicând criteriul realităţii pentru a invalida marxismul, dar uitând cumva să-l aplice şi pentru paradigma neoclasică.

În final, am putea să ne întrebăm retoric dacă, în plină criză, economiştii est-europeni vor fi în stare să-şi menţină ataşamentul faţă de ideile de sorginte neoliberală sau în scurt timp vor jura credinţă unei alte paradigme economice, poate chiar celei marxiste (zic gurile rele că Marx e din nou în lista bestsellerurilor)? Ori vom asista la naşterea neaşteptată a vreunei paradigme economice locale (din punctul nostru de vedere, una care s-ar inspira din învăţătura morală a Bisericii ar fi suspectul nr. 1)?

Deocamdată, economiştii din Europa de Est se află într-o continuă aliniere la standardele disciplinare occidentale, sunt mereu cu un pas în urmă, semn că sincronizarea cu Occidentul ar putea dura la nesfârşit.

---

Aligica, Paul Dragoş, şi Anthony J. Evans. ***The Neoliberal Revolution in Eastern Europe: Economic Ideas in the Transition from Communism.*** Edward Elgar Publishing, 2009

■

**Aureliu Busuioc**

# Omul nou: „Săptămânile literaturii sovietice”

Mă văd nevoit ca în mica introducere de faţă să vin cu unele banalităţi, „locuri comune” cum s-ar mai spune, pentru că mă conving zilnic de faptul că tânăra noastră generaţie nu prea ştie multe despre mediul în care au fost obligaţi să existe părinţii şi bunicii lor.

Prin anii şaptezeci-optzeci şi cinci ai secolului trecut, acest conglomerat de naţiuni şi rase, de culturi şi rutină – imperiul sovietic, – ar fi putut părea chiar şi din cosmos drept o uriaşă întindere placidă, închisă în sine, improprie unui trai normal, dar populată... Acestea toate la suprafaţă. Pentru că în adâncuri...

În adâncuri – cei care ştiau că sfârşitul formaţiei este inevitabil – nu-l voiau şi făceau tot posibilul şi imposibilul ca să-l evite, sau, cel puţin, să-l întârzie. Dar ocupând locurile cele mai înalte în stat – nu aveau obiceiul să-şi împărtăşească angoasele cuiva.

Cei care doreau acest sfârşit – nu erau prea optimişti în aşteptări, deşi făceau tot ce puteau, ba şi mai mult, ca să-l apropie. Erau puţinii – disidenţii – care nu-şi precupeţeau nici vieţile proprii pentru a deschide ochii lumii civilizate asupra tragicei realităţi în care vegetau milioane de concetăţeni.

Diabolicul instrument de care se foloseau vârfurile de partid pentru a menţine absoluta majoritate a populaţiei în starea de apatie şi indiferenţă în care aceasta îşi târa existenţa se numea simplu: propaganda şi agitaţia. Iar dacă imperiul a putut exista atâta timp, trebuie să recunoaştem că instrumentul a fost bine pus la punct. Pe unde combinate cu sălbatice represalii, pe unde îndulcite cu mărunte şi neînsemnate înlesniri, propaganda şi agitaţia în statul comunist au reuşit să convingă cetăţenii că se poate trăi aproape acceptabil şi în minciună. Mai ales dacă nu ştii cum se trăieşte în lumea civilizată. De unde azi şi apreciabilul număr de nostalgici...

În maşinăria numită nu puteau să lipsească şi oamenii de litere. Nu spun scriitorii – în înţelesul adevărat al cuvântului aceştia erau o minoritate aproape neglijabilă, cel puţin aşa se credea în cercurile conducătoare, dar despre lucrurile acestea – mai la vale.

Organul suprem (şi dictatorial!) de conducere a literaturii era Uniunea Scriitorilor, colhoz inventat în anii treizeci, odată cu întoarcerea lui Gorki din refugiu. Organizaţie care avea filiale în toate republicile, bogată, cu edituri, case de creaţie şi sanatorii, fond literar şi birou de propagandă. În fruntea acestei uniuni erau aleşi (numiţi!) oamenii partidului care, chiar dacă prezentau ceva ca literaţi, erau în fond figuri de paie, adevăratul conducător fiind un aşa-zis secretar-organizator, în speţă – ultimul dintre aceştia fiind în ajunul prăbuşirii imperiului un anume Vercenko, general kagebist, despre care se glumea că e autor al unei singure cărţi: cea de telefoane şi adrese ale scriitorilor.

Ei bine, vreau să vorbesc în cele de mai la vale despre Biroul de propagandă al literaturii, acesta fiind organul „însărcinat” de „aghitpropul” partidului cu răspândirea ideologiei sovietice, care „lupta” pentru crearea omului nou - „homo sovieticus”, pentru comasarea culturilor din imperiu într-o singură „cultură sovietică”, sub sloganul „Prietenia literaturilor – crearea naţiunii sovietice”... Toate – prin mijlocirea unei singure limbi oficiale – limba rusă...

Într-un cuvânt – creaţionism comunist...

Aşadar, câte ceva despre manifestările organizate de biroul numit.

Cele mai importante erau „Săptămânile literaturii sovietice în...”. În republici sau regiuni. Cu scriitori invitaţi din toată ţara, ba şi cu oaspeţi din străinătate. Se deosebeau de aşa-zisele „Decade” patronate de Ministerul Culturii, în cadrul cărora republicile îşi trimiteau la centru „cultura”, ca un fel de raport în faţa partidului, erau de mai mică amploare, dar ca esenţă nu se prea deosebeau. Era vorba de aceeaşi tendinţă de a demonstra superioritatea absolută a ideologiei sovietice în comparaţie cu capitalismul în descompunere.

Am avut şansa să particip la câteva săptămâni din acestea. Din nefericire, n-am făcut notiţe pe marginea celor observate, era riscant, şi nici şansa să publici altceva decât cele ce se impuneau nu-ţi surâdea. Te mulţumeai să ştii că ai văzut. Asemenea sărbători acopereau arii uriaşe, lucru pe care nu ţi l-ai fi putut permite individual.

Deci fără o cronologie strictă, fără prea multe referiri la persoane concrete, doar despre lucrurile pe care ar fi fost prea greu să le uiţi.

Aşadar...

## I. Siberia?...

Cu vreo trei ani înainte de tragica lui plecare, la o întâlnire cu prietenul şi fostul coleg de liceu de la Chişinău Anatol Baconski, am avut o noapte întreagă de amintiri comune şi, mai ales, de mărturisiri despre viaţa de după refugiu. El devenise între timp unul din stâlpii literaturii române (în ajunul „clătinării” de către regimul ceauşist; eu, „repatriat” cu forţa, învăţam în acelaşi Chişinău „limba moldovenească”). Într-un cuvânt, aveam ce ne spune. Totuşi cea mai bună parte din timp a luat-o el: cu un entuziasm care nu-i prea era propriu mi-a povestit despre una dintre cele mai frumoase şi ciudate aventuri din viaţa lui. Anume despre o călătorie cu trenul de la Moscova la *ultima Thule* a Rusiei – Vladivostok. Entuziasmul lui nu se referea la viteza trenului – două săptămâni de „te duc, te-aduc” cu maximum şaizeci pe oră, nici la aşternutul mereu umed, nici la toaletele urât mirositoare, nici la lipsa de confort a cuşetei şi bădărănia personalului – peste toate acestea, el, aristocratul un pic scorţos, a trecut calm, neinsistent. În schimb, peisajul ce se developa uşurel în geamurile vagonului, imensitatea tablourilor, fie chiar şi a unor aşezări de o sărăcie crasă, schimbările de culori în funcţie de fusurile orare depăşite şi taigaua, taigaua nesfârşită – toate acestea îl făceau să vorbească precum un martor la cine ştie ce minune. La care mai adăuga, foarte insistent, laude serioase vagonului-restaurant, care-l hrănise pe el, gurmandul, cu cantităţi industriale de caviar şi icre de Manciuria, cu crabi şi trufe la nişte preţuri derizorii. (Au fost şi asemenea minuni în Rusia, azi posibil că ar mai fi apelat şi la posmagii de acasă...)

Era, cred, prin anii ’74- ’75 ai secolului trecut, când am primit invitaţia Biroului să particip la o săptămână a literaturii sovietice în Siberia de Vest, mai precis în gubernia Tiumen. Moscoviţii, vânători de călătorii gratuite prin străinătăţi, cel puţin cei care erau în graţiile conducerii US, strâmbau din nas când li se cerea să participe la manifestările din ţară, aşa că Biroul era obligat să mai apeleze şi la pârliţii din provincie. La primirea invitaţiei, n-am stat nici o clipă pe gânduri: era o şansă pe care n-o puteam rata. Cu atât mai mult că aveam permisiunea să iau cu mine şi un membru al familiei. Fiul terminase cu bine şcoala, ba şi taică-su nu putea uita scânteile din ochii prietenului Baconski când vorbea de Siberia.

Fiul mi-a răspuns scurt: „- Dacă nu e vorba de deportare – merg!...”

(În paranteze fie spus, unii erau invitaţi cu membrii familiei pentru a potoli tendinţa de a transforma sărbătorile acestea într-un chiolhan nesfârşit...)

Festivităţile începeau din oraşul Tiumen, cea mai veche aşezare urbană din Siberia. Grupul nostru, destul de numeros, a fost întâmpinat de notabilităţile regiunii. Literaţi din partea locului erau puţini, etnici nenţi, hanţi şi mansi, mai ales poeţi, cărora cu ocazia sărbătorii li se tipăriseră câte două-trei poezii pe nişte fluturaşi de hârtie ieftină, cu care autorii se mândreau grozav. Lucru ce vorbea concludent despre atenţia autorităţilor locale faţă de oamenii lor de litere, dar, ce e drept, şi despre valoarea literaţilor.

Oraşul a primit cu nespus entuziasm marea şezătoare, cum, de altfel, se petreceau lucrurile peste tot, orice banalitate spusă de pe scenă fiind furtunos aplaudată. Pe lângă cele ale lui Serghei Mihalkov şi Mihail Dudin – două-trei nume de scriitori mai mult sau mai puţin cunoscuţi pe plan unional erau suficiente ca să agite mulţimea prea puţin obişnuită cu asemenea evenimente. Oraşul – o aşezare veche în toate privinţele, n-a fost în măsură să impresioneze oaspeţii. Dacă a rămas totuşi în amintirea vizitatorilor – a fost cu două bătăi straşnice încasate pe stradă de doi tineri poeţi moscoviţi, care ieşiseră seara să vadă ce prezintă Tiumenul pe întuneric... În Siberia lumea pleca să facă bani, distracţiile şi le găseau tinerii singuri, şi nu erau dintre cele mai nevinovate...

Ca orice început de mare sărbătoare mare, lucrurile au pornit un pic haotic. Invitaţii nu se prea cunoşteau între ei, îmbarcarea în trenul ce avea să ne ducă la Tobolsk – orăşel fondat în sec.16 – n-a fost dintre cele mai organizate şi mirarea organizatorilor a fost imensă când s-a dovedit că doar doi oaspeţi au trebuit să fie aduşi a doua zi cu elicopterul...

Nu am de gând să descriu aşezările prin care am trecut şi nici raritătile lor istorice. Orice enciclopedie sau vademecum face lucrul acesta cu mult mai bine. Dar sunt cazuri când trebuie să mai şi comentezi cele văzute.

De la distanţă Kremlinul din Tobolsk nu putea să nu impresioneze. Un teritoriu imens, îngrădit de un zid ce s-ar fi vrut concurent celui moscovit, doar că din lipsă de materiale – cărămizi, care trebuiau transportate de la mii de kilometri – era durat din piatră şi dat cu var. În fond, mergea şi aşa: nu avea cine să-l admire, era nu atât o reşedinţă a noilor stăpâni, cât un fort de apărare de triburile locale şi o bază de unde se puteau porni incursiuni de lichidare a celor neascultători.

Pe teritoriul fortului, în aşteptarea îmbarcării pe vaporul ce avea să ne poarte prin regiune, ne-am putut cunoaşte între noi, cei lansaţi în misiunea de a da de înţeles localnicilor ce înseamnă stilul de viaţă al omului sovietic. Ne-am regăsit cei care ne ştiam, am făcut cunoştinţă cu cei necunoscuţi (decât poate din lecturi) şi am avut marea bucurie să aflu că voi avea tovarăşi de călătorie şi doi scriitori din România.

În înghesuiala din umbra zidurilor, era o zi însorită de iulie, nu ne-am mirat deloc când s-au apropiat de noi doi localnici bătrâni – probabil mansi sau hanţi – şi ne-au rugat într-o rusă aproximativă să intervenim la Moscova pe lângă cei mari să oprească civilizarea regiunii. Eram cu marele poet armean Ghevorg Emin şi leningrădeanul Mihail Dudin, azi un clasic al poeziei ruse. Dudin, un mare bancagiu, i-a asigurat pe bătrâni că va dispune să se ia măsuri, după care bătrânii s-au închinat până la pământ şi au plecat aproape ţopăind. Luând-o înaintea evenimentelor: spre sfârşitul călătoriei Dudin ne-a declarat cu lacrimi în glas că ar da mult să-i poată găsi pe acei doi bătrâni ca să le ceară iertare. Avea de ce...

Vaporul, care trebuia să ne fie casă şi masă timp de vreo zece zile, făcea parte din marina fluvială şi era unul de lux. Avea cabine separate, desigur pentru conducătorii echipei şi pentru oaspeţii străini, ceilalţi, sovieticii, erau plasaţi în cabine de câte două şi patru persoane, dar nu s-ar putea spune că cineva ar fi observat discriminarea – peisajele deschise privirii nu te prea lăsau să te gândeşti la altceva.

După câte îmi amintesc, am făcut cunoştinţă cu scriitorii din „ţara vecină şi prietenă” anume pe vapor. Nu-i cunoscusem înainte. Pe Constantin Ţoiu îl ştiam puţin din *Duminica muţilor* şi din *Destinul cuvintelor*, cărţi avute (şi nu prea citite!) în bibliotecă, despre Gabriel Dimisianu auzisem doar ca de un critic în rapidă şi frumoasă ascensiune. Domniile lor nu ştiau de mine nimic. De altfel, nici n-ar fi putut să ştie. Încă în 1968, Laurenţiu Fulga, citind un roman al meu pe care i-l dăruisem, mi-a spus că nu înţelege cum se poate scrie româneşte cu alfabet rusesc, aşa că n-a priceput dacă sunt talentat sau nu. (A fost soarta tuturor scriitorilor din Moldova sovietică...)

Mai erau pe vas şi scriitori din Yugoslavia şi Polonia, doi din Germania „democrată (aceştia mai ales ghitarişti amatori!)”, dar cei doi români se evidenţiau prin prestanţă şi comportament. Mi s-au părut de la început nişte aristocraţi cam rigizi şi distanţi, din fericire foarte curând m-au făcut să-mi schimb părerea. Obliga şi atmosfera, sau mai precis tabloul pe care-l aveam mereu în faţă: malurile Irtîşului pe care am navigat multe sute de kilometri. Pe multe sute de kilometri râul acesta nărăvaş îşi tot surpa malurile şi odată cu ele mii şi mii de arbori uriaşi, care ar fi putut servi de materie primă pentru sute de gatere sau

→

combinate întregi şi nu chiar mărunte. Şi nici un semn, nici un singur semn că s-ar fi făcut ceva pentru salvarea unei materii prime atât de scumpe. Cred că o singură dată am fost privit cu suspiciune, când am spus că într-o ţară civilizată n-ar fi fost posibil asemenea lucru. Fiul meu îşi aminteşte că cineva m-a întrebat ironic dacă trăiesc într-o ţară necivilizată? În urss trebuia să-ţi controlezi bine cuvintele.

Dar cele ce ne aşteptau înainte aveau să găsească justă remarca mea hazardată. În orice caz discuţia, dacă nu mă înşel, a continuat pe tema Japoniei, care cumpăra cu tonele ciocane şi topoare din Rusia, ca din cozile lor să producă mobilă. (Frumos lucru – mobilă din cozi de topor...)

Trebuie să recunosc cinstit că am început să mă maturizez cam pe la şaizeci de ani. La cei încă necincizeci ce-i aveam atunci îmi plăcea s-o fac pe nebunul. Ba asumându-mi calitatea de clovn, ba de playboy, ba de moralist vicios, ba de mai ştiu ce, toate acestea pentru a fi un tip luat în seamă, sau, posibil pentru a mă desprinde cumva din băltoaca în care eram obligat să mă bălăcesc. Acum îmi dau bine seama că toate acestea n-au fost semne de inteligenţă, dar au fost şi prefer să nu mi le amintesc. Deşi cred că băiatul meu ar fi preferat să fie fiul unui ambasador, pe vapor, în călătoria aceea a fost feciorul unui posedat de veselie şi bună voie. Şi anume de la asta vreau să pornesc povestind următoarele.

Într-o după-amiază, cum relaţiile noastre cu cei doi vecini urcaseră la temperatura unei prietenii (sper!), stăteam toţi trei pe punte: eu pe o banchetă, ei în picioare, rezemaţi de bord. Probabil piroteam când mi-au atras atenţia câteva replici schimbate între Ţoiu şi Dimisianu. „Care Paşadia, făcea Ţoiu. Pirgu!” „Stai, nu cred că ai dreptate. Poate mai degrabă Pantazi?” replica Dimisianu. „Nici un Pantazi, ridica vocea Ţoiu. Pirgu, Pirgu!..”

Vorbeau despre mine. Şi nu în şoaptă. De unde aveau ei să ştie că acest scriitor sovietic îl cunoştea pe Mateiu Caragiale, când nici în România nu mai era prin manuale! M-am ridicat să le spun că în 1948 l-am avut pe un bilet la bacalaureat, în Timişoara (ultimul examen de bacalaureat normal din ţară!). Şi că am primit nota nouă... Dar am renunţat. I-aş fi pus într-o situaţie nu prea plăcută. Aşa că am rămas Pirgu. Şi mă mândresc până azi cu onoarea de a fi fost unul dintre personajele lui Mateiu Caragiale, care mi-a fost de mare ajutor la nota generală de la bacalaureat...

Nu am de gând, şi nici n-aş putea s-o fac – să scriu adică o dare de seamă despre aventura din Siberia de vest. Nu mi-am luat note. După ce am ajuns la Hantî-Mansiisk, pe fluviul Obi, mai departe am avut fel de fel de întâlniri prin locuri şi aşezări legate de petrol. Petrolul şi numai petrolul interesa puterea centrală în această regiune, miliardele curgeau cu nemiluita ca să se extragă şi mai multe miliarde din măruntaiele pământului acesta. Ale pământului? Nici vorbă de pământ. Se întindeau bălţi pe mii de kilometri pătraţi. Lipsa totală de drumuri obliga la început ca transportul de echipament să se facă iarna, pe gheaţă. Cam la doisprezece metri adâncime, dacă ar fi să se retragă apele, ar rămâne mii de tractoare, buldozere şi excavatoare, mii de ţevi şi alt echipament, toate prăbuşite sub gheaţă şi imposibil de recuperat. Sute de sonde au fost forate de pe insule de nisip adus de cine ştie unde. Cu piatră, nisip şi pământ, adus uneori de la zeci sau sute de kilometri, s-au construit drumuri al căror cost poate părea uriaş pentru cei ce trăiesc pe pământ tare.

- Face? l-am întrebat pe un inginer din oraşul răsărit în doar vreo doi ani, Nefte-Iugank.

- Face! mi-a răspuns el. Vezi sonda aceea? Dă produs de vreo două săptămâni. Ştii cât o să dea? Echivalentul în bani a vreo patruzeci de tancuri T-72. Dar nu prea vrem să privim în viitor. Pompăm ce e la suprafaţă. Cât vom rezista?...

Avea dreptate inginerul să-şi pună întrebarea. După spusele unor cunoscători în materie, descompunerea urss-ului a început zece ani mai târziu, când a scăzut pe neaşteptate preţul petrolului pe piaţa mondială. Miliardele au încetat să mai curgă gârlă, în Rusia nou-apărută nu mai ajungeau bani nici pentru cumpărat pâine din SUA şi Canada, ţara se afla pe marginea prăpastiei. A fost nevoie de un Egor Gaidar ca să se evite un război civil, şi doar privatizarea industriei petroliere a dus la salvarea domeniului, lucru pe care-l ştiau specialiştii încă în vremea invaziei literaţilor. Dar care în condiţiile socialismului era imposibil...

Fapt uluitor: lipsa cvasitotală a aborigenilor în oraşele nou-născute. Nici în Nefte-Iugansk, nici în Meghion n-am întâlnit reprezentanţi ai etniilor locale. Doar la Nijnevartovsk am fost martorul unei scene cu locuitori ai regiunii. După una dintre numeroasele şezători cu poezie, demagogie şi muzică, câţiva dintre colegii noştri, în stradă, au fost înconjuraţi de un grup de bărbaţi în haine pestriţe, din piei de animale, iar unul dintre ei a cerut să fie satisfăcută neapărat cererea lor, scrisă pe hârtie. Actriţa Rina Zelionaya s-a oferit s-o citească cu voce tare. N-am putut reţine textul întreg, era adresat tovarăşului Brejnev la Moscova. Am reţinut doar că acesta era somat, nu rugat, să ordone plecarea imediată a grupului de petrolişti care invadaseră pădurea sfântă unde localnicii îşi păstrau morţii. După un scurt schimb de cuvinte între bătrâna, buna şi extrem de talentata actriţă şi cel cu scrisoarea, prima s-a aşezat pe o bancă ţinându-se de inimă. Într-un târziu ni s-a adresat nouă, celor din jur: „Doamne, pe ce lume trăim?”

Şezătorile şi adunările festive aveau un scenariu fix: saluta oaspeţii unul dintre conducătorii regiunii, de obicei, un boss de partid, după care lua cuvântul unul din şefii echipei, care-i trăgea un logos cât mai umflat, lăudând bineînţeles realizările partidului. Două-trei cuvântări de acest gen erau suficiente pentru ca raportul partinic trimis la centru să fie extrem de pozitiv. Erau mai preţioase în acest sens laudele oaspeţilor străini. Cei de la birou ştiau acest lucru şi se făceau luntre şi punte ca în orice detaşament de literaţi să aibă cel puţin un asemenea orator. La cele vreo trei-patru săptămâni la care am participat n-a lipsit un asemenea invitat, ca prozatorul polonez B., care ştia să transforme orice stâlp de beton sau gheretă cu îngheţată într-o grandioasă realizare a veşnicului socialism sovietic... În acest sens prietenii din România au fost un exemplu de bun-simţ, nu s-au lăsat prinşi de demagogia aproape generală... Cu atât mai mult că petroliştii din regiune declarau sus şi tare că cel mai bun echipament de forat este cel adus din România....

La mai toate şezătorile era invitat şi unul dintre reprezentanţii literaţilor locali. Ei bine, aceşti reprezentanţi în regiunea autonomă Hantî-Mansiisk erau ruşi. Nişte veleitari dintre aceia care, neavând trecere prin capitalele de republici, se împrăştiau prin locuri mai îndepărtate neruseşti, în calitate de traducători, şi de unde unii mai norocoşi reveneau cu titluri şi bani ca să înmulţească numărul semigrafomanilor din centru...

Cât priveşte etnicii...

După ce făcuse treabă bună timp de zeci de ani printre popoarele cu numele comun-arbitrar de „eschimoşi”, votca fusese interzisă prin lege în toate regiunile nordice. Dar lipsa unui control riguros şi, mai ales, interesele şi lăcomia comerţului îşi vedeau mai departe de trebile lor. Ghevorg Emin, înţeleptul poet armean, acum dispărut, mi-a vorbit despre o scenă la care fusese martor. Cu o mică echipă în vizită la o aşezare de crescători de reni, după o şezătoare fără nici un rost, nimeni nu ştia limba rusă, a dorit să viziteze unicul magazin din localitate, magazin ce pe vremuri se numea factorie. Vindea magazinul sare, săpun, uneori pâine, care se usca pe rafturi, şi cumpăra blănurile de la vânători. La un moment dat Ghevorg a rămas trăsnit în faţa unor poliţe cu sute de flaconaşe pline cu apă de colonie. Într-adevăr, flaconaşe: a cinci şi zece grame, din acelea lansate pe piaţă gratuit, pentru reclamă.

- Se vând? s-a interesat poetul.

- Şi încă cum! a zâmbit vânzătorul. Mai ales le schimbăm pe blănuri...

Ghevorg a părăsit nedumerit factoria.

Mirosurile ce domneau în aer n-ar fi putut fi biruite de cisterne întregi de Shanell sau Dior. Şi aici flaconaşele acestea...

Până când, la vreo douăzeci de metri de magazin, a văzut cum unul dintre vânătorii sau crescătorii de reni şi vulpi argintii, aşezat turceşte, scutură flaconaşele cu apă de colonie într-o cutie de conserve goală, apoi, când după multă muncă i se pare că a obţinut cantitatea dorită, dă de duşcă băutura aromată...

Timp de jumătate de oră a observat poetul cum creşte grămada de flaconaşe golite de conţinut, şi cum conţinutul acela dispare în gâtlejul băutorului, cum ochii aceluia încetul cu încetul îşi pierd culoarea, şi cum, brusc, capul lui cade neputincios pe spate...

Nimeni, nici un trecător, nu s-a oprit ca să privească cel puţin scena. Tuturor faptul li se părea firesc.

Popoarele nordice nu au imunitate la alcool. Iar asemenea scene au loc şi iarna. Cu urmările care nu pot fi evitate... De unde prozatori sau poeţi? De unde intelectuali la aceste popoare, victime sigure ale celor mai mici doze de alcool?... Cu toate măsurile – formal luate –, numărătoarea populaţiei autohtone era una inversă...

Nu ştiu cum o fi acum cu numărul de locuitori la kilometrul pătrat în Siberia de Vest, prin ’74 ni se spunea că e de vreo doi-trei indivizi. Şi o bună parte dintre ei – cei veniţi după câştig mare, dar şi la muncă extenuantă. În anii aceia nu se prea vorbea de ecologie, erau foarte puţini cei ce îndrăzneau să ridice vocea în apărarea naturii. Nu mai vorbesc de lipsa totală de interes faţă de cerinţele localnicilor, faţă de specificul naţional, faţă de cultura şi tradiţiile lor. Îmi amintesc de o discuţie de după unul dintre nenumăratele banchete (de o bogăţie provocatoare în timp ce magazinele etalau rafturi goale!). Un funcţionar de partid încerca să-l convingă pe Mihail Dudin, un poet de mare talent şi o erudiţie imensă, că poporul din Hantî-Mansiisk nu are cultură. – Ori poate vreţi să le permitem şamanilor să revină? Ori să-şi urce iar morţii în copaci? Care cultură? Iată, acum toţi copiii vânătorilor şi ai crescătorilor de reni sunt adunaţi în internate, învaţă limba rusă şi alte materii. Când au să termine şcoala – ei au să aducă cultura în mijlocul părinţilor şi bunicilor. Adevărata cultură, sovietică....

Nu-mi amintesc să fi ripostat Dudin la asemenea filosofie: nu aveai cu cine vorbi...

Cu toată „lipsa lor de cultură naţională”, popoarele acestea nordice au păstrat intacte pământul, apele şi taigaua. Nu cred că am perfectă dreptate, dar mi se pare că anume la vederea dezastrului lăsat în urmă de căutătorii de petrol, pământurile poluate pentru zeci de ani înainte, bălţile care alimentează sute de râuri pline de tot ce vrei, câmpurile de licheni brăzdate în lung şi în lat de şenilele maşinilor de teren, – toate acestea îi împing pe localnici în faţa tejghelelor cu „odecolon” mai degrabă decât o nesigură dependenţă de alcool. Deşi admit că aşa poate judeca un ins care poartă în sânge alelele ce lipsesc nordicilor şi care nu-l lasă dezarmat în faţa sticlei de votcă.

Dar votca, la urma urmei, n-au inventat-o eschimoşii...

Şi totuşi, deşi se credea, eronat! – că sărbătorile acestea ale literaturii prin republici şi gubernii erau de mare folos pentru aghitpropul partidului comunist, pentru populaţie erau mai degrabă un prilej de relaxare, divertisment. Folosul a fost, contrar aşteptărilor, de partea literaţilor. Şi a celor sovietici, care mai aflau de la colegii străini câte ceva din ce li se ascundea de către propaganda socialistă, şi a străinilor, care mai vedeau şi cu ochii lor cum se trăieşte şi se scrie în urss.

Săptămâna literaturii sovietice în Gubernia Tiumen, în care distanţele se măsoară cu sutele de kilometri, suprafeţele raioanelor se compară cu cele ale unei Franţe întregi sau ale unei Spanii, iar numărul locuitorilor la kilometru pătrat se scrie cu unităţile cele mai mici, n-a fost cu siguranţă dintre cele mai grozave: prea mari teritoriile şi prea risipită echipa. Dar pentru cei care se interesau de lucrul acesta, a scos la iveală suficiente semne că, deşi nu-i prea aproape, prăbuşirea imperiului este totuşi iminentă.

Şi a fost o echipă în care, pentru prima dată (spuneau veteranii acestor săptămâni!), puteau fi număraţi mult mai puţini „civili”...

*Va urma...*

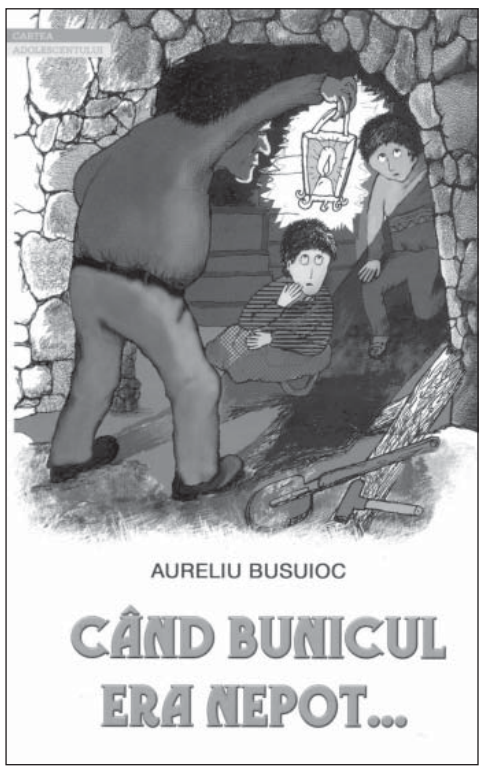


**Aureliu Busuioc,**
***Când bunicul era nepot***,
aventuri.
Cartea adolescentului.
Editura Prut Internaţional, 2008.
Ilustraţii de Lilia Popa

# Constantin Cheianu:
## „Noi mai cultivăm un soi de reticenţă moştenită din comunism faţă de ceea ce se cheamă „artă angajată”

**- Domnule Constantin Cheianu, textul de teatru din Republica Moldova s-a impus în ultimii ani nu doar în spaţiul românesc, ci şi în Europa (mă refer, de pildă, la piesele Nicoletei Esinencu), un lucru care nu se întâmpla nici în epoca sovietică, nici în anii ‘90. Cum s-a ajuns la această performanţă, ce ne puteţi spune despre evoluţia dramaturgiei basarabene de după Declaraţia de Independenţă din 1991?**

- Pentru început, aş diviza acest interval în două segmente oarecum delimitate.

Deceniul cuprins între 1990 – 2000, de pildă, este unul al tatonărilor şi experimentelor pe planul formei înainte de toate. După ce în comunism dramaturgia, ca şi celelalte arte, era obligată să fie „socială”, „angajată”, „realistă”, experimentul estetic fiind condamnat, acum autorii de teatru plonjează în tot ce ţine de modernitate, modernism, postmodernism. Tabloul este eclectic, nu putem vorbi despre nişte tendinţe bine articulate, iar modelele cele mai frecventate sunt adesea cele care erau în vogă, în Occident, cu trei-patru decenii mai devreme. De pildă, „teatrul absurdului”, pe linia Ionesco, Beckett, Mrozek şi Vişniec. Am scris şi eu două texte, „Plasatoarele” şi „Luministul”, în acest spirit, pe care, de altfel, le consider până astăzi printre piesele mele cele mai izbutite.

Problematica socială este mai puţin abordată în acest deceniu din mai multe motive, nu în ultimul rând pentru că anul 1989 produsese, cum ni se părea nouă atunci, aproape toate schimbările politice la care aspiraserăm în comunism. Ceea ce a fost o iluzie, cum s-a văzut mai târziu, şi consider că noi am greşit lăsându-ne vrăjiţi de jocurile cu forma. Nu am dat practic nici o lucrare despre rănile istorice ale Moldovei, nu a apărut nici un text despre deportări, foamete, unirea cu România de la 1918, ocupaţia din 1940 şi apoi 1944, perioada interbelică, colectivizarea, relaţia cu KGB-ul etc. Toate temele acestea au însemnat ceva pentru elite, nu însă şi pentru „masele largi de alegători”. Mă tem că artiştii şi istoricii ar trebui să împartă vina cu politicienii anilor ‘90 pentru revenirea comuniştilor la guvernare în 2001.

Lucrurile s-au schimbat, însă, în deceniul următor, care, din acest punct de vedere, nu a semănat aproape deloc cu cel precedent.

**- Ce a cauzat această schimbare?**

- Declicul s-a produs, cred, la 25 februarie 2001, ziua în care comuniştii lui Voronin au acces masiv la guvernare.

Îmi amintesc foarte bine deprimarea care ne-a cuprins atunci pe mulţi intelectuali. Noi am crezut că noile elite politice de la începutul anilor ’90 care se erijaseră în „salvatori ai naţiei” chiar îşi luaseră în serios misiunea, ca la 25 februarie 2001 să ne convingem că, de fapt, „regele fusese gol”. Atunci am coborât din „turnul de fildeş” pe pământ, unde am descoperit o lume sfâşiată şi abuzată, iar Moldova încăpuse între timp în categoria „ţărilor cu democraţie eşuată”.

Pe acest val al dezamăgirii, am scris piesa *Luna la Monkberry,* o piesă despre noi, cei care am visat în „turnul de fildeş”, alias cafeneaua „Fulguşor”, pe de o parte, şi politicienii, care şi-au făcut interesele, pe de altă parte (piesa se joacă la Teatrul „Satiricus” cu titlul *Golanii revoluţiei moldave*).

Întoarcerea aceasta cu faţa către lumea concretă din jurul nostru s-a produs nu fără un impuls venit din afară. Alte dramaturgii abandonaseră demult exerciţiile formaliste, fiind preocupate de urgenţele sociale şi politice din ţările lor. La un moment dat a fost testat şi pe terenul nostru ceea ce în alte părţi era definit drept „work in progress”, adică scrierea unor piese în baza studierii „pe teren” a unor fenomene sociale, a intervievării unor categorii de cetăţeni abuzaţi. Astfel a luat naştere spectacolul „A şaptea kafana” după un text compus de un regizor, doi dramaturgi (Mihai Fusu, Dumitru Crudu şi Nicoleta Esinencu) şi o echipă de actori şi axat pe mărturii ale victimelor traficului de femei.

Mi se pare că în acest al doilea deceniu dramaturgia basarabeană a dobândit mai multă conştiinţă de sine.

**- Scrieţi cu precădere texte cu miză socială. Cel puţin în România, spectatorul de teatru şi criticii vă cunosc mai ales în ipostaza aceasta, după ce în anul 2009 au fost realizate trei montări după piesele D-voastră la Bucureşti şi Iaşi. Am putea afirma că sunteţi un adept al teatrului social, al teatrului-document?**

- „Adept” este un cuvânt care mă sperie un pic. Eu am ajuns să fac teatru social oarecum împins de împrejurări, de ceea ce se întâmplă în societatea în care trăiesc. Poate am fost motivat cumva şi de fascinaţia pe care o am faţă de marea literatură a realismului.

Secvenţă din spectacolul „Made in Est” (titlul original al piesei „Volodea, Volodea...”), montat la Teatrul Naţional „Vasile Alecsandri” Iaşi (Regia Claudiu Goga)

Ca structură sunt un om pe care lucrurile prost aşezate social „îl scot de pe fix”, ca să zic aşa. Iată de ce scriu editoriale şi comentarii, fac emisiuni, scriu proză, iar teatrul se înscrie în acest şir de instrumente cu specificul său. Mie îmi place să mă documentez, să pornesc de la nişte situaţii de viaţă, din care să construiesc un text.

Când spunem despre cineva că scrie „texte cu miză socială”, îl minimalizăm cumva, îl situăm într-o „categorie” de creatori inferioară. Nu mi se pare corect, poţi foarte bine să scrii lucrări „cu miză existenţială” care să fie foarte proaste.

Scriind o piesă ca şi cum despre „problema” migraţiei ilegale, *În container*, de pildă, şi pornind de la nişte situaţii care mi-au fost povestite, nu m-am rezumat să acuz ori să condamn ceva, am încercat să spun nişte adevăruri mai ample despre Moldova şi moldoveni, dar şi despre omul împins în situaţii-limită, în general. Apoi am mai fost interesat să produc un impact emoţional-artistic asupra publicului. Poate din acest motiv piesa a interesat două teatre din România şi o editură din Austria.

În anii ‘90 am făcut un cu totul alt gen de teatru, atunci socialul şi politicul nu mă atrăgeau aproape deloc, eram şi eu, ca şi alţi colegi, atras de ficţiune şi de metafizic şi îmi plăcea să cred că acela era teatrul meu. Lucrurile însă au evoluat şi acum nu mai ştiu foarte bine adeptul cărui gen de teatru sunt. Poate al celui pe care îl voi scrie mâine?...

**- Până în anul 1989 contactele între scriitorii din Moldova şi cei din România lipseau aproape cu desăvârşire din motive bine cunoscute, iar dramaturgia scrisă atunci de o parte şi de alta a Prutului nu evocă aproape nici un fel de similitudini. Astăzi cum stau lucrurile în acest sens?**

- Astăzi cred că ar trebui să vorbim despre similitudini într-un cadru mai larg, general est-european. Sau poate chiar european şi universal. Teatrul contemporan, în modelele sale cele mai reprezentative, abordează teme de stringentă actualitate. Subiecte altădată strict „jurnalistice” – drogurile, prostituţia, migraţia ilegală, mafia, traficul de persoane, poluarea planetei, venalitatea politicienilor etc. – ajung pe scenele cele mai importante ale lumii. Una dintre ultimele piese ale laureatului Nobel Dario Fo, de pildă, este o satiră politică, al cărei protagonist este premierul italian Berlusconi, care figurează în piesă cu numele său.

Aşa se întâmplă la Roma, New York, Londra, Paris, Bucureşti şi aproape la fel e la Chişinău (nu vorbim de gradul de reuşită). Se produce şi pe acest plan o globalizare şi omogenizare culturală, cu luminile şi umbrele ei.

În mare, cred că dramaturgia basarabeană şi cea românească se sincronizează cu această tendinţă, fiecare cu specificul şi viteza sa.

**- Şi dacă legăturile dintre literaturile de pe cele două maluri ale Prutului au fost bruiate şi sabotate de autorităţile de la Moscova şi Bucureşti, cele cu literatura rusă din contră, au fost încurajate şi stimulate. Ca stilistică şi tematică, de care dintre cele două literaturi este mai aproape dramaturgia actuală din Republica Moldova?**

- Sugeram mai sus că astăzi depăşim stadiul „sincronizărilor regionale”.

Cât despre legătura cu cele două literaturi, mă tem că nu putem vorbi despre un impact serios nici dintr-o parte, nici din alta. În general, nu cred că literatura noastră de până la 1989 a atins gradul de maturitate necesar şi că a avut forţa să asimileze cu adevărat vreo influenţă de undeva. O să găsiţi în aşa-zisa literatură sovietică moldovenească mostre care evocă influenţe cvasi-româneşti, dar din epoci adesea premergătoare (din secolul XIX ori din perioada interbelică, de pildă), acestea convieţuind cu aşa-zise influenţe ruseşti, dar fiindcă şi unele, şi altele au trebuit să fie asimilate printr-un filtru monstruos, cel al „realismului socialist”, dublat de altul, al unei limbi româneşti adesea rudimentare, am produs, în consecinţă, un fel de literatură-mutant invalidă. Prea puţine lucrări din acea epocă s-au putut salva artistic. (Mă refer mai ales la proză şi dramaturgie, pentru că în poezie lucrurile stau un pic mai altfel.)

→

# Moldova (mai!) este pe drumul cel bun

*„Votul este cel mai puternic instrument conceput vreodată de om pentru eliminarea nedreptăţii şi distrugerea teribilelor ziduri care îngrădesc oamenii.”*
Lyndon B. Johnson

E toamnă. Satele noastre miros a prune fermentate, a tescovină. Nici un indiciu nu ne sugerează că s-ar apropia alegerile parlamentare anticipate. Poate ploile, care, anul acesta, ne-au luat *pe nepregătite*.

de
**Nicolae Spătaru**

„Moldova este pe drumul cel bun. Aveţi răbdare şi aveţi încredere în guvernul vostru pentru că faceţi reforme importante. Aceste reforme aduc Moldova mai aproape de UE. Suntem gata să vă ajutăm. Dacă sunteţi mai aproape de UE vom avea un contract de asociere mai uşor” - aşa suna mesajul lui Jerzy Buzek, preşedintele Parlamentului European, adresat acum câteva luni cetăţenilor Republicii Moldova. Dar cine să-l asculte? Moldovenii nu mai au răbdare şi nu mai cred în nimic. Pentru că basarabeanul numai sub dictatură are răbdare cât să duci cu carul. Cum i se dă (de sus!) puţină libertate, gata, îi crapă răbdarea, se revoltă, se războieşte cu toată lumea. Blamează totul. Chiar dacă guvernul Alianţei pentru Integrare Europeană, condus de Vlad Filat, abia a împlinit un an, el este taxat ca şi cum ar fi diriguit această ţară patru sau chiar... opt ani. Nimeni nu neagă faptul că s-au înregistrat şi multe carenţe. Dar sunt prea mulţi cei care vor să arunce cu piatra. Ei cum ar fi guvernat? Oare am uitat atât de repede în ce hal au preluat liberal-democraţii ţara? Acea gaură bugetară de 6-8 miliarde de lei ar fi trebuit să conducă la falimentul total al RM. Comunistul Mişin, cunoscând „moştenirea” pe care o lasă partidul său, prognoza că guvernarea liberal-democrată nu va supravieţui mai mult de trei luni.

După aproape nouă ani de dominaţie comunistă, toate structurile administrative şi de menţinere a ordinii publice au fost „ajustate” după chipul şi asemănarea lor. Măsura „patului lui Procust” a fost aplicată peste tot. Multe instituţii ale statului, pentru a putea implementa în societate noile reforme democratice, a fost nevoie ca ele însele să fie radical restructurate. Dar pentru aceasta a fost nevoie de timp, de inteligenţă, de profesionalism. Această stare de lucruri îmi aminteşte de o poveste. Într-o zi, un tată şi fiul său vin la un profesor:

„- Aş dori mult ca fiul meu să urmeze cursurile dumneavoastră. Cât o să mă coste? Profesorul îi spune suma.

- Nu e cam mult?

- Ba nu. Aşa percep de la toată lumea. Băiatul tău nu poate fi o excepţie.

- Cum să vă spun? Băiatul meu nu este un începător. A mai făcut carte.

- La cine? întreabă profesorul.

Omul îi spune numele profesorului.

- Bine, spune profesorul, am înţeles. Îmi veţi plăti... Şi numeşte o sumă de două ori mai mare decât cea iniţială.

- Cum adică?! Întrebă stupefiat omul.

- Vezi, spuse profesorul, acum eu trebuie să-l dezvăţ de cele învăţate la primul profesor şi asta presupune mult timp şi efort. După ce vom face acest lucru, îi voi preda şi cursurile mele.”

Transformările pe care şi le-a propus noua guvernare nu se por resimţi în societate peste noapte. Sau, mai bine zis, nu în toate domeniile. Pentru că în problema integrării europene s-a făcut cât nu s-a reuşit în cei 20 de ani de independenţă a Republicii Moldova. Ca să faci reforme importante în economie şi ca ele să fie resimţite de noi toţi, e nevoie de ceva timp, de răbdare. Cetăţenii din ţările central-europene, foste membre ale lagărului socialist, au avut răbdare şi încredere în guvernele lor. Astăzi trăiesc în ţări prospere şi civilizate, membre ale Uniunii Europene.

Noi nu avem răbdare. N-am avut răbdare nici cu guvernul Sturza. L-am învinuit de toate rele, făcându-ne a nu observa că anume acest executiv, în 1998, a elaborat primul mecanism de plată a salariilor şi pensiilor în cadrul unei economii de piaţă, care mai funcţiona defectuos. Dacă nu era demis, astăzi, cu certitudine Republica Moldova ar fi fost cu mult mai aproape de Uniunea Europeană. Acea miopie ne-a costat aproape nouă ani de guvernare comunistă. De stagnare. De minciună şi frică. De învrăjbire interetnică. Republica Moldova intrase într-un con de umbră, într-o izolare economică şi politică totală. Istoria ar putea să se repete şi la alegerile parlamentare anticipate din 28 noiembrie. Oricât de critici am fi la adresa guvernării AIE, nu putem să nu observăm că s-au făcut o groază de lucruri bune şi foarte bune. Imaginea Republicii Moldova în lume este una favorabilă. În cele mai importante instituţii europene se discută problema semnării unui acord de asociere cu UE. Se discută despre liberalizarea regimului de vize pentru cetăţenii moldoveni. Problemele cu care se confruntă Moldova sunt şi problemele comunităţii europene. Au fost restabilite relaţiile cu FMI, cu Banca Mondială, cu ţări ca România şi Ucraina. Presa, încet-încet, învaţă să fie a patra putere în stat. Să fie liberă. S-a înregistrat chiar şi o creştere economică sănătoasă de 5,6 % într-o perioadă de recesiune mondială. Dar cui să spui aceste lucruri, pentru că noi nu avem răbdare, noi nu mai auzim nimic şi pe nimeni! Noi ne războim cu guvernarea democratică. Îi acordăm vot de neîncredere şi uităm că graţie acestei guvernări putem să spunem exact ceea ce gândim. Să criticăm. Să protestăm. De ce nu protestau pensionarii în timpul regimului Voronin? Aveau cumva pensii mai mari? Unde era Maia Limbuta, pardon, Laguta, marea apărătoare a oamenilor obidiţi?...

Noi nu mai avem răbdare! Jos democraţii!...

E toamnă... La orizont apar nori roşii, adie a teamă, a teroare...

▣

---

→

Am impresia că abia astăzi scriitorul basarabean începe – abia începe! - să fie pregătit pentru a asimila nişte influenţe de oriunde, inclusiv din cele două literaturi.

**- De obicei, scriitorii care şi-au început cariera în comunism sunt refractari la ceea ce se cheamă „scris la comandă”, fiind şi acesta, probabil, un reflex din trecut, atunci când ei nu se puteau bucura de o adevărată libertate de creaţie. Pe de altă parte, în Occident practica comenzilor este una uzuală. D-voastră, ce atitudine aveţi faţă de ea?**

- Nu-mi displace deloc să scriu texte la comandă, am impresia că aproape jumătate dintre lucrările mele sunt rezultate din comenzi ale teatrelor. Mă fascinează gândul că două treimi din producţia teatrală anuală a Marii Britanii, de pildă, se bazează pe piese scrise la comanda teatrelor, în acest scop fiind cheltuită cea mai mare parte a bugetului lor.

Chiar cu comenzi mi-am început cariera de autor în debutul anilor ‘90, atunci când Teatrul Naţional „Mihai Eminescu” mi-a solicitat o dramatizare după romanul *Un veac de singurătate* de Marquez. După care, de-a lungul anilor, „scrisul la comandă” a alternat mereu cu cel „pentru mine”.

De pildă, ultimele două piese, *Volodea, Volodea*... despre corupţia din Moldova, este o lucrare scrisă la comanda unui teatru de la noi şi se joacă cu succes la Chişinău (cu titlul *Made in Moldova!*) şi la Iaşi (*Made in Est*). Iar piesa *În container,* montată la Bucureşti şi Iaşi, am scris-o din proprie iniţiativă.

**- Scrisul dramatic implică relaţia dramaturgului cu o echipă întreagă de creatori, în primul rând cu regizorii, care sunt faimoşi pentru tentaţia de a opera modificări în textul dramatic. Cum reacţionaţi la astfel de intervenţii?**

- Mă tem că sunt mult prea „permisiv”, am acceptat de multe ori să-mi fie omise replici, scene, sau am scris replici şi scene solicitate de regizori. Au fost şi cazuri mai neplăcute, când mi-a fost modificată una dintre liniile de bază ale textului şi, în consecinţă, a fost schimbat finalul (chiar dacă s-a optat pentru unul în concordanţă cu ideea piesei). Am şi o explicaţie a acestei loialităţi. Fiindcă am jucat cândva în scenă, am regizat câteva spectacole ori am lucrat în secretariatele literare ale unor teatre alături de actori şi regizori şi ştiu ce înseamnă să te chinui cu o replică sau o scenă lipsite de viaţă, mi-am zis atunci că, dacă voi scrie vreodată texte, le voi da regizorului şi actorilor toată libertatea. Chiar montându-mi propria piesă, *În container*, de pildă, am simţit împreună cu actorii nevoia fie să introducem replici noi, fie să renunţăm la unele pasaje scrise de mine.

Pe de altă parte, sunt regizori şi actori cărora nu că ar trebui să le acorzi libertate, ci să-i ţii cât mai departe de un text de teatru şi de teatru în general.

**- Despre ce scrieţi astăzi, continuă să vă preocupe subiecte din actualitatea socială şi politică a Basarabiei?**

- Dacă pornesc de la piesa la care scriu acum, ar însemna că mă preocupă în continuare teme legate de destinul comunităţii mai mult decât de cel al individului, modul în care şocurile sociale se reflectă asupra conştiinţelor şi mentalităţilor. Scriu un text despre războiul din Transnistria şi sunt uimit să descopăr cât de puţine lucruri cunoaştem despre acel episod în situaţia în care marea majoritate a participanţilor lui mai sunt în viaţă. Spunem, de obicei, că avem multe „pete albe” în trecutul nostru sovietic, dar văd că am continuat să generăm „pete albe” şi în aceşti ultimi douăzeci de ani, când, parcă, puteam rosti adevărul întreg.

Chiar astăzi văd cum evenimentul de la 7 aprilie 2009 se transformă încet-încet, în ochii noştri, într-o „pată albă”.

**- Scriind pe teme de actualitate credeţi, probabil, în puterea teatrului de a produce schimbări socio-politice majore?**

- Schimbările socio-politice majore sunt rezultatul unor acumulări şi procese de lungă durată, iar efectele lor au de asemenea o desfăşurare în timp.

Dacă mă gândesc că scriu în fiecare săptămână câte un editorial la ziar despre diverse aspecte sociale şi politice şi câteva mii de oameni îl citesc (acum pe Internet poţi vedea cu exactitate măsura interesului pe care îl prezintă scrisul tău), iar câteva zeci dintre ei îl şi comentează, nu înseamnă asta un impact?! Oamenii iau atitudine, te elogiază, te critică. Şi dacă un articol de ziar este în stare să intereseze şi să răscolească atâta lume sau – ca să fiu şi mai tranşant - dacă un spot publicitar influenţează uneori sute de mii sau chiar milioane de inşi, cum poate teatrul să nu favorizeze schimbări?!

Noi mai cultivăm un soi de reticenţă, în acest sens, moştenită din comunism. Atunci eram somaţi să facem o artă „angajată”, o artă care „să producă schimbări socio-politice”, şi ne-a rămas din cauza aceasta un soi de repulsie faţă de o atare abordare. Uităm, însă, că în Occident a existat întotdeauna o literatură socială adevărată, un teatru social adevărat (vezi teatrul lui Brecht), tot astfel cum acestea au existat (adesea interzise sau semiinterzise) şi în fostele ţări comuniste, şi această literatură a erodat din interior acele regimuri, pregătind schimbarea majoră din destinul Europei şi al lumii din anul 1989.

Oare *Arhipelagul Gulag*, de pildă, nu este cea mai strălucită mostră de literatură-document, literatură care a produs schimbări socio-politice majore?...

Interviu realizat de **Radu Ghilaş,**
masterand, actor şi regizor
la Teatrul Naţional „Vasile Alecsandri” din Iaşi

▣

# Ce-ţi spui. Ţie

de

**Alex Cosmescu**

Lumea a inventat tot felul de tehnici ca să te ajute să priveşti altfel la lucruri şi să relaţionezi cu ele într-un mod care să te împlinească. Una dintre cele mai eficiente e să ţii nişte cuvinte sau fraze în mintea ta cât mai mult posibil, să le laşi să te însoţească şi să-ţi deschidă noi perspective.

Aşa funcţionau maximele în filosofia antică, de exemplu – nişte unelte pe care să le porţi cu tine, pregătite pentru cazul în care te vei confrunta cu o anumită situaţie. În momentul în care ceea ce se întâmpla risca să te ia cu sine ca o avalanşă, gândurile astea – ale altora, preluate de la alţii, de la maeştrii tăi sau din textele fondatorului şcolii filosofice căreia îi aparţineai – funcţionau ca nişte cârlige cu ajutorul cărora te puteai agăţa de un anumit mod de interacţiune/relaţionare pe care ţi-l cultivai – să rămâi în zona în care voiai să rămâi, fără a te lăsa dus undeva unde o să regreţi – în mânie, ură, enervare.

Puteai să-ţi spui, aşa cum o făceau epicureicii, *zeii nu sunt de temut/moartea nu e nimic pentru mine/binele este uşor de obţinut/răul uşor de suportat*. Puteai să-ţi spui, aşa cum o făcea Spinoza, cu mai mult de un mileniu mai târziu, *la ură trebuie să răspund cu dragoste*. Şi frazele astea, dacă le repetai suficient, puteau să te ajute să rămâi aşa cum vrei să rămâi. În orice circumstanţe.

Important era să transpui ideile în acţiuni.

Dacă te-ai învăţat să manifeşti dragoste şi deschidere şi empatie faţă de cei din jurul tău, şi treci printr-o perioadă mai dificilă, rămâne doar să-ţi aminteşti de angajamentul pe care ţi l-ai luat – inclusiv vorbindu-ţi despre el, repetându-ţi, în minte, ce ţi-ai asumat şi de ce.

E ca un fel de rugăciune laică, o rugăciune pentru cei care nu mai ştiu cum să se roage, pentru cei care nu pot sau nu vor să se bazeze pe Altcineva şi decid să pornească de la ei înşişi pentru a duce o viaţă raţională şi bună.

Pare oarecum straniu – dar şi interesant şi frumos – să ai în minte, pregătite, o listă de fraze care se aplică diferitor situaţii cu care te poţi confrunta, şi să ţi le treci sistematic prin memorie, să ştii de unde vin ele şi care poate să fie efectul lor. Şi anume faptul că sunt repetate le face atât de puternice.

Pentru că, dacă pur şi simplu ai citit undeva că *la ura altora trebuie să răspunzi cu dragoste*, şi nu ai înregistrat fraza asta atât de profund în mintea ta încât să fie înscrisă în ea aşa cum e înscrisă o cicatrice în carne, nu o să poţi acţiona în baza ei. Vei uita de ea, şi vei fi luat de valul enervării de moment. Şi, de obicei, regreţi că te-ai lăsat dus.

E vorba de *a aduce nişte idei* – pe care le-ai lăsat să crească în tine – în toate circumstanţele prin care treci. A le da chip.

Dacă răspunzi cu dragoste oamenilor care te iubesc, şi răspunzi cu dragoste oamenilor care îţi sunt indiferenţi, şi manifeşti dragoste în toate circumstanţele „normale” ale vieţii tale, îţi va fi mult mai uşor să-ţi aminteşti de dragostea asta atunci când cineva îţi face rău nemotivat – să treci peste tristeţe şi enervare şi să-l inunzi pe celălalt în şi mai multă dragoste, în şi mai multă frumuseţe – pentru că ai de la ce porni pentru asta. De la faptul că, de fiecare dată când e posibil, îţi repeţi că a oferi dragoste e singura atitudine justificată pe deplin, în orice circumstanţă.

Dacă cineva drag a făcut ceva care nu-ţi place, îţi poţi aminti de dragostea pe care o manifestai înainte faţă de el/ea, şi poţi s-o manifeşti în continuare, în acţiunile tale.

Apoi, dacă cineva indiferent ţie a făcut ceva care nu-ţi place, îţi poţi aminti că ai manifestat, înainte, dragoste faţă de un om drag care a făcut ceva ce te-a deranjat – şi poţi s-o manifeşti în continuare, în acţiunile tale, pentru că a oferi dragoste – poţi să-ţi spui asta, mai încet decât orice şoaptă – e singura atitudine justificată pe deplin, în orice circumstanţă.

Apoi, dacă cineva care te urăşte face ceva care nu-ţi place, îţi aminteşti de dragostea pe care ai manifestat-o faţă de alţii, înaintea lui, şi o manifeşti în continuare, în acţiunile tale, pentru că a oferi dragoste – poţi să-ţi spui asta, mai încet decât orice şoaptă – e singura atitudine justificată pe deplin, în orice circumstanţă.

E modul ăsta asociativ în care funcţionăm noi – dacă percepem două lucruri în acelaşi timp, în mintea noastră se stabileşte o legătură între ele, şi apoi, dacă îl experimentăm pe unul, ni-l amintim pe celălalt. Şi cu cât mai mult se repetă asta, cu atât mai bine ne amintim. O confirmă filosofi şi psihologi deopotrivă – de la Spinoza la teoriile clasice ale condiţionării.

Din experienţa mea, asta se întâmplă, de foarte multe ori, involuntar – dacă cineva a făcut ceva rău cu noi, ceva care ne-a făcut să ne simţim aiurea, atunci, ori de câte ori îl vedem, ne amintim de lucrul ăla rău pe care l-a făcut. Sau, în cazurile fericite, se poate întâmpla şi invers – un om face un lucru bun pentru noi, un lucru care ne face bucuroşi, şi apoi, de fiecare dată când îl vedem, ne amintim de lucrul ăla bun.

Şi amintirile noastre construiesc aşteptări. Pentru că ne-am deprins, înainte, că oamenii nu se prea schimbă – şi că, dacă cineva a procedat înainte într-un anumit mod, e foarte plauzibil că va proceda şi în continuare aşa. Şi asta ne face să aşteptăm lucruri neplăcute de la cei care ne-au făcut lucruri neplăcute şi lucruri plăcute de la cei care ne-au făcut lucruri plăcute. Şi să închidem ochii la orice altceva poate să vină din partea lor, să ne blocăm. Şi să ratăm posibilitatea altor experienţe.

Dar nu e neapărat să fie aşa.

Mai ales că (şi aici urmăresc linia argumentativă lansată de Spinoza) plăcerea şi neplăcerea pot fi provocate, şi *sunt* de obicei provocate, în mod absolut accidental. Şi dacă ne-am deprins să manifestăm dragoste faţă de cei care ne fac să ne simţim bine şi să reacţionăm aiurea la restul, asta nu înseamnă că e neapărat justificat să procedăm aşa. Pentru că dragostea faţă de cineva poate veni nu neapărat din lucrurile bune pe care le face pentru tine, nu neapărat ca un mod de a răspunde la ele, dar poate porni şi de la tine – poate fi un mod de a te raporta la celălalt fără a avea aşteptări predefinite. Şi fără a depune presiuni asupra lui. Nu ca un răspuns la ceea ce face el, şi nu ca un mod de a cerşi de la el o afecţiune similară.

A te raporta la celălalt fără aşteptări şi fără presiuni, doar cu dragoste şi acceptare răbdătoare, poate fi ceva care te eliberează.

Încerc să fac asta, în măsura în care pot. Şi, cel puţin pentru mine, ideea asta a oferirii necondiţionate de dragoste şi acceptare se leagă cu alte câteva îndemnuri – interconectate – pe care mi le adresez uneori, tot aşa, mai încet decât orice şoaptă.

Unul dintre ele ar fi *ascultă până la capăt atunci când cineva îţi vorbeşte*. Ne repezim prea des să întrerupem când credem că am înţeles totul – dar răspundem dintr-o zonă a prejudecăţilor, nu a înţelegerii. Sau, atunci când cineva ne spune ceva important pentru el, nu ascultăm, dar ne gândim cum să-i răspundem când va termina de vorbit. Sau doar ne prefacem că-l ascultăm, şi de fapt doar aşteptăm să termine ca să putem pleca. Un lucru atât de simplu ca a nu întrerupe şi a fi atent poate schimba aproape orice relaţie. Mai ales dacă, în timp ce asculţi, nu judeci – nu acuzi, nu aplici orbeşte o grilă anterioară.

Altul ar fi *fiecare crede că ceea ce face e corect şi bun*. Altfel nu ar face asta. Şi criteriile noastre pot fi diferite – şi asta nu înseamnă că trebuie să avem aceleaşi criterii, că eu trebuie să le adopt pe ale celui care vorbeşte cu mine sau să încerc să i le bag lui pe gât pe ale mele. Singurul lucru raţional de făcut în circumstanţele astea e pur şi simplu să clarificăm criteriile fiecăruia – să le comparăm şi să privim la consecinţele pe care le pot avea. Şi, în cazul în care consecinţele astea duc la mai multă împlinire şi linişte sufletească, înseamnă că e bine. O pledoarie *pro domo* nu are niciun rost.

Mai sunt şi alte câteva fraze de genul ăsta, pe care mi le spun uneori – dar cred că exemplele pe care le-am dat până acum sunt suficiente. Şi că fiecare persoană mai reflexivă poate să-şi construiască ea însăşi toate principiile de care are nevoie.

În tot cazul, practica asta a repetării interne şi sistematice a unor lucruri în care crezi e veche şi nouă în acelaşi timp. O făceau şi filosofii antici, o fac şi creştinii, o recomandă şi o practică diferiţi psihoterapeuţi cognitivişti.

Ceea ce văd eu ca fiind important în ea e o anumită deschidere spre experienţă, şi capacitatea de a înţelege clar ceea ce-ţi spune experienţa – apoi de a urma lucrurile astea. A le oferi corpul tău ideilor dragi, pentru ca ele să poată acţiona. ■


## Noi apariţii la Editura Limes/Cluj Napoca

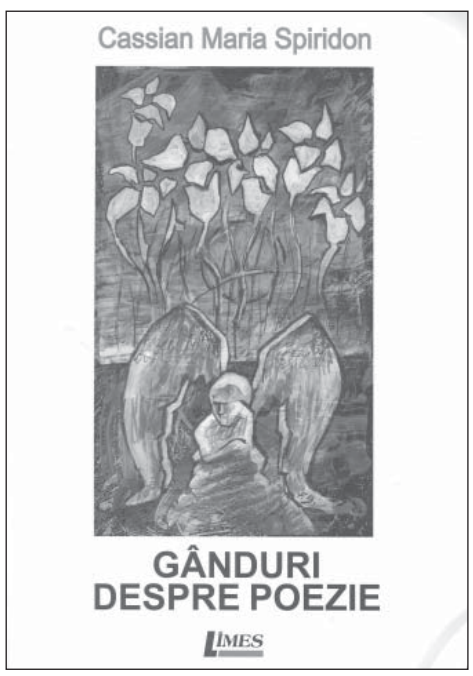

# Bronz cu şi fără priorităţi

Vara asta pe plajă am avut o obsesie: nu cumva să-mi bronzez faţa! La câte şiretlicuri am recurs ca s-o apăr de soare! Purtam pe cap un cozoroc lat-lat, cât jumătate de roata căruţei, care-mi făcea umbră foarte bine. Iar atunci când soarele puternic şi hâtru izbutea să-i diminueze protecţia, îmi acopeream faţa cu o eşarfă bleu muiată în apa mării.

Dacă m-ar fi văzut Nicolas Sarkozy cu feregea, mă tem că ar fi fost tentat să-mi ia cetăţenia franceză. Mai ales acum când,

*de*

**Lucreţia Bârlădeanu**

e atât de rău pornit împotriva romilor din România. Şi când te gândeşti câtă slăbiciune a avut cândva Sarco pentru Cecilia, fiica lui André Ciganer (nume cu o sonoritate cunoscută, nu-i aşa?), născut la Bălţi! Iar când aceasta a plecat să ia o pauză conjugală în America, tot o femeie ce se trage de pe meleagurile noastre – Anne Fulda, ziaristă la *Figaro* –, i-a alinat durerea viitorului preşedinte... Toată lumea o vedea pe Anne deja prima doamnă a Franţei. Eu mă bucuram ca de-o reuşită personală. Dar n-a fost să fie! Manechina Carla Bruni, tânără, frumoasă şi cu ifose burgheze, a reuşit să-l detaşeze de pasiunile sale româneşti. Mai mult chiar: i-a implantat (aşa cred răuvoitorii) această repulsie faţă de trecutul său sentimental. Păcat, zău!... Mai nutream şi noi iluzii că ne-ar fi putut face cineva lobby la Palatul Elysée, dar cum pasienţa nu ne-a ieşit, trebuie să ne primim ţiganii înapoi. N-avem încotro!

Deci, Slavă Domnului – mi-am zis – că Preşedintele Franţei a preferat să-şi petreacă vacanţa pe un alt litoral şi eu puteam să-mi port liniştită şi cetăţenia, şi feregeaua.

De Traian Băsescu, cel care venise la Neptun în acel weekend, nu aveam nicio frică. Islamul nu ameninţă (deocamdată!) România. Numai asta ar mai lipsi la actuala criză! Aşa că ne-am lansat amândoi fericiţi în ritm de dans (fără eşarfă şi cozoroc de marinar) fiecare cu partenerul lui, fireşte, la terasa restaurantului *Cireşica*.

Te întrebi, dragă, de ce atâta precauţie împotriva bronzului? A, nu, să ştii că nu o făceam din considerentul că soarele distruge colagenul din piele şi o îmbătrâneşte repede. La cât de iresponsabilă pot fi cu mine însămi, aş fi fost dispusă să ard nişte ani mai repede, doar să mă mai scald o dată smoliţică în ochii tăi inteligenţi.

Comportamentul meu era dictat şi de altceva: mă temeam să nu mă întâlnesc în toamnă bronzată la Paris, pe la vreo Conferinţă, la Institutul Cultural Român, cu Nicolae Manolescu. Citisem de curând într-un editorial al domniei sale următoarele: *„Obişnuiam să le spun studenţilor mei că îmi pot da seama doar privindu-i dacă au copilărit în case cu biblioteci sau fără. Nu era o glumă. Trăitul între cărţi lasă urme vizibile cu ochiul liber. Deprinderea de a citi se poate constata de la tenul mai palid. Bronzul e cel mai clar indiciu de refuz al lecturii.”*

Ei, hai, spune şi tu, puteam oare să-i dau marelui critic asemenea imagini deluzorii despre Basarabia? Nu era oare de ajuns că în a sa *Istorie critică a literaturii*, aşteptată ca o dreaptă judecată, literatura română din stânga Prutului a fost redusă la doi scriitori? Acum, colac peste pupăză, mai rămânea să-i sugerez Domniei Sale că nici cititori nu prea suntem? Nu, asta nu o puteam face. Hotărât, nu. Trebuia să-mi apăr şi faţa, şi breasla cum mă pricepeam mai bine.

Deşi, ca să fiu sinceră, trebuie să recunosc că un geamăn din zodia mea mă tot îndemna:

- Lasă, dragă, că chiar dacă Nicolae Manolescu e un critic foarte bun, nu e obligat să le ştie pe toate! Şi apoi cât se poate să citeşti? Mai e şi cazul să trăieşti, nu? Când viaţa-ţi deschide atâtea posibilităţi, zău că ar fi păcat să te hrăneşti doar cu lecturi. Sunt sigur că o ştie şi criticul tău foarte bine.

Pornind de la această idee, chiar îi mulţumesc îngerului meu păzitor, Mebahel (am aflat de curând că aşa îl cheamă), că m-a purtat cu grijă nu doar prin hăţişurile ficţiunii, ci mai ales cu preponderenţă prin cele ale vieţii. M-a îndemnat să optez pentru a-mi face o biografie adevărată, nu una de hârtie. Chiar şi cu riscul să mă bronzez din când în când. Aşa un pic. Slavă Domnului că nu m-am ars la soare! Trebuia să răzbun cât se poate mai bine nu doar gustul meu de aventură, ci şi pe cel al consătenilor mei, răzeşi fuduli de la Tătărăuca Veche, care proiectau asupra mea toate fantasmele năstruşnice ce le treceau prin cap. La rându-mi, am făcut tot ce mi-a stat în puteri să nu-i dezamăgesc.

De acolo, din sat, mi se trage probabil şi acest minunat sentiment că Lumea a fost creată pentru bucuria mea de a trăi. Puteam să nu profit? Răsăritul soarelui din mare, învăluit în aburul dulce, palpitând uşor pe faţa măreţului astru, mi-a dat de curând senzaţia că asist la o clipă sacrală, de la Facerea Lumii. Ah, ce tânără m-am simţit!

Mai grav însă era că celălalt geamăn al meu, mai cinic şi mai hăbăuc, mi-a trântit-o fără nici un menajament:

- Nu te mai ascunde după deget, dragă! Nu aţi fost şi nu sunteţi, voi, basarabenii, o prioritate pentru România, asta e. Să fie clar! De asta nu intraţi în Istorie (şi nu doar în cea literară a lui N. Manolescu, bineînţeles).

Oare chiar aşa să fie? E adevărat că, în repetate rânduri, când mă precipitam să vin cu vreo propunere de integrare a basarabenilor în românitate, mi se tot răspundea:

- Nu este o prioritate.

Dar s-o luăm pe rând. Nu de la capăt. Ar fi foarte dureros şi am avea nevoie de prea mult timp şi spaţiu.

Acum vreo opt ani, prin 2002, după ce am descoperit şi studiat exilul literar românesc de la Paris, având nepreţuita şansă să cunosc şi personalităţile remarcabile ce-l reprezentau, mi-a venit ideea să fructific această experienţă în cadrul unui curs special la Universitatea din Iaşi. Şi cum în capul meu literatura română ar trebui să-şi revendice toţi afluenţii din afara hotarelor de astăzi ale României, i-am propus lui Nicolae Creţu, şeful catedrei de literatură contemporană de la Universitatea Iaşi, să susţin şi un curs despre literatura română din Basarabia. La început domnul profesor părea interesat. Am prezentat amănunte despre ambele proiecte (la cel cu exilul parizian mă asistase, cu multă dăruire şi competenţă, doamna Monica Lovinescu), ca după câteva luni să-mi parvină răspunsul:

- Proiectul Dv. nu este o prioritate pentru noi.

Nu era chiar o surpriză. Ştiam că Universitatea blocase accesul celebrului cuplu Monica Lovinescu & Virgil Ierunca la o întâlnire cu studenţii. Dar domnul Creţu m-a rugat să transmit la Paris scuzele de rigoare, motivând că interdicţia nu ţinea de Conducerea Universităţii. Venea de mai sus. A l'époque era clar ce factori dictează poziţia Preşedintelui Ion Iliescu (aflat atunci la primul său mandat) faţă de anticomuniştii parizieni şi, implicit, faţă de Basarabia.

Astăzi însă cred că există premise ca priorităţile să se schimbe. Nu că eu aş mai fi interesată să susţin cursul (cum bine ştii, dorinţele unei femei au uimitoarea capacitate să se aprindă şi să se stingă destul de repede!), dar sunt sigură că ar fi important ca în procesul universitar din România să se imprime elementul cultural basarabean, găsindu-i-se un loc anume (fie chiar şi modest) în sistemul de valori româneşti.

Îmi mai amintesc şi de un alt caz cu acelaşi refren.

Cam prin 2007 prezentasem la Radio France International o ofertă de colaborare pentru programul românesc, o rubrică săptămânală, intitulată: *Moldova văzută din Franţa*. Cum ştiţi, erau vremuri grele pentru basarabeni şi o ferestruică dinspre Europa ar fi prins bine pentru a scutura ceva mai devreme jugul comunist de pe gâtul ţărişoarei noastre epuizate. Propunerea mea nu era chiar hazardată. Cunoşteam şi apreciam pe marea majoritate a redactorilor români de la RFI, le ascultam cu interes emisiunile, ştiam că acestea erau difuzate de câteva ori pe parcursul aceleiaşi săptămâni pentru a umplea timpul rezervat redacţiei de limbă română. Mai mult chiar: se dădea, repetat, un spectacol radiofonic ce se voia un suport pentru cei care doreau să înveţe franceza. Bănuiam că nu prea mulţi radioascultători stăteau cu urechile ascuţite pe post pentru treaba asta. Dar culmea era că la sfârşit de săptămână o voce exaltată şi presărată cu mult, foarte mult zahăr (dăunător şi toxic pentru organism) te îmbia să descoperi un Paris al ei. Nu puteam da curs invitaţiei. Era peste puterile mele. Şi sunt sigură că nu eram unica.

Dar să trecem. După ce a luat act de propunerea mea, directorul de atunci, Mircea Iorgulescu, mi-a spus la telefon că în contextul actual, al aderării României la Comunitatea Europeană, pentru redacţia românească a RFI Basarabia nu este o prioritate...

Şi iarăşi am înghiţit în sec!

Nu vreau să mai continui pe aceeaşi notă. Deşi privind emisiunile cu adevărat interesante de la Televiziunea Română – *Profesioniştii, Garantat 100%, Înapoi la argument* – realizate, respectiv, de Eugenia Vodă, Cătălin Ştefănescu şi H.-R. Patapievici, adesea mă întreb: de ce oare nu văd printre invitaţi şi intelectuali din Basarabia? Sunt sigură că ar avea ce spune telespectatorilor români.

Ar fi greşit, bineînţeles, să creăm impresia că nu există lucruri frumoase care se întâmplă în relaţiile dintre România şi Moldova, fapte, realizări ce depăşesc exaltările din perioada „podurilor de flori”. Am certitudinea că aceste lucruri bune pot fi multiplicate, dar asta în cazul când Basarabia ar deveni o prioritate pentru România.

Vara, la terasa Casei Scriitorilor de la Neptun, pe când eu tot făceam gesturi disperate să-mi apăr faţa de soare, un critic literar important – Eugen Negrici – care a descoperit de curând „pe viu” Basarabia, ne mărturisea că, după părerea lui, alături de polonezi, basarabenii ar avea cea mai tragică soartă din Europa. Nu era o noutate. Alături de oamenii care trăiesc zi de zi acest destin, pe propria piele, îl remarcase şi Jean Nouzille, autor şi preşedinte al Comitetului European de Istorie şi Strategie Balcanică, chiar în titlul cărţii sale, apărută în 2004 (Editura BIELER): *La Moldavie, histoire tragique d'une région europeenne*.

Mă gândesc, şi te îndemn şi pe tine s-o faci: oare câţi intelectuali români, formatori de opinie şi nu doar, au meditat la acest adevăr măcar o dată în viaţă şi dacă au simţit cumva şi o strângere de inimă când au privit la fraţii lor de peste Prut?

Aştept răspuns.

■

## Revista „Semn”, nr. 2/2010

Tema numărului: *Născut în Utopia*. Contribuţii de Adrian Ciubotaru („Istorie şi Utopie: de la Cetatea Soarelui la Politeia lui Turbincă”), Mircea V. Ciobanu („Lumea mirabilă a distopiilor”), Eugen Lungu („Iapa flamandă, utopia şi realismul socialist”), Nicolae Enciu („Utopia ucigaşă”), Nicolae Leahu (Şi „s-a aşezat boiereşte dictatura proletariatului”). Un citat din eseul lui Adrian Ciubotaru: „Bolşevismul a fost utopia care ne-a lăsat cu coastele rupte şi cu capul într-o prelungită incertitudine clinică. De ce comunismul a prins rădăcini atât de adânci în conştiinţa românilor ar trebui să fie, de acum încolo, întrebarea-cheie a istoriografiei noastre. Primul care a pus serios problema a fost Lucian Boia, în *Istorie şi mit în conştiinţa românească* (1997). Este o carte în care se enunţă un adevăr greu de acceptat, dar de neocolit: poporul român de azi e produsul a 40 de ani de regim comunist (...)”.

Alte texte remarcabile din acest număr: Comentariul critic al Luciei Ţurcanu despre poezia lui Emilian Galaicu-Păun; Prozele semnate de Nicolae Popa, „Lumini la subsol”; Em. Galaicu-Păun, „Dus-întors, o zi” (fragment din romanul „Ţesut viu”); Mircea V. Ciobanu, „Cafeneaua personajelor abandonate” (fragment din romanul „Biblioteca” – aşteptăm romanul, fragmentul ne-a plăcut muuult!); poemele prozastice ale lui Alexandru Muşina, situate sub un titlu încărcat de semnificaţii „Dactăr Nicu” (nu lipseşte nici capodopera realistă şi palpabilă vizual „Dudu”).

„Semnul didactic” al Raisei Leahu găzduieşte lectura şi interpretarea unui excelent prozopoem – *Vânătoarea* – de Ion Mircea. (**v.g.**)

# Despre libertate

de
**Marcel Gherman**

Ideea de libertate s-a aflat dintotdeauna în centrul preocupărilor umane, fiind etalată ca un stindard de diversele mişcări politice şi de liderii mesianici care s-au perindat în istorie. Însă astăzi libertatea, binele şi răul încep să fie privite adesea drept nişte noţiuni abstracte şi relative. Totuşi, am putea afla un fundament raţional pentru noţiunea de libertate. Acesta vizează în primul rînd principiul autodeterminării. O persoană nu va fi fericită, dacă nu este stăpînă pe propria sa viaţă. În ultimă analiză, binele este de fapt libertatea de a decide singuri ce e bine pentru noi, iar răul se manifestă atunci cînd libertatea noastră de autodeterminare este afectată de alte persoane sau de forţe externe.

Această concepţie, cunoscută sub numele de *harm theory* (teoria prejudiciului), a fost vehiculată pe larg de teoreticienii liberalismului din secolul XIX, care au pus bazele statului democratic modern. Modelul societăţii perfecte ar fi realizat atunci cînd fiecare cetăţean ar fi liber să facă tot ce doreşte şi nici un cetăţean sau o forţă din exterior nu ar putea să limiteze libertatea altor indivizi. Iar autoritatea statului trebuie să se impună doar în cazurile în care un individ sau o forţă politică încalcă libertatea altei persoane. Nu poate fi considerată crimă acţiunea care nu provoacă victime. După cum a afirmat Adam Smith, „un guvern bun este cel care guvernează mai puţin". Arta bunei guvernări vizează în primul rînd consolidarea libertăţii individuale, şi nu limitarea ei prin legi arbitrare.

Sistemele sociale bazate pe legi rigide pot deveni uneori extrem de periculoase. Persoanele rău intenţionate găsesc întotdeauna căi de a depăşi legile şi de a le deturna spre propriile interese, în timp ce oamenii oneşti consideră obedienţa în faţa legilor drept o datorie sacră. Marele handicap al persoanelor oneste este că acestea se conformează unor principii şi unor obligaţii morale, în timp ce ticăloşii încalcă regulile şi legile fără nici o ezitare.

Însă binele este mai mult decît o lege, e un principiu universal al naturii, un *Sanathana Dharma* (principiu moral etern), după cum îl defineşte religia hindusă. Binele înseamnă coexistenţă, iar răul se manifestă atunci cînd unele forţe tind să le nimicească pe altele, ceea ce conduce la un dezechilibru care riscă să distrugă orice sistem.

Gestul marilor reformatori spirituali de a nu se implica în destinele oamenilor, părăsindu-i într-o istorie a războaielor perpetue, a durerii şi suferinţei, oferă omului şansa de a avea un rol în această istorie.

Acest subiect poate fi ilustrat prin evoluţia religiei creştine. Vechiul Testament aborda ideea obedienţei în faţa Decalogului, a legilor morale. Tabla Legii a fost spartă, ca simbol al faptului că oamenii au încălcat Decalogul. În schimb, Noul Testament manifestă o distanţare faţă de principiul obedienţei în faţa legilor, acordînd un rol central factorului uman, compasiunii şi încrederii în capacitatea omului de a se schimba în bine. Este credinţa într-un Dumnezeu care-i iubeşte şi pe cei drepţi şi pe cei nedrepţi.

Noţiunea de democraţie, în accepţia originară a gînditorilor din Grecia Antică şi a arhitecţilor Republicii Romane, semnifică anume libertatea personală, fiind în contradicţie cu concepţia de democraţie dezvoltată azi de unii specialişti americani, conform cărora o dictatură poate fi legitimată prin votul electoratului majoritar, în timpul unor alegeri desfăşurate în condiţii dubioase, şi prin recunoaşterea internaţională a acelui regim. În Statele Unite, cuvîntul *liberal* a căpătat un sens deformat, peiorativ, fiind aplicat unor politicieni extremişti şi excentrici.

Constatăm că acei care se pronunţă împotriva principiilor democraţiei şi libertăţii nu renunţă niciodată la propria lor libertate de decizie, preferînd însă să-i comande pe alţii şi să limiteze libertatea altora. Toleranţa faţă de această proliferare a atitudinilor de discreditare a democraţiei, care s-a manifestat după căderea Uniunii Sovietice, a avut drept consecinţă resuscitarea unor forţe reacţionare, a vechiului rău stalinist. Modul de viaţă al unui drogat sau al unei haimanale este mai puţin degradant decît cel al unor persoane avide să se lanseze în politică pentru a determina viaţa tuturor semenilor, considerîndu-i drept proprietatea lor personală. Acţiunile unor astfel de oameni au drept consecinţă suferinţa unor popoare întregi.

În trecut, autoritatea centrală a statului determina într-un grad mult mai redus viaţa individului. Pînă la urmă, modul de viaţă al pieilor roşii, care trăiau într-o libertate totală, îşi are avantajele sale, nostalgia unei astfel de „întoarceri în natură" fiind percepută bunăoară de publicul filmului *Avatar*. Astăzi există teoreticieni care încearcă să construiască noi modele sociale lipsite de guverne.

În cadrul unui discurs pe tema originii statului, prezentat la Universitatea Johns Hopkins în noiembrie 2009, cunoscutul politolog Francis Fukuyama a menţionat că statul de drept se bazează pe trei piloni: puterea centralizată, dominaţia legii şi răspunderea autorităţilor în faţa poporului. În cazul în care este aplicată doar prima componentă, puterea centralizată, se formează o dictatură perfectă. Dar într-un stat democratic, legitimarea unei guvernări este condiţionată de respectarea de către aceasta a unui anume cod moral care limitează abuzurile de putere. Într-o democraţie, membrii societăţii îşi acceptă liderii benevol, şi nu prin ameninţarea armelor, datorită unui astfel de principiu abstract care apare ca o necesitate pentru menţinerea echilibrului social. În acest context, dacă Marx a considerat religia un opiu al popoarelor, care-i face pe oameni să acţioneze contrar voinţei lor, atunci Francis Fukuyama crede că, din contra, în anumite cazuri ideile morale religioase au contribuit la formarea unor democraţii. Este, bunăoară, cazul Indiei moderne, cu a sa *Sanathana Dharma*, unde casta preoţilor *brahmini* s-a situat în mod tradiţional pe o treaptă superioară castei militarilor *kshatriyas*. Fukuyama este şi mai tranşant atunci cînd afirmă că ideile morale creştine asimilate de culturile europene nu au permis instaurarea definitivă a dictaturilor şi au pus bazele actualelor democraţii europene. Momentul-cheie este dacă autorităţile deţin sau nu puterea nelimitată asupra cetăţenilor.

Ideea de democraţie nu s-a manifestat doar în Europa. De exemplu, în India antică nu au existat numai regate, ci şi state conduse de sfaturi ale bătrînilor. În fond, calitatea persoanelor aflate la conducere contează mai mult decît forma de guvernare. Anumite monarhii parlamentare, precum Norvegia, Suedia sau Japonia, s-au dovedit a fi nişte societăţi mult mai funcţionale şi mai democratice decît statele comuniste, care au pretins că servesc interesele cetăţenilor.

În prezent, statele riscă tot mai mult să se transforme în mecanisme impersonale capabile să anuleze rolul factorului uman. Iar corporaţiile au devenit deja nişte organisme care se perpetuează dincolo de existenţa oricăror indivizi care le reprezintă. Iată de ce se simte atît de acut nevoia de reafirmare a forţei individuale împotriva acestor „forme de viaţă" noi, acestor sisteme cărora le-a dat naştere omul şi care sînt capabile să orienteze lumea spre un viitor post-uman. Scenariile unor conflicte dintre om şi maşină, care apar în filme hollywoodiene ca *Terminator* sau *Matrix*, reuşesc să atragă atenţia

publicului larg anume prin faptul că sînt reprezentări simbolice ale acestei acerbe confruntări dintre individ şi sistem.

Disciplina dezvăluie valoarea libertăţii. Este greu să suporţi absenţa libertăţii, dar e şi mai greu să supravieţuieşti libertăţii totale, unei lumi lipsite de legi, în care orice este posibil. Dintr-o perspectivă holistică, integratoare asupra lumii, infinitul în ansamblu, ca o coexistenţă simultană a tuturor alternativelor, anulează existenţa oricăror legi, relevînd o indeterminare absolută. Indeterminarea este cea mai înaltă formă de libertate.

Orice ne va aduce ziua de mîine, ideea de libertate va rămîne mereu, asemenea principiului *Sanathana Dharma*, în pofida modului în care vor supravieţui cărţile despre libertate şi indiferent de destinele personale ale gînditorilor preocupaţi de această idee. Dincolo de dramaticele experienţe prin care i-a fost dat să treacă, spiritul uman este, a fost şi va fi mereu liber.

▣

## Mario Vargas Llosa - Premiul Nobel pentru Literatură, 2010

Premiul Nobel pentru Literatură 2010 i-a revenit scriitorului peruvian Mario Vargas Llosa pentru „cartografierea structurilor puterii şi pentru francheţea imaginilor prin care a descris rezistenţa, revolta şi înfrângerea individuală" (motivaţia juriului). Acest exponent de anvergură al literaturii sud-americane este considerat de ani buni eligibil pentru prestigioasa recompensă în valoare de 1,5 milioane de dolari. Llosa a declarat pentru postul de radio columbian RCN de la New York că premiul este „o recunoaştere a literaturii latino-americane şi de expresie spaniolă". El s-a arătat surprins când soţia sa i-a spus că a sunat un domn care vorbea în engleză. La telefon era, de fapt, secretarul general al Academiei Suedeze. „La început, am crezut că e o farsă. Lui Alberto Moravia i s-a făcut gluma asta perversă", a adăugat scriitorul peruvian.

Mario Vargas Llosa s-a născut în 1936 la Arequipa (Peru) şi a copilărit în Bolivia împreună cu mama şi bunicii materni. Între 1950 şi 1952 urmează cursurile unei şcoli militare din Lima – experienţă descrisă în primul roman, *Oraşul şi câinii*, (1963; Humanitas, 1992). Lucrează apoi în Franţa ca profesor de spaniolă şi ziarist. Călătoreşte, predă la universităţi din America şi Europa, devine scriitor celebru prin forţa epică, luciditatea şi ironia sa.

Llosa: „Poate că orice grozăvie din istorie este mai întâi o utopie pusă pe hârtie"; „Sunt dovada vie că *a scrie e un mod de a trăi*. Eu trăiesc scriind."

Cărţile sale au fost traduse în 33 de limbi, inclusiv româna.

Cărţi publicate la Humanitas: *Băieţii şi alte povestiri* (2009), *Oraşul şi câinii*, (1992); *Casa Verde* (2006), *Pantaleon şi vizitatoarele*, (2008), *Mătuşa Julia şi condeierul* (2005), *Cine l-a ucis pe Palomino Molero?* (2003), *Povestaşul* (1993), *Elogiu mamei vitrege* (2003), *Adevărul minciunilor* (2005), *Lituma în Anzi* (2005), *Peştele în apă* (2005), *Caietele lui Don Rigoberto* (2006), *Scrisori către un tânăr romancier* (2003), *Paradisul de după colţ* (2004), *Tentaţia imposibilului* (2005), *Rătăcirile fetei nesăbuite* (2007).

Mario Vargas Llosa locuieşte acum la Londra, dar petrece cel puţin trei luni pe an în Peru şi merge des în Spania, având cetăţenie spaniolă din 1993. Scriitorul călătoreşte mult şi conferenţiază intens.

Mario Vargas Llosa a vizitat România de două ori. În 1995 a venit la Bucureşti pentru lansarea volumului *Peştele în apă*, publicat de Editura Humanitas, şi pentru vernisajul unei expoziţii de fotografie a fiicei sale, Morgana. În 2005, scriitorul a participat la Festivalul „Zile şi Nopţi de Literatură" de la Neptun, când Uniunea Scriitorilor din România i-a decernat Premiul Ovidius (10.000 de euro) pentru „valoarea operei literare şi pentru contribuţia la afirmarea libertăţii de expresie şi a toleranţei interetnice".

*Spicuiri din presă:* **Ruxanda Druţă**

# Plecări şi reîntoarceri

de
**Vitalie Sprânceană**

De când cu emergenţa tehnologiilor informaţionale (*calculator personal, laptop, pager, telefonie mobilă şi iPhone*), precum şi a sistemelor de programe aferente (*skype, messenger, talk, icq* şi *voice chat, forum*), emigraţia a ajuns să fie o trăire colectivă.

Colectivă pentru că, aşa cum spune consensul oficial al epocii, niciodată un număr atât de mare de oameni n-au fost atât de liberi să călătorească după bunul plac în orice colţ al lumii. Propoziţia rămâne la fel de adevărată, ideologic, şi dacă evidenţiem reversul medaliei: niciodată un număr atât de mare de oameni n-au fost mai neliberi să călătorească, baricadaţi fiind în sărăcie, războaie, regimuri dictatoriale şi vize de intrare.

Colectivă totodată şi din motivul că actul subiectiv al emigrării se transformă, prin intermediul fibrelor optice şi al undelor radio, într-o emoţie simţită simultan de către grupuri mari de oameni apropiaţi – prieteni, cunoscuţi, rude, foşti şi actuali colegi, consăteni, organizaţi în cadrul unor comunităţi virtuale. Avantajul cel mai grozav al unor asemenea tipuri de ordonare constă în caracterul lor flotant: ele plutesc în spaţiile invizibile dintre persoane şi nu depind de coordonatele fizice ale persoanelor. Comunitatea funcţionează şi când oamenii ce o compun muncesc la Moscova, şi când aceştia petrec la cârciuma din sat sau se află cu treabă în Capitală, şi când prietenii stau grămadă ori când s-au risipit în patru vânturi. Iar cel mai important: comunitatea furnizează diferite beneficii – sprijin moral, suport informaţional, abilităţi culturale...

Mai zilele trecute o prietenă care a „fugit" cu o bursă în Peninsula Iberică se plângea pe net că-i este greu, că nu se adaptează, că-i lipseşte comunicarea cu cei apropiaţi. Imediat au sărit cu gura câţiva zeci de prieteni „virtuali": unii o încurajau, alţii îi spuneau că au fost în aceeaşi situaţie, că nu-i groaznic deloc – doar o etapă trecătoare, şi mai alţii o somau să vină acasă ori îi sugerau remedii contra „dorului de casă". Un cunoscut ceva mai îndepărtat chiar s-a apucat s-o instruiască „ştiinţific" şi să-i ţină, preţ de 200 de cuvinte, o întreagă conferinţă despre şocul cultural şi efectele lui...

E remarcabil faptul că problema unei persoane devenise, doar printr-un miraculos click, o chestiune publică pe care întreaga comunitate s-a apucat să o rezolve. Tot un click desparte nostalgia intimă de frisonul sentimentului colectiv: melodia fredonată odinioară în baie trece acum obligatoriu prin motoarele de căutare youtube şi e ataşată de identitatea virtuală, iar asta creează în lanţ reacţii colective (comentarii, însemnări).

Emigranţii râd în public, plâng în public, înjură în public, beau în public (să vezi, îmi zicea un alt cunoscut, ce băută am organizat cu nănaşu pe skype săptămâna trecută, el în Italia, eu în Moscova, el cu votcă, eu cu votcă; şi-i minunat că petreci acasă, la cald, nu trebuie să stai pe capul cuiva, patul e alături, în caz că ai băut prea mult nu faci decât să te rostogoleşti peste scaun, bei din băutura ta, adică din ceea ce ai, nu-i neapărat să roşeşti că n-ai ce pune pe masă)...

Sate întregi au trecut pe odnoklassniki – consătenii cu rudele lor plecate aiurea organizează naşteri, botezuri, cumetrii şi nunţi virtuale, toate coparticipative, căci pozele şi comentariile încheagă mahalale şi reunesc prieteni din copilărie, îi asamblează în reţele de neamuri, cunoscuţi comuni şi cunoscuţi ai cunoscuţilor.

Pe web aceste comunităţi par mult mai reale şi mai vii decât stafiile geografice rurale ce le servesc drept origine.

* * *

„Mi-e dor de casă", îmi zice P., un om cu care m-am împrietenit pe sol american. „Vreau la ţară, la bunici. Îmi place Moldova, oamenii de acolo, care mă înţeleg şi pe care-i înţeleg. Mă gândesc să mă apuc să fac bine ţării – cred în ea şi în potenţialul ei. Avem vii, livezi, aer curat, sate mari, bătrâni înţelepţi, gospodari harnici. Iar vinul, vinul nostru cel de toate zilele, e atât de bun, mai ales cu mămăligă şi jumări. Măcar pentru asta merită să te întorci acasă..."

P. continuă şi despre fete – cât de frumoase-s ele prin părţile noastre, după care trece în revistă dealurile, beciurile de la Cricova şi 4-5 agricultori-model spre care l-au purtat paşii în calitate de traducător pentru grupuri de consultanţi străini. Un optimism fără margini, nebunatic chiar, îl serveşte ca argument suprem atunci când cauza „revenirii" pare bătută-măr de către sceptici (mult mai numeroşi).

În varii proporţii, modelul de ţară al lui P. rămâne neschimbat şi găzduieşte generos discuţiile ori de câte ori ajungem să abordăm Tema patriei.

Aceste descrieri ale Moldovei făcute de P. rareori depăşesc cadrul folcloristic al pitorescului sau imaginile de catalog turistic: fete încălţate în opinci, ce-şi poartă paşii uşori şi trupurile îmbrăcate în ii înflorate pe pajişti de un verde inexistent, uneori însoţite de flăcăi ce trăiesc o tinereţe eternă, în iţari şi cu căciuli miţoase de cârlan. Ultimii, în unele cazuri, dansează, alteori cântă din bucium. Dacă şi intervine uneori bătrâneţea în cadrul paradisiac, atunci aceasta se înfăţişează sub chipul unei femei în vârstă ce roteşte la cuptoraşe tradiţionale ceaune de mămăligă şi fripturi de porc. Femeia are alături un partener – un bărbat a cărui unică misiune în tablou e să mute dintr-un colţ al desenului în altul un burlui din care curge neîncetat vin roşu de *Primaie* (Pavel Stratan).

P. nu-i unicul purtător al acestei viziuni, ca el sunt mulţi, în străinătate dar şi acasă: legiuni întregi de inşi care au mers în sate rareori şi doar în cadrul unor delegaţii, la deschideri oficiale ale unor proiecte de succes ori, în cazuri extreme, la o sindrofie colectivă organizată sub pretextul pescuitului. Ochii obişnuiţi să privească partea rurală a existenţei exclusiv prin prisma unei Sfinte Treimi tradiţionale: *aer curat-linişte-produse ecologice*, fac o confuzie între masa de sărbătoare pe care sătenii le-o pregătesc oaspeţilor şi... masa ţărănească de toate zilele, care-i mult mai săracă.

Aşa încât, viziunea cea mai răspândită a satului printre patrioţii nostalgici se referă la acesta ca la o veşnică sărbătoare. Se găseşte aici ceva din ecologismul militant al sfârşitului de mileniu şi din nostalgia comunităţii locale, profesată mai ales de unii orăşeni.

Comercial, folclorismul e fără cusur: consumatorii de ii *naţionale+friptură+ vin tradiţional din ulcior de lut* varsă bani importanţi în bugetele locale ale aşezărilor zise turistice. Iar banii aceştia creează locuri de muncă şi oameni cu viitor.

Existenţial, folclorismul nu se interesează de satul real, ci de imaginile şi discursurile pitoreşti, de ţăranii folclorici în detrimentul celor reali, de aerul curat în detrimentul problemelor esenţiale – sărăcie, alcoolism, şomaj, golirea demografică a satelor şi anomie.

Partea proastă e că satul real îşi pierde cumva dreptul la existenţă, iar practicile şi problemele lui cotidiene trec în registrul lucrurilor invizibile – ţăranii trebuie să încapă în stereotipurile folclorice ale turiştilor nostalgici.

* * *

Pe P. îl respect şi dintr-un alt motiv năstrusnic – e printre puţinii ce au decis să revină acasă. Pentru totdeauna, zice el şi bate hotărât cu pumnul în masă.

După un liceu făcut în America, P. a urmat şi o facultate la o universitate cu nume sonor. Meseria învăţată la universitate i-ar fi aşternut în mod ideal un drum comod în viaţă, marcat de deplasări în ţări exotice din Africa şi Asia în calitate de consultant, eventual un fel de carieră birocratică sau, spre finalul vieţii, un post de diplomat într-un stat cu un nume greu de pronunţat şi greu de găsit pe harta lumii.

Dar omul a decis că nu-l seduce cariera de funcţionar la Washington (spre marea deziluzie a părinţilor şi a prietenilor, ce-l asaltează cu argumente „realiste" – acolo-i sărăcie, toată lumea fuge, n-o să rezişti, trezeşte-te).

P. vrea să revină acasă. Cu un proiect: să transforme ţara. Şi-i atâta dorinţă în ochii lui.

„Merg să-mi trăiesc visul", spune, şi în acel moment vorbeşte, cred, americanul din el, gata să jertfească o lume întreagă pentru o senzaţie. Mă prind cu gândul că visul moldovenesc al lui P. n-ar fi decât visul american pliat pe o ţară săracă, situată undeva în Europa de Est, iar P. însuşi – un american, în pofida moldovenismului său declarat. ▣

# Sud-Est cultural, nr.3/2010

La rubrica „Sinteze, interpretări, comentarii", Eugen Lungu publică un text intitulat „Religia, puşca şi alte mituri aforistice". E un fragment dintr-o nouă carte a criticului, *De ce spunem aşa?*, în curs de apariţie la Editura ARC, o carte în care, între altele, autorul se ocupă (adică „investighează"/„cercetează" cu pasiune şi scrupul exegetic, cum doar el o poate face la noi) de frazele-fantomă. Acele maxime, cuvinte înaripate, pe care le atribuim unor autori, deşi aceştia nu le-au rostit şi scris niciodată. De exemplu, maxima atribuită lui Malraux: „Secolul XXI va fi religios sau nu va fi deloc". N-a scris, agnosticul şi ateul Malraux, niciodată această frază, invocată fistichiu şi de preoţii basarabeni agramaţi. Scrie Eugen Lungu la finalul unei lungi şi convingătoare demonstraţii: „În concluzie, putem spune că fraza pusă în gura lui Malraux sau sub pana acestuia nu e decât un trivial aranjament folcloric, în bine cunoscuta manieră a interpolărilor şi „şlefuirilor" ulterioare a unui concept iniţial brut. Fraza este astăzi atât de vehiculată şi e citată cu atâta sacră convingere, încât lasă impresia că e un adaos firesc la *Tablele legii*. Nu există dispută de ordin religios în care să nu fie adusă ca argument suprem. O invocă în extaz până şi preoţii analfabeţi de la noi. Se pare că nimic nu va opri acest colportaj, maxima rămânând în veci legată de numele lui Malraux, nume de la care îi şi vine ponderea şi forţa de convingere. Puţini din apologeţii ei ştiu însă că scriitorul a rămas întotdeauna rece la învăpăierile religioase. Şi mai puţini sunt dispuşi să constate că, deocamdată, secolul XXI nu schiţează nici cel mai mic gest care să adeverească predicţiunea falsului profet colectiv care o bricola".

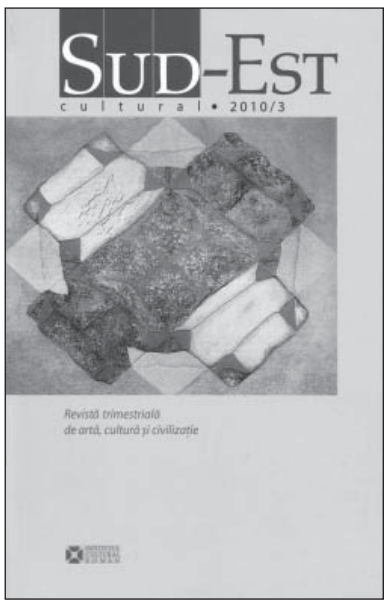


Alte texte interesante ale acestui număr de revistă:

Mircea V. Ciobanu scrie, exigent, concentrat şi... entuziasmat când e cazul, despre cărţile de poezie semnate de Maria Şleahtiţchi, Liliana Armaşu şi Irina Nechit, un trio redutabil care a completat lista cărţilor de poezie valoroase în peisajul nostru literar, cărţi bune şi foarte bune;

Un interviu al Valentinei Tăzlăuanu (remarcabilă seria de interviuri pe care a lansat-o în *Sud-Est cultural*) cu Val Butnaru, cunoscut dramaturg şi manager media, autorul romanului *Cartea nomazilor din B.*, care răspunde astfel la întrebarea „Cum e să fii un om de succes?": „Am să răspund scurt: nu sunt un om de succes. Întâmplarea a făcut să scriu câte ceva. Întâmplarea a făcut să fondez ziare şi televiziuni. Întâmplarea a guvernat întreaga mea viaţă. Ştiu că unii n-o să mă creadă, dar despre asta am să scriu, cândva, un roman";

„Lista basarabeană" – pagini de istorie scrise de Leo Butnaru în stilu-i inconfundabil –, evocă un nume cu care ar trebui să ne mândrim: Eufrosinia Kersnovskaia;

*Jurnalul parizian* (fragmentul 3) al lui Arcadie Suceveanu, proza lui Nicole Popa, „Biblioteca de fildeş", răsfoită de Emilian Galaicu-Păun, însemnările despre Festivalul de la Cannes ale Larisei Turea, „Bref"-ul lui Marcel Gherman... - sunt texte care n-ar trebui să vă scape. (**vasile gârneţ**)

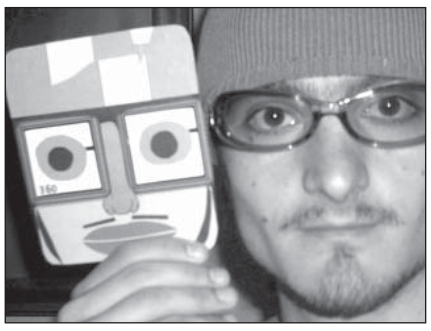

**Teodor Ajder**

# *Bunt* – revolta animalelor

Dulăii s-au înfrăţit cu lupii şi au sărit la beregata oamenilor. Boii şi vacile şi-au luat stăpânii în coarne, caii i-au lovit cu copitele, iar porcii i-au izbit în burtă, dar şi omul a tras cu puşca şi şi-a înfipt pumnalul în trupul lor. Până la urmă animalele au învins în lupta cu omul, apoi a urmat calea lungă şi anevoioasă spre lumea de vis, în care nu există sclavie, în care nimeni nu le va mai asupri, ucide şi ingurgita la masă. Multe dobitoace au căzut răpuse de boli, foamete, frig şi nu în ultimul rând de fraţii răpitori. Au căzut şi liderii răscoalei. Iar despre puţinele animale care au ajuns la destinaţie, Pământul Făgăduinţei, se cunoaşte doar că au cerut unei gorile să le dea porunci, întrucât semăna cel mai mult cu omul. Deveniseră din nou dependente de stăpân. Însă gorila, speriată, a fugit de ele.

Iată un rezumat al romanului **Bunt**, ultima carte ieşită de sub peniţa lui Władysław Reymont (în 1922). Deşi acestui autor remarcabil i-a fost decernat Premiul Nobel pentru literatură în 1924, **Bunt** a fost aproape uitat atât de marele public, cât şi de criticii literari. Reymont scria la un moment dat unui prieten: „Cine şi când s-a interesat cu adevărat de mine şi de lucrările mele? Nu-s nici dintre cei „sociali”, nici evreu, nici partinic. Cine să ia în seamă un sanguin ca mine?” Reymont era totuşi prea categoric făcând asemenea afirmaţii. Alte capodopere semnate de el s-au impus în cultura şi memoria colectivă a polonezilor şi mai sunt şi azi cât se poate de actuale. Bunăoară, *Pământul făgăduinţei* sau *Ţăranii* sunt adesea citite, comentate, înscenate, în baza lor se toarnă lungmetraje.

De ce a fost scos din circulaţie **Bunt**-ul? Primul motiv care se vehiculează e că în **Bunt** se face haz de Revoluţia din Octombrie, de aceea a fost interzis în perioada Republicii Populare Poloneze. Al doilea: acest text este mai slab stilistic în comparaţie cu lucrările precedente ale aceluiaşi autor. Al treilea: neîncrederea şi de aici neglijenţa cu care a fost tratat Reymont în timpul vieţii şi după moartea sa de către unii critici literari polonezi. Reymont a fost un autodidact, un scriitor oarecum „naiv”, un fel de parvenit sclipitor printre literaţii consacraţi. Decernarea Premiului Nobel lui Reymont a constituit o surpriză pentru mulţi. Polonezii au mizat ca marea distincţie să revină unui alt mare scriitor, Stefan Żeromski, despre care se spune că ar fi fost „conştiinţa poporului polonez”. Deşi a fost nominalizat, acesta nu a mai obţinut Nobelul, aparent din cauza unei atitudini neprietenoase a lui Żeromski faţă de nemţi.

Generaţia lui Reymont era o generaţie de scriitori angajaţi, cu revoluţia în sânge. Luptau de secole umăr la umăr pentru independenţa poporului lor, o independenţă pe care polonezii au ştiut să şi-o dobândească chiar în timpul vieţii lui Reymont. În acelaşi timp, era o perioadă în care începea criza civilizaţiei vestice. Democraţia era tot mai mult pusă sub semnul întrebării, apăreau numeroase mişcări politice bazate pe ideologii noi, care afirmau că singura posibilitate de a transforma societatea este violenţa şi nu căutarea consensului sau cumpătarea. Se pare că revoluţia din Rusia de la 1905, care a tulburat doar marginile Imperiului Rus, a fost trăită intens şi urmărită cu sufletul la gură de intelectualii polonezi. Varşovia era pe atunci unul dintre cele mai inflamabile locuri din Imperiul Rus. Polonia şi-a obţinut independenţa naţională abia în 1918, însă revolta din 1905 a însemnat o primă boare de aer liber în Varşovia.

Pentru generaţia lui Reymont, scrie Dariusz Gavin într-un prim text critic despre **Bunt** apărut de la decomunizare încoace[1], independenţa a coincis cu prăbuşirea unei instituţii fundamentale a vechii Europe – democraţia parlamentară, care în Polonia a degenerat în puciul din mai 1926, un eveniment antidemocratic şi antiparlamentar susţinut de intelectualitatea liberală şi de stânga (mai puţin de comunişti). După războaie, revolte şi revoluţii, democraţia veche (poreclită parlamentocraţie) nu mai putea ţine pasul cu lumea contemporană. Se scria mult. Se reconsiderau anumite valori crezute până nu demult ca fiind fundamentale, se propuneau soluţii de ieşire din criză, iar printre ele şi tot felul de noi „ordini”. Aceste texte extrem de fertile au rămas cvasinecunoscute, nu în ultimul rând şi din cauza contextului geopolitic în care a fost afundată Polonia atât în perioada interbelică, când din discursul oficial era omisă chestiunea luptei dintre clase, cât şi după război, când era de rău augur să vorbeşti despre identitatea naţională, iar revoluţia era o temă sacră şi pur şi simplu nu putea fi abordată critic.

Textele cu o conotaţie antirevoluţionară ieşite de sub peniţa marilor scribi ai timpului, afirmă Gavin, sunt puţin studiate şi pentru că nu se ridică la nivelul lucrărilor lor anterioare. Nici *Copiii* lui Prus, nici *Vârtejurile* lui Sienkiewicz, nici *Bunt*-ul lui Reymont nu pot fi calificate drept capodopere. Cauza e una mult mai complexă decât epuizarea talentului acestor mari scriitori. Deşi textele lor conţin o mulţime de intuiţii interesante, de observaţii exacte şi predicţii corecte referitoare la cursul posibil al evenimentelor, per ansamblu, aceste cărţi sunt puţin realizate. Nimeni dintre autorii respectivi nu a ajuns la o sintetiză a unui întreg artistic specific perioadei, nimeni nu a reuşit să fie şi convingător, şi sistematizat din punct de vedere intelectual.

Citindu-l pe Gavin m-am bucurat fără să vreau că Wikipedia a plasat o verigă spre textul său după ce m-am silit din răsputeri să caut **Bunt** pe la anticariatele şi bibliotecile din Varşovia, unde am lăsat frustrate câteva bibliotecare în vârstă, care nu auziseră niciodată de această carte.

La Biblioteca Naţională se găseau toate cele 4 ediţii pe care le-a avut romanul lui Reymont. Am petrecut trei zile la rând studiind volumul din 1924, paginile căruia erau găurite în câteva locuri de cari. Subita mea pasiune era o demonstraţie grăitoare a faptului că **Bunt** mai poate fi încă un text viu şi plin de înţelesuri. Dacă până şi un basarabean ca mine a început să se intereseze de scriitura lui Reymont, degeaba se lamenta el că nu e luat în seamă. Şi, culmea, romanul mi-a plăcut!

**Bunt** e un melanj de motive de basm şi antiutopie. Eroii principali ai cărţii sunt animalele. Romanul se aseamănă la nivel alegoric cu *Ferma animalelor* a lui Orwell, unde revolta „necuvântătoarelor” împotriva omului a servit drept pretext pentru formularea unei critici la adresa dictaturii totalitare. Acesta o fi fost, probabil, principalul şi poate singurul motiv real pentru care cartea lui Reymont a fost lăsată să se prăfuiască în Polonia comunistă şi dată de-a binelea uitării în cea post-comunistă.

*Interferenţa regnurilor.*
Imagine din albumul Poland in Old Photographs, 2005

Dar să vedem ce spune autorul.

Rex e un ciobănesc decăzut din mila stăpânilor, prigonit de slugi şi alungat din gospodărie. S-a întâmplat aşa pentru că Rex a gâtuit şoricarii „domnişorului”, stăpânul său. Rex e bătut şi rănit. Rex vrea să moară. Se aciuează pe unde apucă, ajunge până şi în gojineaţa porcilor. Lihnit de foame, încearcă să le lingă treucile, dar porcii îl dau de gol, îi trădează prezenţa şi prigoana reîncepe. Dulăul este ajutat într-un final de „gâscar” - un băieţaş, care arăta atât de caraghios că seamănă mai mult cu un animăluţ decât cu un „pui” de om. Îl strigau Niemowa (din pol. Nevorbitoru’), deşi ştia să vorbească limba animalelor. Rex îşi găseşte refugiu în pădure, într-o cabană vânătorească. La început îi aduce Niemowa de-ale gurii, apoi câinele începe să vâneze păsări sălbatice, care se găsesc din belşug în lacurile din împrejurimi. În codri întâlneşte o haită de lupi, cu care se ia la harţă. Îl învinge într-o luptă dreaptă pe căpetenia lor – Kulas, care îi devine vasal. De la lupi află ce înseamnă să fii liber şi cum sunt privite animalele de casă de semenii lor sălbatici. „Nu vă puteţi nici măcar *buntui* (răzvrăti)! Doar vă jeluiţi! Ştiţi doar să luaţi bătaie şi să lingeţi tălpile temnicerilor voştri... Glorie învingătorilor! Moarte învinşilor! - acestea sunt sloganele celor volnici!” Într-o zi Rex aude cântecul cocorilor. Păsările îi vorbesc despre un loc mirific, aflat peste mări şi ţări, o ţară cum nu mai este nicăieri pe lume - Pământul Făgăduinţei. Între timp, Rex prinde prostul obicei de a omorî păsări zburătoare. Le omoară din plăcere, nu pentru a-şi potoli foamea. În cele din urmă, vieţuitoarele codrilor se unesc şi îl izgonesc de pe meleagurile lor. Dublu proscris, Rex nu e în stare să respecte nici regula omului, nici legile pădurii.

Întors între dobitoace, Rex le cheamă la răscoală, se lansează în acţiuni de propagandă şi agitaţie. Pentru a le trezi spiritul insurgent, le povesteşte despre Pământul Făgăduinţei cântat de cocori. Pledoaria sa are un larg răsunet, doar porcii se declară sceptici. Argumentul lor nu e de neglijat: pe noi, porcii, se ţine lumea, adevărul, pacea, progresul rezonabil... Parcă ar fi fost o replică din *Ferma animalelor* de Orwell, nu alta! (Nu există, însă, nici o dovadă a faptului că Orwell ar fi ştiut despre existenţa **Bunt**-ului, deşi ultimul a apărut cu circa 20 de ani mai târziu decât romanul scriitorului englez.) Există o anumită ordine înţeleaptă, zic porcii, iar omul e capul ordinii. Fiecare trebuie să-şi cunoască locul. Cât priveşte moartea... ne sacrificăm voluntar întru supravieţuirea speciei noastre.

Dar şi porcii sunt convinşi într-un final să se alăture luptei sângeroase pentru libertatea animalelor. Izbucneşte răscoala. Oamenii sunt învinşi şi izgoniţi de la ferme (ca şi în Orwell, doar că în Orwell nu un câine, ci porcii pun mâna pe putere, căci ei sunt cele mai inteligente dintre animale).

Pentru a deveni regele pădurii, Rex mai are de trecut o încercare: confruntarea cu stăpânul de drept al pădurii – Ursul. Rex, postat în fruntea armatei sale de câini şi lupi, îl atacă pe Urs şi... îl omoară. Este una dintre scenele cele mai spectaculoase din roman. În urma acestei crâncene bătălii, în care Ursul a fost ucis, toate bestiile mici şi mari i se închină lui Rex. Dacă tot ne aflăm la capitolul alegoriei, Ursul e animalul prin care e înfăţişată simbolic Rusia. Polonia s-a aflat mult timp sub ocupaţia Imperiului Ţarist, iar vitejii polonezi s-au răsculat de nenumărate ori împotriva ocupanţilor ruşi. Una dintre răscoalele cele mai spectaculoase a fost cea a lui Tadeusz Kościuszko din 1794. Reymont a dedicat o voluminoasă trilogie acestor evenimente: *Anul 1794*. Kościuszko însă nu a reuşit să doboare Ursul. Ultima parte a trilogiei e intitulată „Insurecţia”, titlu oarecum sinonim cu denumirea romanului **Bunt**. Ştiam că **Bunt** e considerat de mulţi drept o parabolă a Revoluţiei din octombrie, dar ce caută în ea Ursul biruit? Să fie prototipul ţarului executat de comunişti? Ursul nu e întreaga putere cotropitoare? Sau poate n-ar trebui să vedem în acest episod mai mult decât o scenă mai de efect din viaţa animalelor?...

Rex are două amante. O căţea de vânătoare, care stă cu el după ce e alungat de la curte; mai târziu, spre final, când încep să-l părăsească vasalii, îl sprijină

→

**Günther Nickel**

# Susţinerea literaturii şi a traducerilor în Germania

Nicăieri în lume cultura nu este protejată şi susţinută în asemenea măsură ca în Germania, Austria şi Elveţia. Această stare de fapt are o explicaţie istorică. Pentru clasa de mijloc formată în secolele XVIII şi XIX, în lumea vorbitorilor de limbă germană, arta şi cultura erau cel mai important mod de a-şi articula şi a-şi demonstra propria identitate liberală. După moartea sa în 1805, statutul de figură literară emblematică a lui Friedrich Schiller a continuat să crească în ochii reprezentanţilor clasei de mijloc germane. În 1839, Societatea Schiller cu sediul în Stuttgart a înălţat primul monument al lui Schiller, ca o expresie a liberalismului german sub forma unei statui de mari dimensiuni. Bineînţeles, aceasta nu i-a făcut să se bucure prea mult pe membrii familiei regale aflate la putere şi pe aristocraţia wurttembergiană, dar pînă la urmă ei au ajuns să tolereze acest gest de cultură cu caracter burghez.

În trecut promovarea literaturii, în special a celei contemporane, era doar sporadică şi nesistematică. Din cînd în cînd, autorii primeau scrisori de recomandare de la autorităţile politice sau donaţii de la cetăţenii bogaţi. Această metodă de susţinere a fost pusă în aplicare pentru prima dată la nivel instituţional de Fundaţia germană Schiller începînd cu anul 1859. Pînă în 1862 o loterie naţională a generat un venit de 450.000 de taleri (moneda germană dinainte de 1907), 300.000 dintre care au fost acordaţi Fundaţiei Schiller. Această sumă a fost suficientă pentru realizarea obiectivelor Fundaţiei, cele de a onora scriitorii cu merite excepţionale şi de a-i susţine financiar pe ei şi pe familiile lor în cazuri de urgenţă, de boală şi la vîrste înaintate, timp de decenii.

### Cultura ca valoare şi prestigiu al statului naţional

Odată cu creşterea inflaţiei la începutul anilor 1920, Fundaţia Schiller şi-a pierdut rezervele financiare, la fel ca şi majoritatea reprezentanţilor clasei de mijloc. Pe cale de consecinţă, responsabilitatea pentru promovarea culturii a revenit în mare parte autorităţilor politice. În democraţiile care s-au instaurat în Germania după 1918 şi în Republica Federală Germană după 1945, promovarea culturii a avut un rol esenţial pentru menţinerea şi consolidarea noilor organizaţii şi structuri. Din acest moment primul obiectiv al culturii a fost cel de a contribui la promovarea imaginii naţiunii şi a statului, o funcţie care creştea continuu în importanţă începînd deja cu secolul al XIX-lea. Cultura, care anterior a servit drept platformă pentru critica la adresa statutului uzat al curţii regale, păstrîndu-şi condiţia de neafiliere la nici o instituţie, s-a transformat într-o bijuterie instituţionalizată, ataşată la coroana regală. Această stare de fapte a progresat şi mai mult în domeniul literaturii odată cu formarea unei filologii naţionale şi nu s-a schimbat semnificativ nici după cel de-al doilea război mondial. În Germania de Vest, ca şi în RDG, literatura a jucat un rol crucial în consolidarea sistemelor sociale ale acestor ţări, mai mult, a fost interpretată în ambele state ca un instrument de educaţie naţională şi ca o „instituţie morală", după cum o definise Schiller.

### O pletoră de premii şi programe de asistenţă

Atenţia asupra necesităţii unei reprezentări culturale naţionale a scăzut progresiv din momentul unificării Germaniei, dar, în pofida acestui fapt, dorinţa de a asigura diversitatea culturală se reflectă în sumele premiilor oferite pentru susţinerea culturii de către guvernul federal german, de administraţiile landurilor şi de autorităţile locale, care au crescut constant pînă la începutul noului mileniu. De atunci, contribuţiile au rămas la acelaşi nivel, însă chiar şi în ziua de azi ele ating suma de peste 8 miliarde de euro pe an (pentru comparaţie, în 1995 cifra era de 7.5 miliarde Euro, în jur de 8.5 miliarde în 2000 şi aproximativ 8.1 miliarde în 2005).

Catalogul premiilor pentru cultură (*Handbuch der Kulturpreise*) conţine o listă de 300 de programe de asistenţă doar în domeniul literaturii, dintre care 80 sînt programe de burse pentru scriitori. *Deutscher Literaturfonds* are la dispoziţie nu mai puţin de un milion de euro în fiecare an pentru a acorda premii şi granturi şi pentru a proteja tradiţii literare importante. Sonja Vandenrath a identificat 182 premii literare germane în studiul său publicat sub formă de carte în 2006 cu titlul „Finanţarea privată a literaturii contemporane", dintre care la fiecare două zile, an de an, este acordat cîte un premiu. Multe oraşe germane găzduiesc centre literare sau un oficiu literar. La Berlin, capitala naţională, există nu doar un centru Literaturhaus pe strada Fasanenstrasse, ci şi un centru Literaturwerkstatt pe strada Prenzlauer Berg, un Literaturforum în Brecht Haus şi un Literarisches Colloquium pe Wannsee.

Casa de creaţie – Literarisches Colloquium Berlin

### Mai multă apreciere şi susţinere pentru traducătorii literari

Traducerile literare au avut în mod tradiţional un statut foarte important în Germania, o dovadă fiind afirmaţia din 1827 a lui Goethe însuşi, într-un dialog cu confidentul său Eckermann: „Astăzi literatura naţională a devenit un termen lipsit de sens. Trăim în epoca literaturii mondiale". Chiar dacă în ultimii ani continuă să se manifeste opinii divergente asupra remunerării potrivite a traducătorilor, situaţia lor rămîne în orice caz foarte bună în comparaţie cu cea din alte ţări, traducătorii beneficiind de o susţinere tot mai mare din partea guvernului. Landul german Westphalia Rhinul de Nord susţine un centru de cercetare internaţional în oraşul Straelen sub forma unui *Ubersetzerkollegium* (Colegiu al Traducătorilor), care oferă diverse resurse pentru traducătorii profesionişti de literatură şi non-ficţiune. Cel mai important partener pentru traducătorii în căutarea unor granturi de călătorie sau de lucru este fondul *Deutscher Ubersetzerfonds*, care are în prezent un buget anual de peste 400.000 de euro.

De asemenea, Institutul Goethe continuă de 35 de ani să promoveze traducerea cărţilor germane în limbi străine. În această perioadă, Institutul Goethe a finanţat editarea a 5.000 de cărţi traduse în 45 de limbi. Din 2003, Institutul susţine portalul Internet *Litrix.de,* care promovează literatura germană în alte ţări.

---

Günther Nickel este profesor de istorie a literaturii germane moderne. Activează de asemenea în calitate de lector şi redactor pentru *Deutscher Literaturfonds* în Darmstadt.

După revista „Uber: Blick"
Traducere de **Marcel Gherman**

▣

---

→

o lupoaică. Ce rol au acestea în roman? Rex nu e... Lenin cumva? Iar cele două personaje feminine or fi fiind femeile care l-au susţinut-iubit pe liderul bolşevic?... Autorul lasă cumva în suspensie personajul Niemowa. La început băiatul devine consilierul animalelor răsculate, dar după un timp începe să-i fie dor de rânduielile vechi. Găseşte o păpuşă şi se îndrăgosteşte de ea. Încearcă să convingă nişte bovine să se întoarcă la oameni, în grajdurile lor. Pentru asta e ostracizat, iar ulterior lăsat în voia lui şi, se pare, băiatul e omorât de o haită de lupi străini.

Criticul Julian Krzyzanowski susţine că romanul lui Reymont e o parabolă „răsfirată", un text îmbibat de un naturalism brut, un simbolism caricatural şi o moralitate tradiţională. Gavin consideră că experienţa Revoluţiei bolşevice, atât de vie în anii douăzeci ai secolului XX, impunea un limbaj nou, însă Reymont nu a ştiut să răspundă acestei provocări...

Eu am descoperit **Bunt** datorită jocului de-a fabula pe care îl profesau în ultimii ani ai guvernării comuniste mass-media din Basarabia: protagonistul acestor reportaje era artistul-militant Anatol Mătăsaru. Am început să caut, dintr-un interes personal, texte puternic angajate politic, cu alură alegorică, în special cele în care figurează animale antropomorfe sau în care animalele sunt folosite pe post de tropi. Mi-am propus să plasez faptele lui Mătăsaru într-un context istoric şi artistic coerent. **Bunt** este un text fundamental în acest sens şi nu e unicul. Renunţarea la „umanism" şi încercarea de a privi lumea dintr-o perspectivă diferită decât cea a oamenilor începea să fie tot mai mult luată în seamă în acele timpuri zbuciumate, ca şi acum. E vorba despre o validare sau o chestionare a unor valori fundamental acceptate, în acest caz: valorile umanismului. Să amintesc o serie întreagă de texte devenite clasice, apărute în aceeaşi perioadă – *Insula Pinguinilor* de Anatol France (1908), *Din viaţa insectelor* (1921) şi *Invazia Salamandrelor* de Karel Čapek (1936), *Kaputt* de Curzio Malaparte (1944), *Ferma animalelor* a lui Orwell. Apariţia lor a stârnit veritabile vârtejuri atât în literatură (unul dintre cei mai radicali autori a fost J. M. Coetzee, care notează în romanul *Elizabeth Costello* că fermele de animale de azi funcţionează după aceleaşi principii cu lagărele naziste de exterminare în masă), cât şi în filosofie (vezi, în special, „chestiunea animalului" la Heidegger, Levinas, Agamben şi, nu în ultimul rând, la Derrida, iar pentru o sinteză excelentă se poate consulta *Zoografii* de Matthew Calarco, 2008).

**Bunt** nu poate fi redus la o parabolă a revoluţiei din Octombrie sau la un text „antirevoluţionar", cum au pretins unii recenzenţi. Natura e descrisă în **Bunt** la fel cum e zugrăvită în *Ţăranii*, pentru că atât omul cât şi făptura ne-umană pot savura un peisaj, iar relaţiile înfiripate între personajele-animale sunt relaţii care se formează în mod normal şi între indivizi. Reymont ne arată că un animal poate fi mult mai „uman" decât ne imaginăm.

E puţin probabil ca Peter Singer, autorul *Eliberării Animalelor* (1975), răsunătorul tratat de etică care stă la baza Mişcării de eliberare a animalelor (MEA), să fi auzit de romanul scriitorului polonez interbelic. E cert însă că **Bunt** poate fi considerat precursorul acestui text devenit deja canonic. MEA, printre altele, îşi propune să pună capăt distincţiei morale şi legale între om şi fiinţele non-umane, abolirea statutului de proprietate privată asupra animalelor, interzicerea folosirii animalelor în cercetare, în industria alimentară, la producerea îmbrăcămintei şi în divertisment.

**Bunt** îşi aşteaptă traducătorii români, care vor contribui la scoaterea din uitare a acestui roman.

---

1. „Reymont şi revoluţia", în *Ośrodek myśli politycznej*, 2006.

▣

# Tilman Rammstedt şi muzicalitatea frazelor

Tilman Rammstedt s-a născut în 1975, la Bielefeld, şi locuieşte în prezent la Berlin. A studiat, aşa cum spune el însuşi, „foarte multe materii” la Edinburgh (Marea Britanie), Tübingen şi Berlin. Spre finalul învăţăturii scrie o primă carte de povestiri. Împreună cu Michael Ebmeyer, Florian Werner şi Bruno Franceschini creează şi animă grupul muzical-literar *Fön*.

Romanul **Împăratul Chinei**, pentru care Tilman Rammstedt a cîştigat prestigiosul premiu Ingeborg-Bachmann-Preis în 2008, este cea de-a treia carte a sa.

Keith Stapperpfennig, eroul principal al naraţiunii, este un tînăr ciudat şi de o mizantropie extremă. Keith creşte în casa bunicului, alături de fraţii săi, fără a-şi vedea prea des părinţii (doar pe mama, extrem de rar). Bunelul are obiceiul de a aduce acasă „bunicuţe” tot mai tinere. De una dintre ele se îndrăgosteşte Keith. La aniversarea a optzeci de ani, nepoţii îi oferă bunelului un cadou original – o călătorie oriunde şi-ar dori. Bătrînul alege să viziteze China şi-l ia pe Keith, nepotul favorit, ca însoţitor. Keith însă, împreună cu Francesca, tînăra „bunicuţă”, cheltuie banii pentru călătorie prin cazinouri, iar bătrînul pleacă în călătorie însoţit de altcineva. Refugiat sub masa din camera sa, Keith le scrie fraţilor lungi şi false scrisori de călătorie dintr-o Chină inventată. Asta pînă cînd află că bătrînul a decedat într-un spital (fără a ajunge vreodată în China) şi că ar trebui să meargă să identifice cadavrul.

Vă prezentăm fragmente dintr-o discuţie a publicistului Hanns-Werner Prunck cu Tilman Rammstedt, publicat în revista *TITEL*: despre joc, ca necesitate fundamentală a omului, şi despre cărţile preferate.

*- Am remarcat că* ***Împăratul Chinei*** *este scrisă foarte ritmic. Are vreo legătură cu faptul că sînteţi şi muzician?*

- Nu pretind că aş fi un muzician adevărat, e un pic de exagerare în ceea ce spuneţi. Fac parte dintr-o trupă, dar acolo mă ocup doar de texte. Mai cînt şi la cîteva instrumente muzicale, însă nu deosebit de virtuoz. Da, e adevărat, muzicalitatea frazelor are, pentru mine, un rol deosebit de important în scriitură. Ea constituie, să zicem aşa, regula principală a stilului meu: o voce ritmică care trebuie să mă pătrundă. Cred că textele n-ar trebui să fie doar lizibile, or, în principiu, toate lucrurile-s lizibile, ci şi ritmice, căci asta deschide cititorii.

*- Aţi vizitat vreodată China? Aveţi o relaţie specială cu această ţară?*

- Nu, nu am nici o legătură reală. Poate doar cu excepţia faptului că mi-a servit drept sursă de inspiraţie. Atunci cînd începeam să lucrez la roman – se întîmpla în 2007 - miracolul economic chinez, în contextul apropiatei găzduiri a Jocurilor Olimpice, era pe buzele tuturor. China era o prezenţă constantă în mass-media. Cu toate acestea, încercam un sentiment straniu că, de fapt, nimeni nu ştia mai nimic despre această ţară. Şi mi-am zis că aş putea scrie o carte a cărei acţiune s-ar desfăşura în China, nu tocmai în China reală, ci într-o Chină fictivă, imaginată de mine.

*- N-a fost prea excentric, ca scriitor, să pretindeţi că scrieţi despre o ţară pe care nu o cunoaşteţi, că cele înşirate pe hîrtie sînt pe jumătate născocite?*

- De fapt, puteam să născocesc totul. Nu cred că aş fi putut scrie despre China, dacă aş fi mers acolo. Ar fi însemnat să adun experienţe, impresii şi eventual le-aş fi comparat cu istorisirea mea. Aşa însă am avut libertatea deplină. Iniţial, utilizam un ghid, exact ca şi eroul principal Keith Stapperpfennig, care inventează şi povesteşte. Spre sfîrşit, am renunţat, practic, la orice ghidare şi atunci chiar am inventat totul, iar asta mi-a produs o mare plăcere.

*- Cel mai uimitor în carte este că începe cu un blocaj al scrisului. Primul text scris de Keith Stapperpfennig sună astfel: „Dragă bunicule, eşti mort. Cu cele mai sincere urări, Keith”. După aceasta scrisul izbucneşte de-a dreptul. Romanul se profilează, de altfel, în mod oarecum straniu, din prea multă muţenie şi tăcere: Keith este un tînăr timid, mai cu seamă atunci cînd se află în compania bunicului său, însă acum are ocazia să-i zică tot ceea ce crede cu adevărat despre el.*

- Exact, şi el poate face asta doar în limitele unei povestiri mari şi mincinoase. În mod real, Keith n-ar putea să-i spună prea multe lucruri bătrînului, pentru că el oricum a decedat, însă folosind această cale indirectă (o scrisoare adresată fraţilor săi), el eliberează toate vorbele ce le-ar fi zis decedatului.

*- E mult joc în textele dvs., de exemplu, tablele etc. Are jocul vreun rol special în procesul scrierii?*

- Din păcate, acum pentru mine scrisul nu mai e un joc. Da, îmi place să ştiu că rezultatul muncii mele arată ca un joc. Însă actul scrierii e mai mult o luptă. Ideea de a inventa jocuri, care face parte dintr-o istorie mai largă a lui Homo Ludens, o găsesc nu doar amuzantă, ci şi plină de învăţăminte. Nevoia de joc a omului este una fundamentală, iar jocul dezvăluie firea umană, pe care astfel ajungem s-o cunoaştem mai bine. Din acest motiv las personajele mele să se joace.

*- Am senzaţia că în două dintre scrierile dvs. precedente, „Noi rămînem în preajmă” şi „Pregătirile înainte de sărbătoare”, anunţaţi cumva intonaţia din* ***Împăratul Chinei****. Romanul reuneşte, combină măiestrit tonurile pe care le-aţi exersat înainte, iar ceea ce rezultă e o carte excelentă.*

- Pe de o parte, aceasta mă bucură, iar pe de alta, îmi este şi puţin teamă. Nu doar pentru că vedeţi cele două scrieri ca anunţînd – ca stil – ultima carte, ci mai ales fiindcă asta ar putea să însemne că acum s-a cam zis cu mine ca scriitor şi că nu mai trebuie să scriu nimic. Cred ceea ce spuneţi, o anume intonaţie străbate toate textele mele de pînă acum, însă mă gîndesc: cu cît scrii mai mult, auzi tot mai bine acest Ton. S-ar putea ca **Împăratul Chinei** să fi atins o vibraţie (poate chiar o perfecţiune) a sunetului pe care am căutat-o de la bun început. Primele două cărţi sînt foarte asemănătoare tematic, aşa le văd eu. Abia cu acest roman despre o Chină imaginară am încercat să fac altceva.

*- Pentru mine* ***Împăratul Chinei*** *a fost în mod clar cartea anului 2008. Aş vrea să discutăm puţin despre „urmaşul” dvs., adică despre „Schilten”, de Hermman Burger, care a fost declarată cartea anului 2009. E cumva surprinzător, mai ales că era vorba de o reeditare. Aţi citit-o, nu?*

- Da, am citit-o acum cinci-şase ani şi am fost ca şi luat de vînt! Acest roman era printre cărţile pe care timp de cîţiva ani, ca un bun misionar, le-am tot făcut cadou cunoscuţilor şi prietenilor. Nu toată lumea însă s-a arătat mulţumită, unii chiar au renunţat s-o citească. N-aş putea spune că e voluminoasă, dar lectura te epuizează şi necesită un mai mare efort.

*- În „Schilten”, învăţătorul Armin Schildknecht merge să profeseze într-un sat, dar acolo îşi pierde minţile. Învăţătorul expediază nenumărate scrisori inspectorului pentru a nega acest lucru, afirmînd că el, de fapt, este perfect sănătos. Din păcate, aceste declaraţii nu fac decît să demonstreze doar gravitatea şi gradul avansat al degradării sale psihice. Umorul lui Hermman Burger este altfel decît umorul dvs. Să zicem, glumele lui Burger mi se par uneori foarte obositoare, e un umor care te solicită, îţi cere un efort de concentrare, fiind pe alocuri deosebit de manierat. Ironiile dvs. sunt mai uşoare şi mai line.*

- Da, prefer un anumit tip de umor grotesc şi sper că îmi reuşeşte să-l redau în cărţile mele. Am rîs pînă la lacrimi lecturînd *Schilten,* dar în alt sens, absolut în alt sens decît felul în care se spune că „rîzi pînă la lacrimi”. E foarte diferit, neînchipuit de încurcat, abisal şi chiar maniacal.

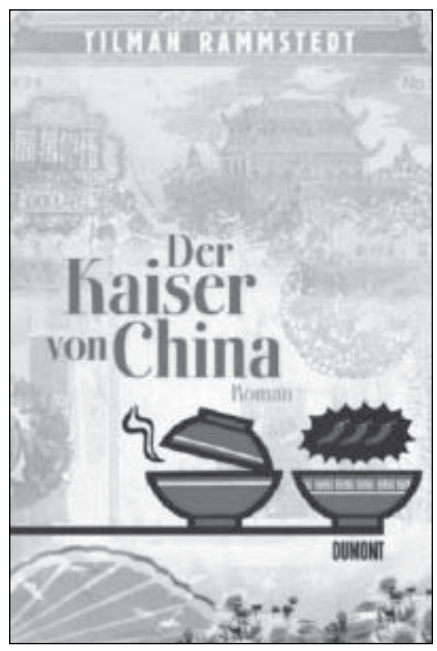


*- Aceste fraze incredibile pe care le construieşte, aceste concentraţii de imagini cred că-i sperie pe foarte mulţi cititori...*

- Am observat asta acum, cînd încercam să-l recitesc pe diagonală. Cartea se aseamănă puţin cu un vis confuz. Însă, categoric nu e un roman halucinogen sau ceva de genul acesta. Am o memorie nu tocmai bună cînd vine vorba de cărţi, dar am înţeles cu un fel de groază că ceea ce ştiu despre *Schilten* e doar că îmi place la nebunie. Credeam că îmi voi putea aminti unele fragmente din carte şi voi putea vorbi despre ele, mai ales că am răsfoit-o un pic. Dar n-a funcţionat, pentru că pur şi simplu nu se poate intra în anumite pasaje. Nu e un roman pe care să-l citeşti fragmentar. Una din două: sau îl citeşti cap-coadă, sau îţi rămîne inaccesibil.

*- Cred că „Schilten” e o carte care se cîştigă/„se supune” foarte greu. În schimb, eşti răsplătit cu generozitate la sfîrşit. Şi mai există ceva care-i leagă pe Hermman Burger şi pe Tilman Rammstedt: Hermmann Burger a fost şi el laureat al prestigiosului Bachman-Preis.*

- Da, Bachmann-Preis a adunat o foarte ilustră galerie, unde se pot găsi şi nume foarte mari, dar şi nume despre care apoi nu se mai aude nimic vreodată. În funcţie de starea de spirit, te poţi raporta (ori eşti încadrat) la (în) unul dintre aceste două grupuri de premianţi. Fie zici că faci parte din grupul cu Hermman Burger, Birgit Vanderbeke sau Katja Lange-Müller, fie spui că eşti din grupul celor despre care nu s-a mai auzit nimic.

*- Vă mulţumesc!*

Traducere şi adaptare de **Emanuela Sprînceană**
(după http://www.titel-magazin.de)

▣

# Un roman catalan al identităţilor hibride

de

**Răzvan Mihai Năstase**

Cultura şi literatura catalană au rămas necunoscute publicului român multă vreme, poate şi fiindcă limba catalană este vorbită doar la nivelul unei regiuni, nu şi al unui stat, fapt care a condus adeseori la asimilarea automată a autorilor catalani cu cei hispanici şi la estomparea diferenţelor (inerente). În ultimii ani însă, cu sprijinul Institutului Ramon Llull, tot mai multe cărţi ale unor scriitori catalani au ajuns sub ochii şi pe masa de lectură a publicului român, fie că vorbim de publicarea sistematică, în colecţii dedicate acestei literaturi (cum este cea a Editurii Meronia, în care au fost traduşi autori precum Jaume Cabré, Mercè Rodoreda, Ramon Solsona sau Carme Riera), fie de apariţia unor romane catalane în colecţii de literatură universală, cum este cazul colecţiei Byblos şi al romanului **Ultimul patriarh**.

Najat El Hachmi este o tânără scriitoare catalană, cu rădăcini marocane, care a studiat literatură arabă la Universitatea din Barcelona. Avem de-a face aşadar cu un melanj biografic interesant şi incitant, care şi-a găsit oglindirea literară în romanul ei de debut **Ultimul patriarh**, publicat în 2008. Cartea, în două părţi, cuprinde practic două (bildungs)romane cu totul diferite. Mai întâi, citim povestea tatălui naratoarei, Mimoun, iar apoi pe cea a fiicei lui.

În prima parte ni se istoriseşte copilăria şi adolescenţa unui marocan, ultimul vlăstar de sex masculin al unei vechi familii (de aici şi numele romanului). Mimoun nu este un copil ca oricare altul, existenţa lui fiind punctată periodic de o serie de evenimente şi experienţe limită care gravitează în jurul violenţei şi sexului. Copilul este bătut, violat de un unchi, umilit de tată, dar la rândul lui vădeşte o cruzime atroce (îşi omoară, de pildă, fratele nou-născut). Mimoun este convins că merită o soartă mai bună (de altfel, repetă obsesiv, ca o litanie, vorbele „Nu ăsta-i destinul tău!”), fapt pentru care alege să plece clandestin în Spania, unde se angajează cu ajutorul unor rude şi cunoscuţi. Familia rămasă în Maroc îl priveşte cu respect, aşteaptă cu sufletul la gură veşti de la el şi ajutoare financiare. Mimoun, în schimb, îşi înşală în Spania soţia cu nevasta şefului său, este dat afară, cheltuieşte toţi banii (agonisiţi din greu) pe alcool, droguri şi femei, iar odată întors acasă suferă accese de gelozie cumplite, bănuindu-şi soţia (cât se poate de credincioasă, de altfel) de adulter.

Dincolo de biografia acestui personaj, pe cât de odios, pe atât de fascinant, de care toate femeile sunt atrase magnetic, interesant în această primă parte este modul de construcţie al frazelor. Strategia naratoarei este de a simula obiectivarea unui punct de vedere, ea luând o distanţă prudentă faţă de toate lucrurile pe care le descrie şi pe care nu le transmite cititorilor drept certitudini, ci ca ipoteze de lucru. Istorisind diferite episoade din viaţa tatălui ei, naratoarea foloseşte frecvent sintagme precum „poate că”, „pesemne”, „va fi simţit el ceva” etc. Această jucată onestitate narativă nu supără şi nu îngreunează lectura, ci dimpotrivă, o face chiar mai antrenantă, sporind senzaţia de autenticitate, de sinceritate: „Şi dintr-o dată se petrecu unul dintre acele evenimente care aveau să facă din Mimoun un altfel de om decât cel care ar fi trebuit să fie, un lucru pe care până acum nu l-a ştiut nimeni sau, dacă l-a ştiut cineva, l-a ţinut sub tăcere. La trei ani, când deja zburda pe câmpia din preajma casei văruite, cunoscându-i fiecare colţişor, pândind animăluţele şi vârându-se printre arbuşti după ouă de găină, un nou personaj intră, pe neaşteptate, în scenă. Era ceva vreme de când bunicii i se umflase aşa de tare burta, încât ai fi zis că era o minge uriaşă. Într-o zi i se dezumflă brusc, după ce toată noaptea o auzise urlând, ca şi când ar fi fost pe moarte sau ar fi pătimit nişte dureri insuportabile. A doua zi Mimoun se duse la ea în fundul odăii, întinsă încă printre aşternuturi, împresurată de mirosul acela de sânge sau de miel spintecat, amestecat cu o aromă de cuişoare în oţet. [...] Vino încoace, copile, îi va fi zis bunica, iar în glasul ei era un strop de blândeţe, un amestec de tristeţe şi de bucurie pe care avea să i-l mai audă după fiecare naştere. De femeie obosită şi mulţumită totodată. Vrei să îl cunoşti pe frăţiorul tău? Ia uite-l, ce frumos e! Şi văzu un guguloi, un ghemotoc de cearşafuri legate în jurul unui omuleţ tare mic, căruia i se zărea doar faţa împresurată de alb. Un prizonier. Era cel mai mic omuleţ pe care îl văzuse el până atunci, mai mic chiar şi decât el însuşi. Şi urât. Cum de zicea maică-sa despre chestia aia vânătă şi congestionată că e drăgălaşă? E urât, strigă Mimoun şi o rupse la fugă, văzând că braţele bunicii erau ocupate cu viermele ală uriaş, aproape complet ascuns în gogoaşa lui.” (p. 21)

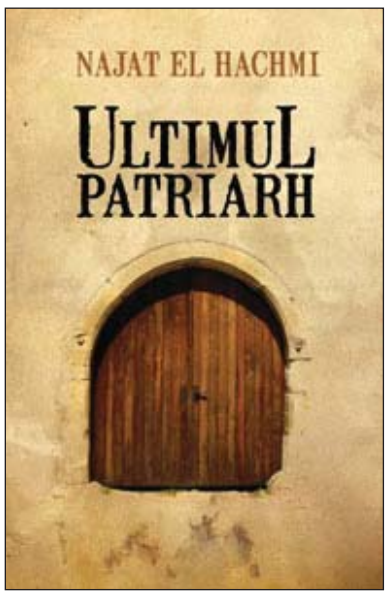


Partea a doua a cărţii o are în prim-plan pe naratoare, fiica lui Mimoun. De data aceasta însă, accentul naraţiunii alunecă de la epicul pur, de la poveste, către critică socială, către punerea în discuţie a înfruntărilor dintre civilizaţii, a toleranţei, a progresului obţinut prin violarea brutală a unor vechi tradiţii sau tabuuri. Fiica lui Mimoun este reprezentanta unei noi generaţii, care nu mai pune preţ pe obiceiurile seculare, o generaţie pentru care asemănările contează într-o mai mare măsură decât diferenţele. În pofida idealurilor sale, naratoarea simte pe pielea ei drama de neocolit a celui care este respins de o cultură şi de o societate nouă, dar care nu-şi mai găseşte loc nici în cultura şi societatea din care provine. Permanenta insecuritate psihologică a eroinei se reflectă fidel şi în biografia sa – mariajul ratat fiind exemplul cel mai elocvent în acest sens, după o poveste de dragoste care la început a constituit un soi de colac de salvare într-o viaţă dominată tiranic de figura paternă: „Cu cât creşteam mai mult, cu atât mă ţinea mai din scurt. Nu îşi mai amintea nici de mama, nici de marele rău pe care i-l făcuse ea, iar eu îmi spuneam că, dacă celălalt, nu el, mi-ar fi fost tată, viaţa mea ar fi fost cu totul alta. Dintr-o dată, tata începu să dea târcoale cu maşina prin faţa institutului, aleatoriu, în zile care nu puteau fi ghicite, şi nu era o întâmplare. Până când te trezeai cu el pe urmele tale şi îţi spunea urcă, te duc eu acasă, şi atunci ai înţeles că trebuia să ai grijă la ieşire şi să nu zăboveşti prea mult timp prin preajma băieţilor din clasă. Şi nici pe lângă fete, fiindcă el spunea că toate creştinele sunt aşa şi pe dincolo. Situaţia era cum era. Nu tu prietene de pe-aici, fiindcă sunt aşa cum sunt, nu tu prietene de dincolo, fiindcă sunt încă şi mai rele, şi nu tu amici, de aici sau de aiurea, asta era de la sine înţeles. Când deja credeai că nu mai e altă cale decât sau să te omori, sau să îl omori, atunci a apărut El, cavalerul care ţi-a deschis uşa, când tu te grăbeai, încărcată de sacoşe, şi ai crezut că te va scăpa de tot, chiar şi de tine însăţi.” (p. 278)

**Ultimul patriarh** este un roman puternic, cu personaje bine conturate şi cu o tensiune dozată atent şi constant, care te ţine de la un cap la altul al poveştii. Prin această carte atât autoarea, Najat El Hachmi, cât şi traducătorul român, Alexandru M. Călin, reuşesc să radiografieze fidel oameni cu identităţi hibride şi să le depene povestea cu mult farmec, într-o atmosferă de basm oriental.

**Najat el Hachmi**, ***Ultimul patriarh***, Curtea Veche Publishing, Bucureşti, 2010, 328p.

▣

# Christa Wolf ...

*(Urmare din pag. 32)*

stă ascunsă în spatele senzaţionalelor modele noi de pubele”. An de an, doamna Wolf observă cum se coc boabele de soc în Germania de Est şi are darul de a face în cartea sa ca un hambar colectivizat sau o întâlnire a muncitorilor din fabrici să pară mai umanizate şi mai prietenoase.

Totuşi, ea nu trece sub tăcere ironiile vieţii într-un stat totalitar. În notele de jurnal din 1961, fiica sa de 5 ani, Tinka, se plânge că toate cărţile cu fotografii înfăţişează doar muncitori. „Sunt plicticoşi”, zice ea. Soţul doamnei Wolf este bucuros de reacţia copilului: „Critică literară la cel mai înalt nivel,” zice acesta. Mai târziu, când Tinka este nevoită să completeze aplicaţia de intrare la colegiu, mama şi fiica râd de propriile formulări absurde: „Fiindcă părinţii mei sunt membri ai Partidului Socialist Unit, am frecventat lecţii de pian de la vârsta de 9 ani”.

Christa Wolf nu a fost doar membră de partid, ci chiar a candidat între 1963 şi 1967 pentru a intra în Comitetul Central. În 1961, în momentul construcţiei Zidului Berlinului, ea a adoptat o poziţie defensivă. Atunci când menajera sa i s-a plâns că zidul ar putea să „rămână pe conştiinţa unei persoane”, Christa Wolf a ripostat: „Faptul că nu vei mai putea să te deplasezi cu trenul din Duppel în Berlinul de Vest nu ar trebui să o deranjeze. Menajera oricum nu ar fi făcut asta”.

Idealismul său – nelipsit de o doză de orgoliu – s-a transformat foarte curând în scepticism, mai ales atunci când alţi intelectuali au început să fie ameninţaţi. Dar regimul a considerat-o utilă pe „disidenta loială”, astfel încât tocmai prin 1984 doamna Wolf a numit decizia sa de a rămâne în RDG drept o „datorie”. În sprijinul acestei misiuni, ea reproduce scrisoarea unei admiratoare: „Vă implor să-mi arătaţi dacă şi în ce mod mai există speranţă aici, mai ales pentru copiii mei”.

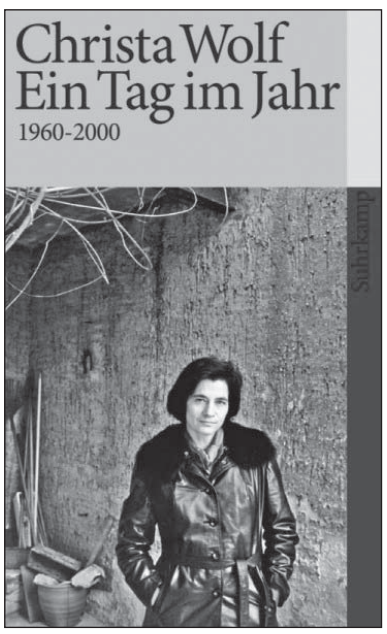


După căderea Zidului, dezolarea şi confuzia Christei Wolf se manifestă în dorinţa ei de a conserva o identitate est-germană, vizibilă în 30 de note din jurnal. Sentimentele sale sunt mai mult decât nostalgice, o nostalgie pentru blocurile de locuit monumentale şi palatele de azbest ale poporului. După momentul achiziţionării unor tomberoane vechi, urmează un incident într-un magazin, în care vânzătorul, provenit dintr-un alt oraş, o recunoaşte pe Christa Wolf . „Honecker i-a dat chiar şi o casă de lux”, declară acesta. Doamna Wolf părăseşte magazinul în mod demonstrativ şi şofează până acasă, fredonând afectată un cântec ce se voia exprimarea unui vag regret pentru statul socialist.

Cancerul cu care a luptat pe parcursul anilor ‘90 a devenit o metaforă pentru conştiinţa Christei Wolf. A supravieţuit cu ajutorul poemelor lui Goethe. Aceeaşi maladie îl afectează şi pe Günter Grass, a cărui carieră în Occident constituie o reflecţie în oglindă a carierei Christei Wolf, cu critica sa la adresa reunificării şi cu mărturisirea din vara trecută că şi el a fost cândva complice al lumii pe care o critică – în cazul său, a dezvăluit faptul că a servit în Waffen SS. Poate deloc întâmplător, cei doi au devenit prieteni după reunificare.

Perioada de după reîntregirea Germaniei constituie axa centrală a volumului *Ein Tag im Jahr*. Anii precedenţi au anticipat ironia momentului 1989, iar intervalul ce a urmat prezintă cititorului esenţa contradicţiilor scriitoarei. Christa Wolf îşi păstrează o anumită formă de fericire, dar chiar şi cel mai critic cititor nu poate să nu simtă pierderea unică şi inomabilă pe care a suferit-o fosta „regină a literaturii” din Est. Aceasta e povestea unei vieţi al cărei sens a fost întotdeauna greu de înţeles, iar în final s-a pierdut cu desăvârşire. În însemnările din 1998, cu puţin timp înainte de alegerile care l-au adus la putere pe Gerhard Schröder, Christa Wolf notează pe un ton rece şi distant despre o familie cu care fusese prietenă: „Ea şi soţul său, şi implicit toţi cei interesaţi de politică, au devenit nişte tacticieni, nişte vânători ai conjuncturilor”. O remarcă psihanalizabilă.

După *The New York Sun*, 28 februarie 2007
Traducere de **Marcel Gherman**

▣

# Christa Wolf – o scriitoare controversată

Născută pe 18 martie 1929, în localitatea Landsberg-Warthe (aflată actualmente în componenţa Poloniei), Christa Wolf a fost distinsă în 2002 cu Deutscher Bucherpreis (Premiul Literar German) pentru întreaga activitate, această prestigioasă distincţie fiind acordată anterior celui mai cunoscut scriitor german, Günther Grass. Juriul a apreciat „curajul cu care s-a implicat în marile dezbateri din RDG şi din Germania reunificată". Prin textele sale pertinente şi luările de atitudine curajoase, Christa Wolf s-a manifestat ca o scriitoare de înaltă valoare, care a abordat problemele cu care se confruntă atât cititorii din Est, cât şi cei din Vest. Reflecţiile profunde din opera sa îi provoacă pe cititori să se implice în dilemele morale şi politice ale timpului – de la începuturile perioadei de reconstrucţie a RDG-ului şi până în prezent.

Iniţial celebrată ca un nou talent al literaturii din RDG, Christa Wolf a ajuns să fie percepută începând cu anii '-60 ca o „disidentă loială", care critica regimul, dar îşi păstra încrederea în socialism ca o alternativă mai bună la capitalismul occidental. Ulterior, şi-a extins criticile asupra efectelor deformatoare ale tehnologiei şi patriarhalismului, fiind mereu preocupată de apărarea individului – în lucrările sale acesta fiind, de regulă, femeie – împotriva oricăror forme de manipulare.

Christa şi fratele ei Horst, mai tânăr cu trei ani, au crescut în Landsberg an der Warthe (astăzi Gorzow Wielkpolsky în Polonia), unde părinţii săi Herta şi Otto Ihlenfeld aveau o prăvălie. La sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, familia s-a refugiat în Mehlenburg, iar Christa a lucrat ca secretară a primarului şi şi-a făcut studiile superioare în Gammeln, în apropiere de Schwerin. Şi-a continuat studiile în Bad Frankenhausen şi a intrat în SED (Partidul Socialist Unit) în 1949. Între 1949 şi 1953, a urmat facultatea de literatură germană la universităţile din Jena şi Leipzig, s-a căsătorit cu colegul ei de studenţie, scriitorul Gerhard Wolf, în 1951, şi a născut-o pe prima sa fiică, Annette, în 1952. Din 1953 până în 1957, a activat mai întâi în staff-ul *Deutsher Schriftstellerverband* (Asociaţia Scriitorilor Germani), apoi ca redactor-şef al Editurii Neues Leben. Între 1958-'59 a lucrat ca redactor la revista *Neue Deutsche Literatur*. A doua sa fiică, Katrin, s-a născut în 1956.

Cartea *Moskauer Novelle* (1961) a câştigat Premiul Artistului acordat de oraşul Halle, iar în 1962 Christa Wolf s-a mutat în localitatea Kleinmachnow din apropierea Berlinului şi a început să lucreze ca scriitor liber-profesionist. Primul său roman, *Der Geteilte Himmel* (*Paradisul Divizat,* 1963), are ca subiect iubirea dintre o studentă şi un chimist care nu pot suporta condiţiile Germaniei divizate – chimistul pleacă în Occident la scurt timp după construcţia Zidului Berlinului, în timp ce Rita decide să rămână şi să contribuie la reconstrucţia RDG-ului. Acest roman a fost distins cu Premiul Heinrich Mann, iar un an mai târziu a cunoscut o adaptare cinematografică şi s-a bucurat de succes atât în Germania de Vest, cât şi în RDG. Autoarea a primit Premiul Naţional pentru Artă şi Literatură şi a fost nominalizată pentru funcţia de membru al Comitetului Central al SED.

Cel de-al doilea roman, *Nachdenken uber Christa T.* (*În căutarea Christei T.,* 1968), a fost iniţial interzis în RDG, apoi editat într-un tiraj limitat. Cartea abordează dezvoltarea individului într-o societate socialistă, orientată spre productivitate şi dominată de norme universale. Acest roman a devenit subiectul unor dezbateri aprinse şi a iniţiat un nou curent în literatura din RDG, care aduce în prim-plan ideea de „autenticitate subiectivă" şi este considerat „una dintre cărţile fundamentale ale timpului său" (Hornigk). Christa Wolf „a abandonat o dată şi pentru totdeauna ideile depăşite ale realismului şi a creat o nouă modalitate de a percepe lumea în literatură, care integrează conştiinţa autorului ca subiect-martor" (Magenau).

În *Kindheistmuster* (*Modele ale copilăriei,* 1976), Wolf a analizat istoria generaţiei sale, evocându-şi viaţa în „Al Treilea Reich" pentru a aduce la lumină originile comportamentului şi modelelor de gândire din ziua de azi: „Cum am devenit cei care suntem?" Atunci când poetul şi cantorul Wolf Biermann a fost privat de cetăţenia RDG pentru critica sa la adresa regimului, Wolf s-a numărat printre cei care au organizat un protest public.

În următoarele două romane Christa Wolf s-a adâncit şi mai mult în trecut. În *Kein Ort. Nirgends* (*Nici un loc pe Pământ,* 1977) autoarea a ales ca personaje nişte figuri ale romantismului german, Heinrich von Kleist şi Karoline von Gunderode, pentru a demonstra „conexiunea între disperarea societăţii şi eşecul literar", o temă ce o preocupa în acel moment (Wolf în Hornigk). În *Kassandra* (1983), Christa Wolf a revenit la mitologia clasică, căutând originile războiului în cultura patriarhală a Greciei. În această carte, tematicile feministe, deja prezente în lucrările sale, au fost dezvoltate prin juxtapunerea cu experienţa rezultată din contactul cu textele mişcării feministe din Occident. În acel moment Christa Wolf era aclamată ca o scriitoare importantă în ambele Germanii.

Deşi Christa Wolf s-a aflat constant sub supravegherea Stasi (Serviciul Securităţii de Stat) din cauza devierilor sale de la linia politică oficială, i s-a permis totuşi să călătorească pentru a participa la conferinţe şi chiar să rămână pentru perioade îndelungate în Occident. Bunăoară, a fost invitată ca profesoară la Colegiul Oberlin, a susţinut lecturi în public (Lecturile despre Poetică din Frankfurt) şi a acceptat premii, printre care Premiul Buchner al Academiei Germane de Limbă şi Poezie (1980), Premiul de Stat al Austriei pentru Literatură Europeană (1985), precum şi Premiul Geschwister-Scholl al oraşului München (1987). După 1990 a primit alte distincţii: Premiul Elisabeth Langgasser, Premiul Literar Nelly Sachs (1999) şi Premiul pentru Carte al industriei editoriale germane, menţionat mai devreme (2002).

În pofida dezamăgirilor şi a criticii la adresa regimului, Christa Wolf nu a dorit să se delimiteze în totalitate de regimul din RDG, ci a preferat să se retragă pe cât posibil din organizaţiile şi activităţile oficiale. Biograful Georg Magenau îi percepe viaţa ca o „cronică a unor despărţiri nesfârşite" sau ca o emancipare faţă de idealurile în care credea anterior, un proces recurent de deziluzionări. Finalmente, în iunie 1989 a renunţat la statutul ei de membru SED şi a depus eforturi considerabile pentru a influenţa mişcarea politică aflată în ascensiune. Alături de alţi intelectuali, precum Volker Braun şi Stefan Heym, a militat împotriva absorbţiei RDG-ului de către Germania Federală, pledând în favoarea existenţei RDG ca stat independent.

În anii '90, Christa Wolf a devenit ţinta unor atacuri violente, fiind denigrată mai ales de unii critici şi ziarişti din Germania de Vest, care o acuzau că ar fi fost „poetă de stat" a RDG-ului. În mijlocul fervorii mediatice a fost trecut cu vederea faptul că mai mult de douăzeci de ani autoarea s-a aflat în permanenţă sub supravegherea Stasi. Cartea *Was bleibt* (*Ceea ce rămâne*), publicată în 1990, conţine reflecţii din anii '70, din perioada în care fusese urmărită de Stasi. Cartea a atras acuzaţii de ipocrizie, mai ales după ce în 1993 s-a aflat că autoarea însăşi a fost recrutată de Stasi în calitate de „colaboratoare neformală", între anii 1959-1961. De fapt, Christa Wolf nu a prezentat în cartea sa nici un fel de informaţii semnificative.

În pofida acestor probleme, la care deseori reacţiona bolnăvicios, dar şi ca o modalitate de a le înfrunta, Christa Wolf a continuat să scrie: în 1993 a publicat volumul *Medeea*, o adaptare a mitului antic în care exprimă atitudinea sa critică faţă de ostracizarea socială de către Celălalt. Povestirea *Leibhaftig* (*În carne şi oase*, 2003) are ca subiect o boală mortală a naratoarei, care s-a manifestat cu puţin timp înainte de desfiinţarea RDG-ului şi în timpul căreia şi-a retrăit trecutul în vise provocate de febră şi în amintiri inopinate, „detoxifiindu-se" astfel pentru a supravieţui.

* * *

**Benjamin Lytal**
**În căutarea Christei Wolf**
Despre *Ein Tag im Jahr. 1960-2000*

După cum „New York-ul este regatul cărţii" la fel şi Germania de Est devenise „Leserland DDR". Leserland înseamnă „ţara cititorilor", iar regina lor a fost Christa Wolf. Deşi se certa cu guvernul, Doamna Wolf a avut deseori posibilitatea să o facă dintr-o poziţie privilegiată: bunăoară, întreţinând discuţii private cu conducătorul statului, Erich Honecker. Ulterior, după prăbuşirea zidului de la Berlin, ea a admis că între 1959 şi 1961 a lucrat ca informatoare pentru Stasi. A fost numită în mod deschis „poetă de stat", iar celebritatea sa din trecut nu a făcut decât să o compromită şi mai mult în condiţii de libertate.

Cartea *Ein Tag im Jahr* (*O zi dintr-un an,* Editura Europa, 2003, 621 pag.) este o culegere de reflecţii susţinute în fiecare an, din 1960 până în 2000. Neredactat – excepţie fiind doar unele note de subsol – jurnalul prezintă viziunile sale din 1960 exact cum au fost scrise de autoare, urmate într-un ritm accelerat de cele din 1961, 1962 etc. Întorci o pagină şi trece un an. Astfel, pe nesimţite, parcurgem o carte întreagă. La o privire mai atentă, cititorul observă nu numai perindarea istoriei, ci şi transformările care se produc în mentalitatea autoarei.

Experienţa Christei Wolf referitoare la Germania de Est este în întregime una de loialitate şi plăcere. Chiar şi după ce reunificarea aduce în magazine produse comerciale strălucitoare, ea preferă să cumpere „nişte cleşte de agăţat rufe, garantate a fi vechi mărfuri din Germania de Est, şi o la fel de prăfuită ladă de gunoi din cauciuc rezistent, care

*(Continuare în pag. 31)*

**Abonamente pentru străinătate**

**România:** 1 an: 56 lei; 6 luni - 28 lei; 3 luni - 14 lei
**Europa Occidentală:** 1 an - 70 USD sau 56 EUR; 6 luni - 35 USD sau 28 EUR; 3 luni - 18 USD sau 14 EUR
**America, Australia, Asia:** 1 an - 90 USD; 6 luni - 45 USD; 3 luni - 23 USD
**Europa Centrală:** 1 an - 55 USD sau 46 EUR; 6 luni - 28 USD sau 23 EUR; 3 luni - 15 USD sau 11 EUR
*Cititorii din străinătate se pot abona la revista "Contrafort" astfel:*
*- la redacţie, achitând în valută sau echivalentul în lei moldoveneşti al abonamentului;*
*- prin virament la:*
Banca Comercială Română S.A., Sucursala Chişinău

**În Lei româneşti**
BANCA COMERCIALA ROMANA SA
BUCURESTI, ROMANIA SWIFT: RNCBROBU
PT. BANCA COMERCIALA ROMANA CHISINAU SA
ACC.53110307/RON SWIFT: RNCBMD2X
P.P. "Contrafort" S.R.L. CF 1003600134309
c/d. 222409100100396

**În EURO**
COMMERZBANK AG, FRANKFURT GERMANY
- FOR ROMANIAN COMMERCIAL BANK CHISINAU SA
- A/C 400886738400 EUR, SWIFT; RNCBMD2XXXX
For: P.P. "Contrafort" SRL, CF 1003600134309
- In FAVOUR OF: acc. 222402100100396
- A/C 587-006 EUR, SWIFT; RNCBMD2XXXX

**În USD**
CITIBANK N.Y. USA
- FOR ROMANIAN COMMERCIAL BANK KISHINEV SA
KISHINEV REP. OF MOLDOVA,
- A/C 36145404 (USD), Code SWIFT: RNCB-MD2XXXX
For P.P. "Contrafort" SRL, CF 1003600134309
- In FAVOUR OF: acc. 222400100100396

*Redacţia revistei "Contrafort" trebuie înştiinţată asupra plăţii efectuate, trimiţându-se la* ***adresa pentru corespondenţă*** *a redacţiei o fotocopie după dispoziţia de plată bancară, cu indicarea numelui şi a adresei poştale complete a abonatului.*